T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ORTA ASYA ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

KIRGIZİSTAN BİŞKEK'TEKİ TAŞ BALBALLAR

Hazırlayan
Eyüp POLAT

Danışman
Doç. Dr. Celil ARSLAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Ocak 2015
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ORTA ASYA ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

KIRGIZİSTAN BİŞKEK'TEKİ TAŞ BALBALLAR

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Eyüp POLAT

Danışman
Doç. Dr. Celil ARSLAN

Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir. Proje Kodu: SYL-2014-4864

Ocak 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Eyüp POLAT

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

"Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar" adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi 'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Eyüp POLAT

Danışman
Doç. Dr. Celil ARSLAN

Avrasya Araştırmaları ABD
Orta Asya Araştırmaları Bilim Dalı Başkanı
Ad -Soyad-İmza

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Doç. Dr. Celil ARSLAN danışmanlığında Eyüp POLAT tarafından "Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

15/01/2015

JÜRİ:

Danışman: Doç. Dr. Celil ARSLAN

Üye : Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Üye : Doç. Dr. Mehmet EKİZ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 01/16/2015 tarih ve.....01..... . sayılı kararı ile onaylanmıştır

16/01/2015

Lütfullah CEBECİ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun yaratılışından beri her toplumun kendini ifade şekli, yaşam biçimi ve karşılaştığı olaylar karşısında aldığı tutum farklı olmuştur. Ancak ölüm her toplum, her millet ve hatta her canlı için kaçınılmaz son olmuştur. Ölüm karşısında savunmasız kalan insanlar inançları doğrultusunda ölüme ve ölüm sonrası hayata hazırlık yapmışlardır.

Eski Türk Toplumlarında görülen 'Balbal Dikme' geleneği de ölüm sonrası hayata hazırlık niteliğindedir. Göçebe yaşam kültürü içerisinde hayatlarını devam ettiren, avcılık ve toplayıcılık ile yaşamlarını sürdüren ve şamanist bir inanç doğrultusunda dini ritüellerini yerine getiren Eski Türk toplumlarında, Orta Asyadan Kafkaslara ve Karadenizin kuzeyine kadar büyük bir coğrafi alana yayılan ve uçsuz buçaksız bir alanda dikilmiş olan binlerce balbal bu inanç ve yaşam tarzının bir ürünü olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu uçsuz bucaksız alan içerisinde balbalların yoğun olarak görüldüğü yerlerden biri de hiç şüphesiz Kırgızistandır.

Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar adlı bu çalışmamızda Bişkek il merkezinde yer alan ya da çeşitli yollarla buraya taşınmış olan Balballar bir bütün olarak tanıtılıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yüksek lisans tez konumuzun belirlenmesinde beni yönlendiren ve bu konuyu çalışmam için beni yüreklendiren, çalışmam boyunca maddi ve manevi hiç bir desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Celil ARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine çalışmam boyunca maddi-manevi desteklerini eksik etmeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU'ya, Yrd. Doç. Dr. Remzi AYDIN'a, Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN'e, Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN'a ve Yrd. Doç. Dr Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım İsrafil MUTLU, Dayan FARİVAR, Abdulbaki ÖNDER, Ali TORAMAN ve Halil DOĞAN'a teşekkür ediyorum.

Ayrıca maddi ve manevi en büyük desteğim olan meslektaşım ve nişanlım Elmas ŞAHANKAYA'ya ve aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

KIRGIZİSTAN BİŞKEK'TEKİ TAŞ BALBALLAR

Eyüp POLAT

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2015

Avrasya Araştırmaları ABD

Danışman: Doç. Dr. Celil ARSLAN

ÖZET

Kapsamını Kırgızistan'ın başkenti Bişkek merkezde bulunan balbalların oluşturduğu "*Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar*" adlı bu çalışmada Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önü ile Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulunan toplam kırk adet balbal Sanat Tarihinin kendine özgü metotları yardımıyla incelenip değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde; coğrafya ve tarih başlığı altında Kırgızistan kısaca tanıtılmıştır. Coğrafya başlıklı bölümde Kırgızistan haritası verilerek Kırgızistan'a komşu olan ülkeler, ülkenin yüzey şekilleri, akarsuları ve ortalama yükseltisi gibi bilgiler verilmiştir. Tarih başlıklı bölümde ise Kırgızların tarihine genel bir bakış yapılmıştır.

İkinci bölümde; Türklerde ölü gömme gelenekleri ve balballar başlığı altında en eski Türk toplumu olarak kabul edilen İskitlerden, Hunlar ve Göktürklere kadar ölüm adet ve gelenekleri hakkında genel hatları ile bilgiler verilişti r.

Üçüncü bölümde; tespit edilen balballar bulundukları yere göre tasnif edilmiştir. Hemen hemen bütün balbalların önden ve arkadan görünüş fotoğrafları ile çizimleri verilmiştir. Bu fotoğraflar yardımıyla balballar tek tek incelenip tanımlamaları yapılmıştır.

Dördüncü bölümde; tek tek tanımları yapılan balbalların karşılaştırılıp değerlendirilmesi yapılmış ve mevcut bilgilerden elde edilen sonuçlara göre bu balbalların tipolojisi çıkarılmıştır. Bu bölümde balballar figürlü ve figürsüz balballar olarak iki ana başlık altında incelenmiştir.

Sonuç bölümünde; çalışmanın en başından sonuna kadar genel bir değerlendirme yapılarak elde edilen bilgiler neticesinde ortaya çıkan fikirler özetlenerek sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kırgıziskan, Bişkek, Taş Balbal.

STONE BALBALE BİSHKEK IN KYRGYZSTAN

Eyüp POLAT
Erciyes University, Institute of Social Sciences
Master Thesis, January 2015
Department of Eurasian Studies
Supervisor: Assort Prof. Dr. Celil ARSLAN

ABSTRACT

In this work titled as "Stone Balbale Bishkek in Kyrgyzstan", which it gets it's content from The Balbals exist in the Bishkek capital city benter of Kirghizistan country, total of forty Balbals taking place in front of Faculty of Economic and Administrative Sciences of Kirghizistan –Turkey Manas University and in Kirghizistan State History Museum have been evaluated examining by the help of inherent methods of history of art.

At first section; Kirghizistan has been introduced shortly under the title of geography and history. Having given Kirghizistan map below the geography title, some informations as the neighbours of Kirghizistan , landform of it,streams of it and average altitude have been given. As to the history titled section, it has been had a short look at Kirghizistan history backround.

At second section; Under the title of traditions of funeral and Balbals in Turkish history, from İskits that accepted as oldest turkish community to Huns and Göktürks,it has been given gerneral informations in regard with traditions of funeral rituals.

At third section; Spotted Balbals have been classified according to their places that they had been. The rear and front pictures and drawings of almost all Balbals have been given. Wth the help of these pictures, Balbals have been examined one by one and their definition have been made.

At fourth section; It has been made evaluation of Balbals of which definition had been made one by one by comparing them and the typology of these Balbals has been extracted according to the outcomes of obtained informations. At this section, Balbals have been examined under two titles as Balbals with figures and Balbals without figures.

At conclusion section; By making an evaluation from the very beginning to end of the work,the ideas emerged as a result of obtained informations have been presented in a summarized way.

Key Words: Kyrgyzstan, Bishkek, Balbal

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... **i**
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI ..... **ii**
KABUL ONAY SAYFASI ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **ix**
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xii**
KISALTMALAR ..... **xiv**
1.GİRİŞ **1**
1.1. Konunun Tanımı ve Önemi 2
1.2. Yöntem 2
1.3. Konu Hakkında Yapılan Çalışmalar 3
2.COĞRAFYA VE TARİH **6**
2.1. Coğrafya 6
2.2. Tarih 7
3.TÜRKLERDE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ VE BALBALLAR **12**
3.1. Türklerde Ölü Gömme Gelenekleri 12
3.1.1. Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler 14
3.1.1.1.Yas Tutma Geleneği 14
3.1.1.2. Cenaze Çevresinde At Koşturma Geleneği 14
3.1.1.3.Ölüleri Atlarıyla Defnetme Geleneği 14
3.1.1.4.Ölü Yemeği (Aşı) Verme Geleneği 15
3.2. Türklerde Mezar Geleneği 16
3.3. Balbal Dikme Geleneği 18
4.KATALOG **24**
5.DEĞERLENDİRME **108**
5.1. Tipoloji 110
5.1.1.Figürlü Balballar 110
5.1.1.1.Erkek Figürlü Balballar 110
5.1.1.1.1.Baş ve Gövde Kısmından Oluşan Erkek Figürlü Balballar 111

5.1.1.1.2.Sağ Elinde Kadeh Tutan Erkek Figürlü Balballar..... 111
5.1.1.1.3.Sağ Elinde Kadeh Sol Elinde Kılıç Tutan Erkek Figürlü Balballar..... 111
5.1.1.1.4.Elinde Herhangi Bir Obje Bulunmayan Erkek Figürlü Balballar..... 111
5.1.1.1.5.Tahrip Olmuş Erkek Figürlü Balballar..... 111
5.1.1.1.6.Üzerinde Elbise Detayları Bulunan Erkek Figürlü Balballar..... 112
5.1.1.1.7.Başında Bir Başlık Olan Erkek Figürlü Balballar…….....112
5.1.1.2. Kadın Figürlü Balballar..... 112
5.1.1.2.1.Umay Ana Figürlü Balballar..... 112
5.1.1.2.1.1.Başında Üç Boynuzlu Tacı Bulunan Umay Ana Figürlü Balballar..... 113
5.1.1.2.1.2.Başında Tek Boynuzlu Tacı Bulunan Umay Ana Figürlü Balballar..... 113
5.1.1.2.1.3.Sağ Elinde Kadeh Tutan Umay Ana Figürlü Balballar..... 113
5.1.1.2.1.4.Baş ve Gövde Kısmından Oluşan Umay Ana Figürlü Balballar..... 113
5. 1.2. Figürsüz Balballar..... 114
SONUÇ..... 115
KAYNAKÇA..... 119
EKLER
ÖZGEÇMİŞ

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf No: 1-Önden Görünüş..... 25
Fotoğraf No: 2-Arkadan Görünüş..... 25
Fotoğraf No: 3-Önden Görünüş..... 27
Fotoğraf No: 4-Arkadan Görün..... 27
Fotoğraf No:5-Önden Görünüş 29
Fotoğraf No:6-Arkadan Görünüş..... 29
Fotoğraf No: 7-Önden Görünüş..... 31
Fotoğraf No: 8-Arkadan Görünüş..... 31
Fotoğraf No: 9-Önden Görünüş..... 33
Fotoğraf No: 10-Arkadan Görünüş..... 33
Fotoğraf No: 11-Önden Görünüş..... 35
Fotoğraf No: 12-Arkadan Görünüş..... 35
Fotoğraf No: 13-Önden Görünüş..... 37
Fotoğraf No: 14-Arkadan Görünüş..... 37
Fotoğraf No: 15-Önden Görünüş..... 40
Fotoğraf No: 16-Arkadan Görünüş..... 40
Fotoğraf No: 17-Önden Görünüş..... 42
Fotoğraf No: 18-Arkadan Görünüş..... 42
Fotoğraf No: 19-Önden Görünüş..... 44
Fotoğraf No: 20-Arkadan Görünüş..... 44
Fotoğraf No: 21-Önden Görünüş..... 46
Fotoğraf No: 22-Yandan Görünüş 46
Fotoğraf No: 23-Önden Görünüş..... 49
Fotoğraf No: 24-Arkadan Görünüş..... 49
Fotoğraf No: 25-Önden Görünüş..... 52
Fotoğraf No: 26-Baş Kısmı Detay 52
Fotoğraf No: 27-Önden Görünüş..... 54
Fotoğraf No: 28-Arkadan Görünüş..... 54
Fotoğraf No: 29-Önden Görünüş..... 56
Fotoğraf No: 30-Baş Kısmı Detay 56
Fotoğraf No: 31-Önden Görünüş..... 58
Fotoğraf No: 32-Arkadan Görünüş..... 58

Fotoğraf No: 33-Önden Görünüş 60
Fotoğraf No: 34-Arkadan Görünüş 60
Fotoğraf No: 35-Önden Görünüş 62
Fotoğraf No: 36-Arkadan Görünüş 62
Fotoğraf No: 37-Önden Görünüş 64
Fotoğraf No: 38-Arkadan Görünüş 64
Fotoğraf No: 39-Önden Görünüş 66
Fotoğraf No: 40-Arkadan Görünüş 66
Fotoğraf No: 41-Önden Görünüş 68
Fotoğraf No: 42-Arkadan Görünüş 68
Fotoğraf No: 43-Önden Görünüş 70
Fotoğraf No: 44-Arkadan Görünüş 70
Fotoğraf No: 45-Önden Görünüş 72
Fotoğraf No: 46-Arkadan Görünüş 72
Fotoğraf No: 47-Önden Görünüş 74
Fotoğraf No: 48-Arkadan Görünüş 74
Fotoğraf No: 49-Önden Görünüş 76
Fotoğraf No: 50-Arkadan Görünüş 76
Fotoğraf No: 51-Önden Görünüş 78
Fotoğraf No: 52-Arkadan Görünüş 78
Fotoğraf No: 53-Önden Görünüş 81
Fotoğraf No: 54-Baş Kısmı Detay 81
Fotoğraf No: 55-Önden Görünüş 82
Fotoğraf No: 56-Arkadan Görünüş 82
Fotoğraf No: 57-Önden Görünüş 85
Fotoğraf No: 58-Arkadan Görünüş 85
Fotoğraf No: 59-Önden Görünüş 87
Fotoğraf No: 60-Yandan Görünüş 87
Fotoğraf No: 61-Önden Görünüş 89
Fotoğraf No: 62-Arkadan Görünüş 89
Fotoğraf No: 63-Önden Görünüş 91
Fotoğraf No: 64-Arkadan Görünüş 91
Fotoğraf No: 65-Önden Görünüş 93

Fotoğraf No: 66-Arkadan Görünüş..... 93
Fotoğraf No: 67-Önden Görünüş..... 95
Fotoğraf No: 68-Arkadan Görünüş..... 95
Fotoğraf No: 69-Önden Görünüş..... 97
Fotoğraf No: 70-Arkadan Görünüş..... 97
Fotoğraf No: 71-Önden Görünüş..... 99
Fotoğraf No: 72-Arkadan Görünüş..... 99
Fotoğraf No: 73-Önden Görünüş..... 101
Fotoğraf No: 74-Baş Kısmı Detay..... 101
Fotoğraf No: 75-Önden Görünüş..... 102
Fotoğraf No: 76-Önden Görünüş..... 102
Fotoğraf No: 77-Arkadan Görünüş..... 105
Fotoğraf No: 78-Saç Kısmı Detay..... 105
Fotoğraf No: 79-Önden Görünüş..... 107
Fotoğraf No: 80-Baş Kısmı Detay..... 107

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim No: 1-Önden Görünüş 25
Çizim No: 2-Önden Görünüş 27
Çizim No: 3-Önden Görünüş 29
Çizim No: 4-Önden Görünüş 31
Çizim No: 5-Önden Görünüş 33
Çizim No: 6-Önden Görünüş 35
Çizim No: 7-Önden Görünüş 37
Çizim No: 8-Önden Görünüş 40
Çizim No: 9-Önden Görünüş 42
Çizim No: 10-Önden Görünüş..... 44
Çizim No: 11-Önden Görünüş..... 47
Çizim No: 12-Önden Görünüş..... 50
Çizim No: 13-Önden Görünüş..... 52
Çizim No: 14-Önden Görünüş..... 54
Çizim No: 15-Önden Görünüş..... 56
Çizim No: 16-Önden Görünüş..... 58
Çizim No: 17-Önden Görünüş..... 60
Çizim No: 18-Önden Görünüş..... 62
Çizim No: 19-Önden Görünüş..... 64
Çizim No: 20-Önden Görünüş..... 66
Çizim No: 21-Önden Görünüş..... 68
Çizim No: 22-Önden Görünüş..... 70
Çizim No: 23-Önden Görünüş..... 72
Çizim No: 24-Önden Görünüş..... 74
Çizim No: 25-Önden Görünüş..... 76
Çizim No: 26-Önden Görünüş..... 79
Çizim No: 27-Önden Görünüş..... 81
Çizim No: 28-Önden Görünüş..... 83
Çizim No: 29-Önden Görünüş..... 85
Çizim No: 30-Önden Görünüş..... 87
Çizim No: 31-Önden Görünüş..... 89

Çizim No: 32-Önden Görünüş..... 91
Çizim No: 33-Önden Görünüş..... 93
Çizim No: 34-Önden Görünüş..... 95
Çizim No: 35-Önden Görünüş..... 97
Çizim No: 36-Önden Görünüş..... 99
Çizim No: 37-Önden Görünüş..... 101
Çizim No: 38-Önden Görünüş..... 103
Çizim No: 39-Arkadan Görünüş..... 105
Çizim No: 40-Önden Görünüş..... 107

KISALTMALAR

A.g.e. :	Adı Geçen Eser
A.g.m. :	Adı Geçen Makale
A.g.b. :	Adı Geçen Belgesel
AKDTY :	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
C :	Cilt
GAJ :	Central Asiatie Journal
Cm :	Santimetre
Çev. :	Çeviren
M. :	Miladi
MÖ. :	Milattan önce
MS. :	Milattan sonra
No. :	Numara
Prof. Dr. :	Profesör Doktor
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
T.C. :	Türkiye Cumhuriyeti
TDK :	Türk Dil Kurumu
TTK :	Türk Tarih Kurumu
Vb. :	Ve başkası ve başkaları ve benzeri ve benzerleri
Vs. :	Vesaire
Yay. :	Yayını, yayınları
Yy. :	Yüzyıl

1.GİRİŞ

"Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar" adlı bu çalışmanın kapsamını Kırgızistan'ın başkenti Bişkek merkezde bulunan balballar oluşturmaktadır. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önü ile Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulunan toplam kırk adet balbal Sanat Tarihinin kendine özgü metotları yardımıyla incelenip değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde; coğrafya ve tarih başlığı altında Kırgızistan kısaca tanıtılmıştır. Coğrafya başlıklı bölümde Kırgızistan haritası verilerek Kırgızistan'a komşu olan ülkeler, ülkenin yüzey şekilleri, akarsuları ve ortalama yükseltisi gibi bilgiler verilmiştir. Tarih başlıklı bölümde ise Kırgız Türklerinin M.Ö. 2.yy'dan başlayarak kronolojik bir şekilde tarihi ele alınmıştır. Bu tarihi süreç içerisinde Çinliler, Moğollar ve Ruslarla olan münasebetleri ve geçmişten günümüze genel hatları ile devlet olma yolunda verdikleri mücadeleleri ele alınıp incelenmiştir.

İkinci bölümde; Türklerde ölü gömme gelenekleri ve balballar başlığı altında en eski Türk toplumu olarak kabul edilen İskitlerden, Hunlar ve Göktürklere kadar ölüm adet ve gelenekleri hakkında genel hatları ile bilgiler verilişti r. Toplum içinde uygulanan cenaze ve defin geleneği, yas tutma geleneği, cenaze etrafında at koşturma geleneği, ölüleri atlarıyla defnetme geleneği ve ölü aşı verme geleneği gibi belli başlı uygulamalar açıklanmıştır. Yine bunun yanında Türklerde mezar (kurgan) geleneği ve balbal dikme gelenekleri ve bu uygulamaların amaçları gibi hususlar bu konularda yapılan araştırmalar ışığında mantıklı bir bütün içerisinde ele alınıp değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde; tespit edilen balballar bulundukları yere göre tasnif edilmiştir. Hemen hemen bütün balbalların önden ve arkadan görünüş fotoğrafları ile çizimleri verilmiştir. Bu fotoğraflar yardımıyla balballar tek tek incelenip tanımlamaları yapılmıştır. Balbalların üzerindeki figürlerden süslemelere kadar en küçük detaylara varıncaya kadar yapım tekniği, malzemesi, boyutları ve nerde bulundukları gibi hususlar ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde; tek tek tanımları yapılan balbalların karşılaştırılıp değerlendirilmesi yapılmış ve mevcut bilgilerden elde edilen sonuçlara göre bu balbalların tipolojisi çıkarılmıştır. Bu bölümde balballar figürlü ve figürsüz balballar olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. Figürlü olan balballar da kendi içerisinde kadın ve erkek figürlü balballar olarak iki alt başlığa ayrılarak incelenip değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde; çalışmanın en başından sonuna kadar genel bir değerlendirme yapılarak elde edilen bilgiler neticesinde ortaya çıkan fikirler özetlenerek sunulmaya çalışılmıştır. Taş baba, taş nene ve bediz gibi taşlarla sürekli karıştırılan ve ülkemizde de üzerinde yeterince çalışma yapılmamış olan balballar hakkındaki bu tez çalışmasının faydalı bir çalışma olacağı kanısındayız.

1.1.Konunun Tanımı ve Önemi

Uçsuz bucaksız bozkırlarda binlerce yıl önce dikilmiş olan ve Karadeniz'in kuzeyinden Moğolistan topraklarının sonuna kadar uzanan geniş bir coğrafi bölgede yer alan binlerce balbal bulunmaktadır. Bu balbalların hangi amaçla yapıldığı ve kült merkezlerine ve kurganların üzerlerine ya da çevresine neden dikildiği ve anlamlarının ne olduğu 19.yy'ın sonuna kadar bilinmemekteydi. Ancak bu bilinmezlik Orhun yazıtlarının çözülmesi sayesinde gizeminden kurtulmaya ve anlamını bulmaya başlamıştır.

Bu balbalların yoğunlukta olduğu ülkelerden biri de Kırgızistan'dır. Bu gün Kırgızistanda tam olarak ne kadar balbal olduğu ve ne durumda günümüze ulaştığı bilinmemektedir. **"***Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar*" adlı bu çalışmada Kırgızistan'ın başkenti Bişkek merkezinde yer alan balballar konu olarak seçilmiş olup Bişkek Devlet Tarih Müzesi (Ala-Too Meydanı) ve Manas Üniversitesi yerleşkesi (Cal Rayonu) içerisinde yer alan balballar yerinde görülerek toplu bir şekilde envanterlenmiş, fotoğraflanmış, ölçüleri alınıp çizimleri yapılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile Kırgızistan'daki balbalların bir bölümünü bilim dünyasına tanıtmak amaçlanmıştır.

1.2.Yöntem

Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar adlı çalışmamızda Bişkek merkezde yer alan balballar yerinde incelenip değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi Cal Rayonu ve Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi Ala-Too Meydanında toplam kırk adet balbal tespit edilmiştir.

Çalışmanın meydana getirilmesinde iki aşama izlenmiştir. Bunlardan birincisi kaynakların tespit edilmesi ve kaynaklarda geçen balbaların belirlenmesi aşamasıdır. Mevcut yayınlardan tespit edilen balballar hakkında Türkiye Milli Kütüphane, Yök Tez Arama Merkezi ve Kırgızistan Bişkek'teki Bilimler Akademisi, Uluttuk Kütüphanesi, Ulusal Tarih Müzesi ve Manas Üniversitesi kütüphanesinde araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca bölgeyle ilgili çalşmalar yapan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Alparslan Aşık ile mülakat yapılarak bölge hakkında bilgileler toplanmıştır.

İkinci aşamada ise; yapılan arazi çalışmaları esnasında belirlenen balbalların ölçüleri alınmış, detaylı fotoğrafları çekilmiş ve çizimleri yapılmıştır. Bu aşamada elde edilen veriler Sanat Tarihi'nin kendine has metodları ile değerlendirmeye alınmıştır.

1.3.Konu Hakkında Yapılan Çalışmalar

Kırgızistan'da bulunan balballar ile ilgli olarak başta Rusça, Kırgızca, Kazakça, Türkçe ve İngilizce olmak üzere farklı dillerde bir çok kaynak ve yayın bulunmaktadır.

Balbal konusu sürekli gizemini koruyan ve birçok araştırmacı tarafından konu olarak seçilmiş çalışmalardandır[1]. Biçimsel özellikleri ile birbirlerine oldukça benzemekle birlikte birbirinden farklı özelliklere de sahip olan ve Kırgızistan'ın hemen her bölgesinde karşılaşılan ve çoğu yer değiştirilerek farklı yerlerden getirilmiş olan balbalların değerlendirmesine geçmeden önce öneminin daha iyi anlaşılması adına Karadeniz'in kuzeyinden Sibirya'ya kadar ve Kırgızistan'daki balballarla ilgili günümüze kadar yapılan bilimsel çalışmalara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Orta Asya Taş İşlemeciliğinin en güzel örneklerinden birisi olarak kabul edilen balbalların Kırgızistan'daki örneklerine ilişkin ilk bilgilere 19. yüzyıl eserlerinde rastlamak mümkündür. Kırgızistan balballarına ilişkin ilk bilgileri 1854-1857 yıllarında Isık-Göl'e gelen P. P. Semenov Tiyan-Şanski ve yine aynı bölgeye birkaç kez seyahat amaçlı gelen (1857-1859, 1864) C. C. Valihanov vermektedir. Semenov Tiyan-Şanskiy ve Valihanov kaleme aldıkları seyahatnamelerinde ''Anıt Mezarlara'' (kült alanlarına) yerleştirilen balballardan da bahsetmektedirler. 1896 yılında Kırgızistan'ın Talas

[1]Bu çalışmalar için bakınız: Kubatbek Tabaldiev, **Kurganı Sretnivekovıh Kaçevnih Plemen Tyan-Şanya**, Bişkek, 1996, s.332; Valihanov, C.C., "**Dinivnik Poyezdki Na Issık-Köl**' Sabranie Sacineniy" Cilt. I, Almata, 1984,s.306; Hudyakov, Y.S.**, Drevne Tyurkskiye Pominalniye Pamyatniki Na Territorii Mongolii Drevniye Kulturi Mongolii**, (Ed. R. S. Vasilievkiy), Novosibirsk, 1985, s.28; Kallaur V.A., **Kamennıye Babı,** 'V Aulieatinskom Uyezd', Ptkla, Taşkent, 1897,s. 117.

bölgesinde arkeolojik çalışmalarda bulunan V. A. Kallaur bir taraftan balbalları incelerken diğer taraftan runik yazılarını ve kaya resimlerini araştırmıştır. 1891 yılında Kırgızistan'ın Koçkor (At-Başı) bölgesinde arkeolojik kazı ve araştırma çalışmaları yapmış olan A. İ. Fetisov bölgedeki balballar hakkında da bilgiler vermektedir[2]. 1893-1894 yıllarında Kırgızistan'a gelen V. V. Bartold, Eski ve Ortaçağ eserlerini araştırmış balbalların ortaya çıkışı, dönemleri ve etnik özelliklerine ilişkin bilgiler vermiştir. Diğer bir önemli çalışma balbalların Türklere ait olduğu fikrini ilk ortaya atanlardan V. A. Mustafin'in, Yedi-Su bölgesindeki balbalları konu olan eseridir[3].

1938-1950 yılları arasında ünlü arkeolog A. N. Bernştam, yürüttüğü arkeolojik çalışmalar ve yayınladığı eserlerle dikkatlerin Kırgızistan'a çekilmesini sağlamıştır. Tüm bu çalışmaları yanısıra Bernştam, yerel arkeologların yetişmesine de katkıda bulunmuştur. Bernştam'ın yetiştirdiği arkeologlar arasında özellikle D. F. Vinnik'in Kırgızistan'daki balbalların araştırılmasında ve koruma altına alınmasında büyük emeği geçmiştir. Vinnik'in verdiği bilgilere göre Kırgızistan'daki balbalların sayısı ilk tespitlere göre altı yüze ulaşmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu Kuzey Kırgızistan'ın Isık-Göl, Çüy ve Narın vilayetlerinde tespit edilmiştir. Güney Kırgızistan'daki Alay, Özgön, Ketmen-Töbö ve Ala-Buka bölgelerinden ise sekiz balbal tespit edilmiştir[4].

Türkiyeden konumuzla alakalı çalışmaları olan Oktay Belli'nin, "Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller''[5] adlı çalışması bulunmaktadır. Oktay belli eserinde; balbalları tanımlamakta ve balbalların kökenine dair bilgiler vermektedir. Ayrıca 52 adet taş balbalın tipolojisini verip, bu balbalların genel özelliklerini anlatmıştır.

Türkiye'den konu ile ilgili çalışmaları olan bir başka bilim adamı da Yaşar Çoruhlu'dur. Bu amaçla ele almış olduğu, "Göktürk Sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler" adlı makalesi, "Türk Mitolojisinin Anahatları, Türk Mitolojisinin ABC'si", "Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi"[6], "Erken Devir Türk Sanatı'nın ABC'si"[7] adlı eserleri mevcuttur.

---

[2] Fetisov A. M., **Ekskursiya V Za Narınskiye Gorı V 1878**, Turkestanskiye Vedomosti, 1881, s.27.
[3] Lunin, B.V. , **İz İstorii Ruskogo Vostokovedeniya İ Arheologii V Turkistane**, Taşkent, 1958, s.97.
[4] Alparslan Âşık**, " Yeni Bir Arkeolojik Buluntu: Tuura Suu Balbalı",** Gazi Türkiyat Dergisi, Bahar 2013/12, s.157.
[5] Oktay Belli**, Kırgızistan'daTaş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller,** İstanbul, 2003.
[6] Yaşar Çoruhlu, **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, İstanbul, 2014.
[7] Yaşar Çoruhlu, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'si,** İstanbul, 1998.

Ferudun Celilov balbal konusunu ele alan bir diğer öenmli tarihçidir[8]. Ayrıca Kırgızistanda balballarla ilgili çalışmalar yapan diğer önemli araştırmacılar ise Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinden Kubatbek Tabaldiev[9] ve Çetin Cumagulov'dur[10].

[8] Feridun Celilov, **Daşbaba Türkün Daş Yaddaşı**, Bakü, 2013.
[9] Kubatbek Tabaldiev, **a.g.e.**, Bişkek, 1996.
[10] Четин Жумагулов, **Кыргызстандагы Несториан-Турк Жазуу Эстеликтери**, Бишкек, 2014.

2. COĞRAFYA VE TARİH

2.1. Coğrafya

Kırgızistan, Kuzeyde Kazakistan, Batıda Özbekistan, Güneyde Tacikistan, Güneydoğu ve Doğuda Çin'in Sincan-Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) ile çevrili küçük bir ülkedir.

Kırgızistan Haritası[11]

Ülke topraklarının büyük kısmı dağlarla kaplıdır. 3000 metreye kadar olan dağlar toprakların yarısından fazlasını kaplar. Yüksek dağların dorukları dört mevsim karla kaplıdır. Tanrı Dağlarının bir parçası olan Kokpaalatau Sıradağları, Çin ile tabii sınırı meydana getirir. Yüksek dağların dorukları dört mevsim karla kaplıdır. Çok sayıda kısa nehir, dağlardan kaynaklanarak aşağılara doğru akar. Başlıca akarsuları Narin, Tar,

[11]https://www.google.com.tr/search?q=k%C4%B1rg%C4%B1zistan+haritas%C4%B1&biw=1366&bih=667&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=KAWbVLnQLMjtUta6gagL&ved=0CAYQ_AUoAQ#facrc=_&imgdii=_&imgrc=iM8I_8RiCFdNBM%253A%3BEFfl4bUaHZtcNM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.manzara.be%252Fdata%252Fmedia%252F365%252Fwww.manzara.be__Krgzistan_Haritas.gif%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.manzara.be%252Fmnzres-kirgizistan-haritasi-2079.html%3B600%3B615(erişim tarihi 24.12.2014

Kubaş, Kızıl Su'dur. Dünyanın ikinci büyük krater gölü olan Issık Gölü Kırgızistan topraklarında yer alır. Deniz seviyesinden 1609 m. yükseklikte olan Issık gölü 6202 km^2'lik bir alana sahiptir. Çok sayıda kısa nehir, dağlardan kaynaklanarak aşağılara doğru akar. Deniz seviyesinden 1609 m yükseklikte olan Issık gölü 6202 $km^{2'}$lik bir alana sahiptir [12].

2.2. Tarih

Türk Tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan topluluklardan biri de hiç şüphesiz ki Kırgız Türkleridir. Orta Asya'da yaşamış olan Türk Toplukları içerisinde adı sıkça geçen Kırgız Türkleri Orta Asya'nın en eski halklarından biridir[13]. Günümüzde Orta Asya'da yaşamakta olan halklar arasında, herhalde tarihte adına bu kadar erken rastlanan hiçbir halk olmasa gerektir[14]. Kırgız Türklerinin adının nereden geldiği ve niçin bu adın verildiği gibi hususunda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. "Kır-gez", Kırk-yaz, "kırk boy" ve "kırk"a "ız" çoğul eki eklenerek türemiş olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır[15].

Kırgız Türkleri hakkında yapılan araştırmalarda Çin kaynaklarında Kırgızlardan bahsedilmekte ve bu kaynaklarda Kırgız adı yer almaktadır. Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre en eski Türk kabilelerinden olan Kırgızlar ilk devletlerini Ki-Ku, Kien-Kun veya Gen-gün, Gegun adıyla bugünkü Kırgızistan'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda M.Ö. 2. yüzyılda kurmuşlardır. Bir süre sonra bu devletin yıkıldığı ve Kırgızların Hun İmparatorluğu yönetimine girdiği anlaşılmaktadır.

Kırgız Türkleri Hun Devletinin zayıflaması üzerine Baykal Gölünden Tibet'e kadar uzanan sahada Hakas Devleti'ni kurmuşlardır[16]. Kırgızlar M.S. 6. yüzyıldan itibaren 560 yılında Mokan Kağan idaresindeki Göktürklerin tabiiyetine girmiş ve yaklaşık bir asır boyunca Göktürk idaresinde yaşamışlardır[17]. Ancak Göktürklerin duraklama devrinde biraz serbestlik kazanınca müstakil hareket edip Çin'le ikili ilişkiler kurdularsa da bir süre sonra tekrar Göktürk Devleti'ne bağlandılar. Kırgızlar, Göktürkler zamanında

[12] http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kirgizistan.htm (erişim tarihi 24.12.2014)
[13] AyrıcaBkz:http://www.minchenko.ru/netcat_files/File/Political%20risk%20for%20foreign%20investors%20in%20Central%20Asia%281%29.pdf, (19.10.2014);
[14] V.V. Barthold, **Kırgızlar**, (çev. Ufuk Deniz Aşçı), Konya, 2002, s. 1.
[15] Mustafa Erdem, **Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara 2000, s. 58-59.
[16] Mehmet Saray, ''Kırgızistan'', **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 25, Ankara, 2002. s. 442
[17] Saadettin Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara 1999, s. 101.

ticaret sayesinde zenginleştiler ve onların zayıflamasının ardından Uygurların hâkimiyetini benimsediler (758).

Ancak Uygur Devleti'nin ağır vergi talebinden dolayı zor durumda kaldıklarından ayaklanarak Uygurların kuzeydeki topraklarını ele geçirdiler. 840'ta Moğolistan'ın kuzeyinde Ötüken bölgesinde ikinci Kırgız Devleti'ni kurdular. 920'lerde Çin orduları Türk ülkelerini ve Moğolistan'ı işgal ederken bu saldırılardan Kırgızlar da etkilendi. Büyük bir kısmı daha batıya bugünkü Kırgızistan'a doğru çekildi.

13. yüzyılın başlarında Cengiz Han tarafından kurulan imparatorluğun Çağatay ulusuna katıldılar. Bir ara Moğol hâkimiyetine karşı ayaklandılarsa da ayaklanma 1217'de kanlı bir şekilde bastırıldı. Ancak Oyratlar ile birlikte başlattıkları ikinci isyan sonunda yeniden bağımsızlıklarına kavuştular (1399). Fakat bu bağımsızlık da uzun sürmedi. Timur, Kırgızistan topraklarını kurduğu imparatorluğa dâhil etti. Bu arada Moğol kabilelerinin sürekli saldırıları Kırgızları çok zor durumda bıraktı, hatta bazı Kırgızlar, Kazakistan bozkırlarına çekilerek onlarla iç içe yaşamaya başladı ve bu yüzden kendilerine Kazak-Kırgızlar adı verildi.

17. yüzyıl ortalarına kadar Kazak Türkleri ile birlikte yaşayan bu Kırgız Türkleri doğudan Moğol kabilelerinin, kuzeyden Rusların tehdidine maruz kaldılar. Kazan, Astrahan ve Başkurdistan'ı işgal eden Ruslar, Kazakistan'a doğru ilerledikleri gibi Moğolistan'da uzunca bir süredir huzursuzluk içinde bulunan Kalmuklar da hızlı bir şekilde Kırgız ve Kazak bozkırlarını işgal ettiler. Kalmuklar'ın yağma ve işgali karşısında halkın itirazına rağmen Küçük Orda Hanı Ebülhayr Ruslardan yardım istedi[18].

1850'de Hokand'daki artan iç mücadelelerden de faydalanan Ruslar sınır boylarında bu dönemde görülmeye başladılar. 1864'te Ruslar Türkistan genel valisi Kaufman'ın öncülüğünde harekete geçerek Evliyaata, Çimkent ve ertesi yıl da Taşkent'i işgal ettiler[19]. Bu sırada bazı Kırgız boyları da Kazaklarla birlikte Ruslara esir düştüler. 1848 ve 1856 yıllarında Ruslar Kazakistan'ın tamamını, Kırgızistan'ın ise kuzeybatı bölgelerini işgal ettiler. Buradaki Hokand Hanlığı, Kırgız nüfusu ağırlıklı bir devlet idi. Bu olaylardan sonra Ruslara karşı ayaklanan Hokandlılar yenildilerse de Kırgızların

[18] Mehmet Saray, **a.g.m**., s. 443.
[19] Enver Konukçu, ''Hokand Hanlığı'', **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 18, İstanbul, 1998. s. 215.

mücadelesi Altay bölgesinde devam etti. Kurmancan Datka adında bir kadın kahramanın önderliğinde yürütülen Altay isyanı yıllarca sürdü. Sonunda Kurmancan Datka'nın ömrünün sonuna kadar ülkesinin başında kalması şartıyla Rusya ile anlaşan Kırgızlar, Rus hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldılar[20].

Rusların Kırgızistan'da yayılma süreci genel olarak 1876 yılının yazında Alay Kırgızlarının boyun eğdirilmesi ile tamamlanmış oldu[21]. Fakat Rus baskısından bıkan halk 1885'te tekrar isyan etti. Oş şehrinde başlayan isyan kısa sürede yayılarak millî bir karaktere büründü. 1898'de Andican kasabası halkı ayaklandı. İşgalcileri zor durumda bırakan bu ayaklanmalar Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.

Kırgızlar arasında Cedîdcilik hareketi ise Tatarların da gayretiyle 1905 ihtilâlinin ardından başladı. Kırgızistan'ın kuzeyindeki Semireçie'de Cedîd okulları açıldı. Böylece Türkçülük ve İslamcılık fikirleri yayıldı. Ancak Ruslar Kırgızistan'a yerleştirdikleri binlerce göçmeni silahlandırdılar. 1916'da Kırgızların başlattığı Semireçie isyanı böyle bir olaya karşı hazırlıklı Rus kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. 1917 Bolşevik İhtilâlinden sonra Türkistan'daki Rus idarecileri ihtilâl hükümetinin direktifiyle bir işçi, asker ve köylü şûrası kurarak ülkeyi yönetmeye başladılar. Yine Moskova'nın emriyle kurulan Geçici Hükümet Encümeni'ne sadece birkaç Türk aydını kabul edilmişti. Bunun üzerine Kırgız Türkleri 1917 yılında millî kongre ve şûralar tertiplediler ve Bolşeviklerle mücadeleye giriştiler. Ekim 1917'de Kerenski hükümetini deviren Bolşevikler Türkistan Komünist Partisi'ni, bir ay sonra da Türkistan Sovyet Komiserliği'ni kurarak bölgede yaşayan Türkler 'in bağımsızlık çabalarını önlemek istediler. 1 Mayıs 1918'de düzenlenen kongrede Sovyetlere bağlı Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni oluşturan Ruslar böylece amaçlarını gerçekleştirmek için bir adım daha attılar. Bütün Türk grupları 1921'de Türkistan Millî Birliği'ni kurdular ve bunun başına Zeki Velidi'yi (Togan) getirdiler. Ancak Rusların şiddetli baskısı yüzünden Zeki Velidi ve birliğin öteki ileri gelenleri Türkistan'dan uzaklaşmak zorunda kaldılar. Bu arada Ruslar Türk birliğini önlemek için Kırgız, Kazak, Özbek ve Türkmen grupları arasında yoğun bir propaganda faaliyetine girişip eski geçimsizlik konularını tekrar ortaya çıkardılar ve bunda başarılı oldular. Türkistan'da Kırgız, Özbek, Türkmen, Kazak ve Tacik cumhuriyetleri ortaya çıktı. Bunlardan Kırgızistan'a

[20] Mehmet Saray, **a.g.m**., s. 443.
[21] Muhammed Emin Yazı, "**Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)**'', Elazığ, 2007,(Fırat Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 21.

Evliyaata'nın bir bölümü, Namangan ile Andican'ın önemli kısımları, Fergana ve Hokand'ın bazı bölgeleriyle Oş ve Pamir'in kuzeyi düşmüştü.

Başkenti Bişkek olan Sovyet tipi Kırgızistan hükümetinin başına milliyetçi aydınlardan Kasım Tınıstanoğlu getirildi. Bunun sebebi Kırgız Türkleri'ne komünist rejimi sempatik göstermekti. Ancak hem halk hem de Kırgız komünistleri bunun farkındaydı. Moskova güdümündeki komünistlerin isteğiyle Moskova'da yapılan toplantıda Kırgızistan Komünist Partisi lideri Abdülkerim Sıddıkoğlu, Sovyet usulü eğitim görmemiş Kırgızları komünist yönetime ortak etmekle suçlandı ve bazı arkadaşlarıyla birlikte 1925'te sürgüne gönderildi. Ertesi yıl K. Kudoykulov ve D. Babakhanov'un önderliğindeki bir grup Kırgız komünisti, Kırgız yöneticilerin idareden uzaklaştırılmasını sert bir dille eleştirince özel bir mahkemede yargılanarak hapsedildi[22].

Kırgızların büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşıyordu. Ellerindeki malların devletleştirilmeye başlanması halk arasında büyük panik doğurdu. Halkın bir kısmı malını vermemek için direnirken bir kısmı da hayvanlarıyla birlikte Çin hâkimiyetindeki Doğu Türkistan'a geçmeye başladı. Bu zoraki "kolhozlaştırma" (tarımsal alanlara yerleştirme) faaliyeti yıllarca sürdü. 1933 yılına gelindiğinde halkın %67'si kolektif tarım işletmelerine (kolhoz) yerleştirilmişti[23].

Kırgızistan, 1936 yılı sonlarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinden biri haline getirildi. Halkın zorla devlet çiftliklerine ve kolhozlara yerleştirilmesinin ardından aydınları sindirme kampanyası başlatıldı. Halkın menfaatlerine göre hareket eden bakanlar ve bazı milliyetçi yazarlar çeşitli suçlamalarla öldürüldü. Bu durum II. Dünya Savaşı'na kadar devam etti. 2. Dünya Savaşı Kırgızları büyük sıkıntılar içine soktu. Ancak bir süre sonra toparlanarak Sovyet yönetimine karşı haklarını koruma mücadelesinde başladılar. Milliyetçi Kırgız edip ve şairleri sürgüne gönderildi. Öte yandan Kırgızistan hükümetinin önemli mevkilerinde ve önemli devlet görevlerinde Rusların bulunması ve nüfusun %70'ini oluşturan Kırgız halkının Sovyetleştirilmeye çalışılması kamuoyunda derin rahatsızlık meydana getiriyordu. Özellikle basın yoluyla yapılan bu faaliyetler Kruşçev zamanında çok arttı. Rusça, Kırgızistan'da ve öteki Türk cumhuriyetlerinde âdeta ikinci ana dil oldu[24]. Diğer taraftan çeşitli bilimleri Rusça tahsil

[22] Mehmet Saray, **a.g.m**., s. 443.
[23] Mehmet Saray, **a.g.m**., s. 444.
[24] Mehmet Saray, **a.g.m**., s. 444.

etmelerine rağmen Kırgız Türkleri ‘ne devlet dairelerinde ve bilhassa adalet mekanizmasında görev verilmemeye başlandı. Kırgızistan'da adlî olaylara Sovyet mahkemeleri bakıyordu. Fakat giderek Sovyet rejiminin tam bir çıkmaza girmesi ve Gorbaçov'un 1986 yılında başa geçmesiyle takip edilen açıklık ve yeniden yapılanma hareketi Kırgızistan için yeni bir başlangıç oldu. Mevcut sistemi kurtarmakta başarılı olamayan açıklık politikası diğer cumhuriyetler gibi Kırgızistan'a da bağımsız bir devlet olma yolunu açtı. 15 Aralık 1990 tarihinde hâkimiyetini ve 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilân eden Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başına aynı zamanda bir fizik bilgini olan Askar Akayev geldi[25].

[25] Mehmet Saray, **a.g.m**., s. 444.

3.TÜRKLERDE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ VE BALBALLAR

3.1.Türklerde Ölü Gömme Adetleri

Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da dini inanışların, yaşayış biçiminin ve bulunduğu coğrafyanın insan ve toplum hayatını etkileyen, toplumun gelenek görenek ve yaşam kurallarını belirleyen etkenler vardır. Göçebe bir yaşam tarzının zorunlu olarak getirdiği sürekli hareket halinde yaşayan Türk toplumunda hiç şüphesiz ölü gömme adetleri de yaşam biçiminin verdiği olanaklar doğrultusunda şekilleniyordu. Göçebe yaşam koşulları içerisinde hayatlarını devam ettiren toplum ölümden sonraki hayata da göçebeliğin getirdiği imkanlar doğrultusunda hazırlanıyordu. Bu imkanlar içerisinde şekillenen ölü gömme adetleri her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da kutsallığı ile bilinen mekanlarda kendini göstermiştir.

Ölüm, çağlar boyunca insanları etkilemiş bir gerçekliktir. İnsanoğlunun yoğun ilgi tecrübe ve düşüncelerine konu olmuş olan ölüm insanların tutum ve davranışlarını etkileyen sosyal bir gerçekliktir[26]. Bu gerçeklik içerisinde Türkler'de de dini inanışlar doğrultusunda ölü gömme merasimleri şekillenmiştir. Türklerle ilgili ölü gömme adetlerine ait ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlıyoruz. Kurganlar da ölü gömme adetleri hakkında bilgi verketedir[27].

M.Ö. 3. yüzyılda yazılmış Çin kaynaklarından aktarılmış olan bilgilere göre Hunlar ölülerini tabut içine koyuyorlardı. Bu tabut iki katlı olup iç ve dış tabutlardı. Tabutlar altın ve gümüş işlemeli kumaşlarla örtülürdü[28]. Bu kaynaklarında yer alan bilgilere göre Türkler'in defin törenleriyle ilgili başlıca usul ve adetleri şöyleydi;

1. Ölü İçin Yapılan Yas Merasimi "Yoğ",

---

[26] Hayati Hökelekli, "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3,C. 3, 1991, s. 151-152.
[27] Nejat Diyarbekirli, **Hun Sanatı, İstanbul**, 1972, s.64.
[28] Alim Karamürsel, "Türklerde mezar geleneği", **Türkler Ansiklopedisi**, C.3, 2002, Ankara, s.123.

2. Ölüyü Gömmek,

3. Ölüyü Yakmak,

4. Birden Fazla Ölü Gömmek,

5. Cesetleri Mumyalamak,

6. Ölüyü Eşyaları ve Yiyecekleri ile Birlikte Gömmek,

7. Mezarların Bir Köşesine At Gömmek,

8. Alpin Mezarı Yanına Kendi Heykelini "Balbalını Dikmek",

9. Ölüyü Tabuta Koyup Ağaca Asmak[29].

Türklerde genel olarak defin törenleri şu şekilde gerçekleşmekteydi: "ölüyü çadıra koyarlar oğulları, torunları, erkek-kadın, başka akrabaları atlar ve koyunlar keserler ve kesinlen bu at ve koyunları çadırın önüne sererlerdi. Ölünün bulunduğu çadırın etrafında, ölünün akrabaları at üzerinde yedi defa dolaşırlardı. Kapının önünde yüzlerini bıçakla kesip ağlarlardı. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akardı. Bu tören yedi defa tekrar edilirdi sonra muayyen bir günde ölüyü mezara gömerlerdi. İlkbahar da ölenleri sonbaharda otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler, kışın veya güzün ölenleri ise ilk baharda çiçekler açıldığı zaman gömerlerdi. Defin gününde ölünün akrabaları tıpkı öldüğü günde yaptıkları gibi at üzerinde gezerler, yüzlerini keserler ve ağlarlardı. Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini, hayatında yaptığı savşaları tersim ederlerdi. Bu kişi ömründe bir adam öldürmüş ise üzerine bir taş koyarlardı bazı ölülerin mezarında bu taşlar 100'e hatta 1000'e bağli olurdu. Atlar ve koyunlar kurban ettikten sonra kafalarını kazıklar üzerine koyarlardı[30]. Diğer bir uygulama ise ölü aşı'dır. Kaşgarlı Mahmut bu geleneği ''yoğ'' olarak adlandırmış. Ölü gömüldükten sonra üç veya yedi gün sonra verilen yemek olarak söylemiştir[31].

Türklerde ölü gömme merasimlerinden de anlaşıldığı üzere ölümden sonra yaşam anlayışının varlığı kendini çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu anlayış Türklerde mezar geleneğinde kendini gösterir mezarın içine ölünün yanına yerleştirilen değerli eşyaları, günlük hayatta kullandığı eşyalar savaş aletleri, atı ile birlikte gömülmesi ve

[29] Alim Karamürsel**, a.g.m.,** s.123.
[30] Alim Karamürsel**, a.g.m.,** s.123.
[31] İbrahim Onay, "İslamiyetten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları", **Internatıonal Journal Of Socıal Science**, 2013, s.486.

ölen kişinin bunlara mezarda ihtiyacı olacağı düşüncesi Türk mezar kültürünü yansıtması bakımından önemlidir. Esas itibari ile bu inanç bedenleri yok olan fakat ruhlarının ebediyen yaşayacağına inanılan büyük kişilere gösterilen saygının ve öldükten sonra onlara yapılan vefa borcunun bir örneği olarak gösterilebilir.

3.1.1. Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler

3.1.1.1. Yas Tutma Geleneği

Eski Türk toplumlarında ölen kişinin arkasından yas tutma geleneği bulunmaktaydı. Bu gelenek toplum hayatında ölen kişiye karşı duyulan sevgi ve saygının bir ifade şeklini yansıtmaktaydı. Türkler'de yas tutma adetlerinden bahseden Heredotos özellikle İskitlerdeki yas tutma geleneğini şöyle açıklar: "İnsanlar bir kulaklarının memesini keserler, başlarını çepeçevre kazırlar, kollarının etini çizerler, alınlarını ve burunlarını yırtarlar, sol ellerine ok saplarlar"[32].

Yas tutma merasimi Türklerde çok önemli bir yere sahip olduğu için cenaze merasiminde ölen kişinin akrabaları ve halk dışında görevi cenazelerde ağlamak olan ve yoğçı, sığıdçı olarak adlandırılan insanlar da bulunmaktadır[33]. Ayrıca ölü gömme merasiminde yas alameti olarak bir başlık takarlar, elbiselerini ters giyerler ve ata ters binerek yas tutarlardı[34].

3.1.1.2 Cenaze Çevresinde At Koşturmak ve Dönme Geleneği

Eski Türk toplumlarında cenaze merasimlerimden biri de cenaze veya çadır etrafında at koşturma geleneğidir. Çin kaynaklarında mevcut olan bilgilere göre " Göktürkler'de ölüler merasimle çadıra konulur, koyun ve at kurban edilirdi. Ölü çadırı etrafında at yarışları yapılırdı. Ölü bütün servet ve atı ile birlikte yakılır, külü sonradan mezara konularak tekrardan kurban kesilir ve at yarışları tekrarlanırdı"[35]. Çadır ve mezar etrafında at koşturma geleneği tamamen dini bir ritüel olarak algılanmakta ve Türk inanç kozmolojisi içerisinde 7 rakamının dünya ve katlarını, evreni temsil eden kozmik manalar taşımaktadır[36].

---

[32] İbrahim Onay, **a.g.m.,**s.482.
[33] İbrahim Onay, **a.g.m.,** s.482.
[34] http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/588/578 (erişim tarihi .17.10 2014)
[35] İbrahim Onay, **a.g.m.,** s.482.
[36] İbrahim Onay, **a.g.m.,** s.483.

3.1.1.3. Ölüleri Atlarıyla Defnetme Geleneği

Göçebe bir kültüre sahip olan Eski Türk toplumunda şüphesiz ki atlar çok önemli bir yere sahiptiler. Toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan at, toplumun hem ekonomik hayatında geçim kaynaklarını sağladıkları bir varlık hem de savaşlar sırasında kullandıkları en büyük silahtı. Bu özelliklerinden dolayıdır ki Türk toplumunda atın her zaman ayrı bir yeri olmuştur. Türk toplumunda çok önemli bir yere sahip olan atın ölümden sonraki hayatta da kendilerine refakatçı olacığına inanan Türkler mezarlara atıyla birlikte ölen kişiyide gömüyorlardı[37]. Bu uygulama hiç şüphesiz ki ölüm sonrası yaşamın devam ettiği inancına ve ölen kişinin ihtiyacı olacağına inanılan eşyalarla birlikte gömülmesinden kaynakalanıyordu.

Atlar mezarlara: "ölüyle birlikte gömülüyor, atların genellikle aygır cinsinden olmasına dikkat ediliyor, kuyruk, yele ve topuklarının kesik olaması ve ayrıca kuyruklarını kesmek yerine bağlamak, örmek adetleri görülmektedir"[38].

Atın cenaze ve defin törenlerinde kurban edilmesinin birden fazla amaca hizmet ettiği düşünülmektedir özellikle ölen kişinin ikinci hayatında kullanması için bu kurbanlar gerçekleştiriliyordu fakat bunun yanında ölen insanın ruhunun teskin edilmesi maksadıyla atların kurban edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında bozkır kültüründen olan İskitlerde at kurban etme adeti farklı yöntem ve zamanlarda uygulanmaktaydı. Atlar boğularak veya kafalarına sopa ile vurularak öldürülüp mezarlara konuluyordu[39].

3.1.1.4. Ölü Yemeği (Aşı) Verme Geleneği

Eski Türk Toplumları ölüler için aş vermeyi en önemli vazifelerinden biri saymışlardır. İlk çağlarda aş doğrudan doğruya ölüye verilir yani mezarına konulur veya dökülürdü. Herdotos İskit geleneğinde: "yemeklerin hepsinden bir parça ayırıp ölünün önüne konduğunu" anlatmaktadır[40].

İskitlerde ölüm günü ve defin günü arasında kırk günlük bir zaman geçtiğini kaynaklar bildirmektedir. Bu süre zarfınca ölüler arabalarla gezdirilir bu arada kafilenin yanlarına geldiğini görenler de yemek vermektedirler ve daha sonra defin gerçekleştirilirdi[41].

---

[37] Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara, 2011, s.15.
[38] Alim Karamürsel, a.g.m., s.126.
[39] İbrahim Onay, **a.g.m.,** s.484-485.
[40] İbrahim Onay, **a.g.m.,**s.486.
[41] İlhami Durmuş, **İskitler,** İstanbul, 2007, s.118.

İskitlerde defin merasimi sırasında yemek verildiği anlaşılmaktadır. Defin günü merasim bütün halkın katılımıyla yapılır, ölü için verilen yemeğe ölünün mensup olduğu boyun bütün üyeleri katılırdı[42].

Özellikle Hunlar ve Göktürklerde cenaze ve yas törenlerinde aş verme geleneği çok sık olarak yapılmaktaydı. Ölünün bindiği atın kuyruğunu keserler bu atı boğazlayıp ölünün aşını verirlerdi[43]. Ölü aşı verme geleneği Türk tarihi boyunca devam eden geleneklerden biri olmuştur. İslamiyetten sonra da ölü arkasından yemek verme geleneği devam etmiş ancak İslamiyetten sonra bu gelenek ölünün hayır kazanması için daha çok yoksullara verilmesiyle devam etmiştir.

3.2. Türklerde Mezar Geleneği

Eski Türk Toplumlarında ölenin yeri belli olsun diye mezar odası üzerine geniş bir daire biçiminde toprak veya taş yığarak, piramit gibi yüksek mezarlar yapmaktaydılar. Yapılan bu mezarlıklardaki tümsekler ölen kişinin önemine göre yüksek veya alçak olabilirdi. Mezar üzerine yapılan bu tümsek kurgan olarak adlandırılmaktaydı[44]. Kurgan olarak adlandırılmasının nedeni, bozkır kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan çadırlarla ölüler için hazırlanmış olan kurganların benzer özellik göstermesi ve her ikisinin de koruyucu olarak düşünülmüş olmasındandır. Kurgan geleneği asırlarca devam etmiş ve özellikle Hun kültüründe önemini korumuştur[45].

Kurganlar dış görünüşleriyle Tümülüs tipi mezarlardır. Bakıldığında ilk göze çarpan şey küçük bir tepe meydana getiren toprak ve taş yığınıdır. Türkçe korumak fiilinden gelen bu sözcük mezarı koruyan anlamındaydı. Kurgan üzerine yığılan toprağın akıp gitmesini önlemek amacıyla çevresi daire biçimindeki taşlarla çevrelenmekteydi. Yine kare biçiminde olan kurganlarda bulunmakta ve bazı kurganlarda bir giriş-çıkış yoluna sahip olduğu görülmektedir[46].

Bozkır kültürünün önemli bir parçası olan kurgan geleneğinin kökeni İskit ve Kimmer'lere kadar uzanmaktadır[47]. Bu kurganlar genellikle toplum için önemli sayılan

---

[42] Grakov, B.N, **İskitler**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2006, s.74.
[43] Yıldız Kocasavaş , "Eski Türklerde Yas Ve Ölü Gömme Adetleri" **Türkler Ansiklopedisi**, C.3, Ankara,2002, s.114
[44] Oktay Belli, **a.g.e.,**s.12.
[45] Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar,** Ankara,2000,s.190.
[46] Oktay Belli**, a.g.e.,** s.12.
[47] Oktay Belli, "Eski Çağ ve Yeni Çağda Türklerde Kurgan Yapma Geleneği", **Türkler Ansiklopedisi**, C:3, Ankara, 2002, s.1662.

yerlere yapılıyordu. Toplum tarafından kutsal sayılan dağ tepeleri ve etekleri, yaylalar, göl kenarları gibi yerlere kurganlar yapılıyordu. Bozkır toplum yaşayışının temel özelliklerinden biri olan sürekli yer değiştirme ve hareket halinde olma onların geride kendilerinden çok fazla iz bırakmamasına neden olmuştur. Ancak toplum içinde ölü gömme adetleri içerisinde gelişen kurganlar bu bozkır yaşam geleneğinin en büyük izlerini oluşturmuştur. Göçebe bir yaşam tarzının etkisiyle kurgan geleneği çok geniş bir coğrafi alana yayılmış ve komşu kültürlerinde etkisiyle kurganlar oldukça zor ulaşılan yerlere yapılmıştır. Bazen ceset gömülmek üzere çok uzak yerlere taşınabilmekteydi ve bu uzaklık aylarca sürebilmekteydi[48].

M.Ö. 3. bin yıllarını aşan kurgan yapma kültürünün en önemli ve en görkemli örneklerini M.Ö. 8. ve M.S. 1. yüzyıllar arasında çok geniş bir coğrafya üzerinde İskit kurganlarında görmekteyiz[49]. Büyük bir özenle seçilen ve kutsallığına inanılan alanlara yapılan kurganlara Türk toplulukları tarafından sonsuz saygı duyulmaktaydı. Genellikle kurganlar içerisindeki kişinin toplumsal statüsüne göre büyük ya da küçük olabiliyordu[50]. Kurgan içerisindeki kişi hayatta iken yüksek bir statüye sahipse kurgan da içinde bulunan şahsiyetin konumuna göre büyük yapılıyordu. Kurganların yüksek olarak yapılmasının nedenlerinden biri de mezar soygunlarının önüne geçme düşüncesidir. Kurgan yapımı her ne kadar dönemin şartları içerisinde yapımı zor olsa da bozkır kültüründe yaşayan insanların bunu bir ibadet olarak saymaları ve ölen kişiye karşı saygı duymaları kurgan yapımını zorunlu kılıyordu.

Toplum içindeki hiyerarşik düzen kurganları şekillendiren en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tepenin altında yer alan asıl mezar odası tek katlı olabildiği gibi birkaç katlı da olabiliyordu. Yüksek mevkide bulunanlar için genellikle iki odalı mezar çukuru hazırlanıyor, biri kurgan sahibi için olurken diğeri kurban edilen atlar için düzenleniyordu[51].

Mezar yapısının üzerinde bulunan tepe kısmı da kurgan olarak adlandırılabiliyordu. Bu alan asıl gömü mekânının üzerinde yer almasından dolayı mezarı gizlemiş ve mezarın korunmasını sağlamıştır. Kurganda bulunan gömü kısmına bazen açılan gizli dehlizlerle

---

[48] Oktay Belli, **a.g.m.,** s.16.
[49] Murat Arık, **Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi,** (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yaynlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s.4.
[50] Oktay Belli, **a.g.m.**, s.16.
[51] Nejat Diyarbekirli, **"**Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri**"** , **TürkKültürü Araştırmaları**, XXX/1-2, Ankara,1992, s.101.

bağlantı sağlanıyordu. Bazı kurganlarda mezar odasının iç kısımları ve zemini bölgeye özgü ağaçlardan yapılmış kütüklerle çevreleniyordu. Bu asıl gömü alanı içerisinde ağaçtan oyulmuş kütüklerden yapılan lahit içerisine ceset yerleştiriliyor, bu ceset bazen mumyalanmış bazen ise mumyasız vaziyette konulabiliyordu.

Kurganlarda genel itibarı ile ölen kişinin değerli eşyaları, savaş aletleri, giysileri ölümden sonra hayatın devam ettiği inancının etkisiyle günlük hayatta kullanılan eşyaları mezar kısmına ölüyle birlikte yerleştiriliyordu. Bir diğer dikkat çeken husus ise kurganın yapımında kullanılan malzemelerin bazen mezar içerisinde bırakılmasıdır. İnşası tamamlanan kurganların üzerleri mezar içerisine yerleştirilmiş olan kütüklerin taşıyabileceği şekilde tomruklar yerleştirilerek örtülmüştür. Üst örtüde kullanılan bu tomruklar yatay olarak yerleştirilmiş ve bazen de birkaç kat oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Üstü tomruklarla kapatılan mezar odası içerisinden çıkarılan toprak ile kurganın en üst kısmına yığılır, yığma bir tepe oluşturulduktan sonra bu tepenin etrafına daire biçiminde taşlar yerleştirilir ve son olarak irice taş yığınlarıyla tepenin üzeri kapatılırdı[52].

Bozkır kültürü içerisinde önemli bir yer tutmuş olan kurganlar göçebe kültür içerisinde barınma yeri olarak çadırlardan esinlenilmiş ve ölümden sonraki hayatın devam ettiği inancı ile kurganların içi çadır gibi düzenlenmiştir.

3.3. Balbal Dikme Geleneği

Türkler'de ölen kişilerin mezarlarının etrafına dikilen bazen figürlü bazen figürsüz olan mezar taşlarına balbal adı verilmektedir. Balballar Orta Asya toplumlarının genelinde görülen şamanizm inancının yaygın olduğu dönemlerde özellikle toplum içerisinde belli bir güç gösterisi sergilemiş olan savaşçı, asker ve önemli kişilerin kurgan ve mezarlarının etrafına öldürdüğü düşman adedince dikilen taşları temsil etmektedir. Bu dikilen taşlar içerisinde figürsüz olarak dikilenlerin yanında genellikle üzeri yontulmuş, bir elinde kılıç diğer elinde kadeh tutar şekilde yapılmış örnekler de bulunmaktadır. Mezar etrafındaki bu taşların sayısı ve çokluğu ölen kişinin kahramanlığını gücünü simgelemektedir. İslamiyet'ten önceki Türk toplumlarında balbal olarak dikilen bu taşlar İslam'la birlikte yerini mezar taşlarına bırakmıştır.

---

[52] Nejat Diyarbekirli, **a.g.e.,** s.85.

Balbalların ne zaman ve ne için dikildiği, kökenlerinin nerelere dayandığı ve ilk olarak kimler tarafından yapıldığı gibi sorulara araştırmacılar sürekli cevaplar aramışlardır. Günümüz araştırmacılarının da ilgisini çeken bir konu olarak hala tam manasıyla gizemi çözülmemiş olan balballar üzerinde geniş ve kapsamlı olarak yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda kökeni Orta Doğu Halklarına dayandırılan balbal dikme geleneği bazı kaynaklarda ise genellikle göçebe bir yaşam biçiminde hayatlarını sürdüren Orta Asya Halklarına dayandırılmaktadır[53]. Orta Asya bozkırlarında uçsuz bucaksız bir alanda tarihin sessiz ve en gizemli tanıklarından olan balballar Eski Türk (İskit, Hun, Götürk) Toplumlarında da yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin yaşayış tarzı ve inanç sistemleri içerisinde hiç şüphe yok ki ölüm sonrası hayat ve bu hayata kendini hazırlama anlayışı bulunmaktaydı. Bu anlayış içerisinde balbal dikme geleneği toplumun önemli ritüellerinden biri olmuştur. Hatta bu geleneğe sıkı sıkıya bağlı olan Türk Toplumunda ölen kişiler için balbal dikmek hem ölüye saygı olarak görülmüş hemde toplum içinde adeta bir ibadet sayılmıştır. Balballar, ölen kişilerin mezarı çevresine dikilen ve ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşmanlarını temsil eden güç ve cesaret sembolleridir. Ancak balbal kavramı sürekli olarak "taş baba", "taş nene", "bengü taş" ve "bediz" gibi adlarla anılan taşlarla karıştırılmaktadır. Balballar genellikle basit taşlar olabildiği gibi öldürülen düşmanın önemine göre figürlü olarak da yapılan üzerine düşmanın suretinin çizildiği taşlardır ve heykellerde görülen üç boyutluluk bu taşlarda görülmemektedir[54]. Ancak bazı kaynaklar balbal geleneğini, geyikli taşların Türkistan coğrafyasında Türk kültürü bağlamında şekil değiştirmesine dayandırmaktadırlar[55]. Bunların ilk örneklerini, tarih öncesi çağlardan beri Avrasya'da uygulanan bir gelenek olan, Erken Dönem Göçerleri'nin 'geyik taşları'nda aranabilir[56]. Hun devrinde de görülen 'geyikli taşlar' olarak anılan, kısmen heykel niteliğindeki dikili anıtlar, Göktürk coğrafyasında da karşımıza çıkmaktadır[57].

Balbal olarak adlandırılan ve öldürülen düşmanın taşa dönüştürelerek bir yontu halinde mezarın çevresine dikilmesi geleneği aynı zamanda mezar sahibinin kahramanlığını da

---

[53] Арман Умарходжиев, **Тайные Знаки "Балбалы",** Продюсерский центр Gala Tv, Алматы, 2013, Belgesel.
[54] Арман Умарходжиев, **a.g.b.**, Алматы, 2013.
[55] Yaşar Çoruhlu, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'si**, İstanbul, 1998, s.20-21.
[56] Lo Muzıo Cıro, (Çeviren: Bülent Keneş), "Erken Dönem Türklerinde Defin İşlemleri", **Türkler Ansiklopedisi**, C:III, Ankara, 2002, s. 126.
[57] Yaşar Çoruhlu, "Göktürk Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, C.IV, Ankara 2002, s. 97.

göstermektedir[58]. Türklerde cenaze merasimi sonrasında kişinin öldürdüğü düşmanları temsilen balbalları mezarın etrafına dikilirdi. Balbalların sayısı mezardaki ölünün, hayatta iken öldürdüğü düşmanlarının sayısına göre değişmektedir[59]. Örnek olarak; Kültigin Mezar Külliyesinin girişinden itibaren, doğuya doğru uzanan alan üzerinde yer alan balbalların 169 adet olduğu tespit edilmiştir. Bunlar ölen kişinin sağlığında öldürdüğü düşmanlarını temsil ediyordu[60]. Eğer öldürülen düşman çok önemli bir kişiyse, balbal taşına onun adı da yazılmaktadır. Örneğin; Ongon yazıtı yanında yer alan kahraman bir savaşçıya ait olan kurganın çevresindeki balbaların biri üzerinde;" İş Bara Tarkan Balbalı"[61] yazmaktadır. Ayrıca; düşman önemli biri ise; balbal üzerindeki tasvirler özenli ve gösterişli olarak yapılmaktaydı. Motifler arasında yer alan kemer ve kılıçlardan bu durum anlaşılmaktadır. Bu da Orta Çağ Türklerinin kemer bağlama geleneğine dayanmaktadır[62].

Gerek taş heykeller ve gerekse balballar Türklerin kutsal olarak kabul ettikleri dağ, tepe, akarsu kıyıları, kurgan ve kült merkezlerine dikilmişlerdir[63]. Bu taş heykel ve balbalların nerelere nasıl dikildikleri konusunda Çin kaynaklarının yanı sıra, Orhun Yazıtlarında da çok değerli bilgiler mevcuttur. Örneğin 552-556 yıllarına tarihlenen Pien-Yi-Ti-en şunları söylemektedir: "Ceset gömüldükten sonra, gömüt yerinin yakınına taşlar konmaktadır… Bu taşların sayısı, ölen kişinin hayattayken öldürdüğü kişi sayısıyla orantılıdır… Eğer bir erkek öldürdüyse, bir taş dikilmekte. Kendisi için yüz ve bin adet taş dikilen erkekler vardır…" Çinli tarihçi Tan Chu ise, Türklerin cenaze töreni ve dikilen heykel konusunda şu önemli bilgiyi vermektedir: "…Mezarı yaptıktan sonra, ölenin görünümünde ve yaşarken yaptığı kahramanlıkları anlatan bir heykel dikerler…[64]"..,

Taş heykellere değişik zamanlarda değişik adlar verilmiştir. Orhun yazıtlarında balbal olarak anılmaktadır[65]. Orhun Yazıtlarında "Babam Kağan öldüğünde, heykelin diktik" cümlesi, mezar sahibi için heykelin yapılmış olduğunu ispat etmektedir. Balbal için ise,

---

[58] Веселовский Н. И., **Современное состояние вопроса о Каменных бабах»или Балбалах**, Одесса, 1915.
[59] Oktay Belli, "Türklerde Taş Heykel ve Balballar", **Türkler Ansiklopedisi**, C:III, Ankara 2002, s. 912.
[60] Yaşar Çoruhlu, **a.g.m.,** s. 93.
[61] Oktay Belli, **a.g.e.**, s.37.
[62] Kubatbek Tabaldiev, **Balbal Taşlarının Açıklaması**, Zamandaş no 6, sayı: 71, Bişkek, 2009, , s.37.
[63] Войтов В. Е., **Каменные изваяния из Унгету**, (Центральная Азия: новые памятники письменности и искусств), М., 1987
[64] Oktay Belli, **a.g.m.**, s. 91.
[65] Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları,** Ankara 1987, s. 37.

şu cümle geçmektedir: "Kırgız Kağanı'nı öldürdüm, balbalını yaptırdım"[66]. A. N. Berniştam'a göre de; "balbalların dikilmesindeki ilk amaç; öldürdüğü güçlü düşmanı sembol etmesidir. Fakat balballar sadece düşman için değil ölüyü temsilen de dikilirdi[67]. Bu da balbalların öldürülen düşmanın taşa dönüşmesi, öteki dünyada kahraman savaşçıya hizmet etmesi, onu koruması ve kollaması için öldürülen düşmanın önemine göre şekilenen genellikle basit yontulu taşlar olduğunu göstermektedir.

Ön Asya'dan, Moğolistan'a kadar 6-13. yy.'lar arasında yapılmış olan Türk balbal taşları, bozkır kültürü ve yaşayış biçiminin taşa yansımasıdır[68]. Eski inancı sürdüren Türk toplulukları insan biçimde taş heykel ve balballara dualar etmekte, adaklar adamakta, taşları kucaklamakta, isteklerinin olumlu yönde sonuçlanması için bezler bağlamaktadırlar[69]. Orta Asya Türk topluluklarında İslamiyet'in yayılması ve köklü bir şekilde bölgeye yerleşmesinden sonra, taş heykel ve balbal yapma geleneği yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır[70]. Balballar dikildiği dönemin kültürünü, giyim-kuşam tarzını yansıtmaktadır. Kurganlarda yapılan kazılardan elde edilen döneme ait olan kemerler, özellikle balballar üzerinde bulunan kemerlerin özelliklerini yansıtmaktadr[71].

Balbal eski Türk dili içerisinde bir kelime olup *bal+bal*, yani vurmak, kakmak, çakmak demektir[72]. Balballar Hakas dilinde ''çaatas'' (savaş taşı) olarak adlandırılmakatadır[73]. Eski Türk toplumunda balbal dikme geleneği oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumlar içerisinde en eski Türk toplumlarından biri olarak kabul edilen İskitlerden, Hunlar ve Göktürklere kadar hemen hemen bütün Türk Toplumlarında bu gelenek devam etmiştir.

Balballar üzerine yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda bu dikili taş ve heykellerin ne zaman ve ne amaçla dikildiği her zaman merak konusu olmuştur. Özellikle Türk kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olarak mezarlar üzerine veya yanına heykeller dikme geleneği Çin kültüründe de karşımıza çıkmaktadır. Çin kültüründe karşılaşılan heykel dikme geleneği Türk toplumlarında görülenlerin aksine insandan başka hayvanların ve

---

[66] Oktay Belli, **a.g.m.**, s. 91.
[67] YU. S. Hudakov, Kubatbek Tabaldiev, **Drevniye Turki na Tyan-Şane**, Hovosibirsk 2009, s. 63.
[68] Oktay Belli, **a.g.m.**, s.36.
[69] Дашкевич Я. Р., Трыярски Э, **Каменные бабы Причерноморских степей**, Коллекция из Аскании-Нова, Варшава, 1982.
[70] Oktay Belli, **a.g.m.**, s. 910.
[71] Kubatbek Tabaldiev, **a.g.e.**, s.37.
[72] Beynesov A., "Balbal", Türkistan, **Halıkaralık Ansiklopedisi**, Almatı, 2000, s.86.
[73] Feridun Celilov, **a.g.e.**, s.57.

efsanevi mahlûkatlarında heykelleridir[74]. Türklerde ise sadece insan şeklinde balbal dikme geleneği bulunmaktaydı. Dikilen bu heykellerin savaş zamanında öldürülmüş düşmanlara ait olduğu, öldürülen düşman askerlerinin öldüren insanda yaşamaya devam ettiğine dair bir inanış Eski Türk Toplumu içerisinde oldukça yaygındır[75].

Balbal kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler vardır. Radlov bu sözcüğü " bir ölü için anıt olarak dikilen taştan bir tasvir olarak açıklamıştır[76]''. Her zaman taş baba, taş nene gibi taşlarla karıştırılarak hepsine balbal denilmiştir. Ancak bu taşların büyüklüğü de yapılış amaçları da tamamen farklıdır[77]. Balballar mezar içerisinde yatan kişnin öldürdüğü düşmanlarının sembolüdür. Onların ruhu o taşın içinde yaşamaktaydı. Bedizci ya da heykeltraş olarak adlandırılan kişilerin yontup düzelttiği taş baba, bengü taş mezarların yanına tek tek konulduğu halde balbalların sayısı bine kadar çıkmaktaydır[78]. Taş baba bedizlerinden farklı olarak balballar sadece az bir şekilde oyma ve yontma çizgilerle insan figürü alan ve öldürülen düşmanı temsil eden menhir tipli taşladır. Ancak dünyanın farklı ülkelrinde görülen menhirlerle karıştırılmaması ve balbalların sadece mezarlar etrafına konulduğu unutulmamalıdır. Çin kaynaklarında kaba yontulmuş taşların balbal gibi olduğu ve balballara benzer şekilde Çin kültüründe de olduğu anlaşılmaktadır[79].

Bazı kaynaklar balbalın ağaçtan yapıldığını yazmaktadır. Bu geleneğe oğuzlar arasında tanık olan İbn Fadlan bu durumu şöyle anlatır: ''eğer ölen kişi sağlığında düşman öldürmüş ise öldürdüğü insan sayısı kadar ağaçtan suret yapılıp onun mezarına dikilir ki bunlar onun hizmetçileridir cennette ona hizmet edeceklerdir.[80]'' Bir diğer görüş ise "balbal haline gelen kişi büyük bir olasılıkla mahkûmiyetine bağlı bazı görevleri yerine getirmek zorunda olan düşmandır ve ölümden sonra muzaffer olanın mezarına yerleştirilen, bu kişinin öldürdüğü düşmanların taş tasviridir"[81].

Balbal dikme geleneğinden anlaşıldığına göre ölen kişinin hayatta iken öldürdüğü düşman adedince mezarının başına balbal dikiliyordu ve bu balballar ölen kişinin ölümden sonraki hayatında kendisine hizmet edeceği anlayışı ile mezarın etrafına

---

[74] Bahaeddin Ögel, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 2003 s.168.
[75] İbrahim Onay, **a.g.m.,** s.487.
[76] Oktay Belli, **a.g.e.**, s.36.
[77] Feridun Celilov, **a.g.e.,** s.57.
[78] F.A. Celilov, **a.g.e**, s.55.
[79] Расим Эфенди, **Каменная пластика Азербайджана**, Б., 1986.
[80] F.A. Celilov, **a.g.e.**, s.57.
[81] Oktay Belli**, a.g.e.,** s.36 .

yapıyorlardu. Yine öldürülen düşman adedince balbal dikilmesi savaşçının güç ve casaret göstergesi sayılıyor ve savaşçının adını yükseltiyordu. Dönem içerisinde değerlendirildiğinde balbal dikme geleneğinin toplum için ne kadar önemli bir gelenek olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Kökeni ve ilk olarak nerede, kimler tarafından dikilmeye başlandığı belli olmayan balbal dikme geleneği hiç şüphesiz ki Eski Türk Toplumları içinde de oldukça önemli bir yere sahipti. Dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Türk Medeniyetinin en eski ve sessiz tanıkları olan balballar Türk kültür ve inanç sistemleri, yaşayış biçimleri, dünya görüşleri gibi konulara ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Türklerin ata yurdu olan Orta Asyada uçsuz bucaksız bir alanda binlerce yıllık bir mazinin taşa kazınmış tanıkları olan balballar sadece basit şekilde yontulmuş taş olmaktan öte bir milletin taş üzerindeki hafızası olması bakımından da oldukça önemlidirler.

4.KATALOG

Katalog No **:**1

Fotoğraf No **:**1-2

Çizim No **:**1

Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu

Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 50 cm, Gövde Genişliği 32 cm

Malzemesi **:**Taş

Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Balbalın orijinal yerinin neresi olduğu ve nereden getirildiği hakkında bilgiler mevcut değildir. Baş ve göğüs kısmının belirli bir yerine kadar toprak üstünde olan balbalın alt kısmı tamamen toprak içinde bulunmaktadır (Fotoğraf 1-2). Sivri bir şekilde yapılmış olan baş kısmında dar bir alın mevcuttur. Baş kısmında kulak ve saç bulunmamaktadır. Yüz hatları tahrip olmuş bir vaziyette olan balbalın alın kısmı altında badem biçimli büyük gözler ve gözlerin üzerinde burunla birleştirilmiş ince kaşlar görülmektedir. Burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler şekilde ve orantısız yapılmıştır. Burnun hemen altında neredeyse tamamen silinmiş bir şekilde bulunan ince uzun bir bıyık bulunmaktadır. Balbalda gövdeye oranla oldukça büyük olan baş kısmında ağız küçük ve orantısız yapılmıştır. Çene kısmı uzun ve sivri bir şekilde işlenmiştir. Balbalın boyun kısmı bulunmamaktadır. Baş kısmı gövdeye bitişik şekilde ve gövde üzerine oturtulmuştur. Baş kısmının hemen altında gövde ile başın birleştiği yer içbükey olarak şekillendirilmiş ve baş kısmı vurgulanmıştır (Çizim 1). Balbalın bir bölümünün toprak altında bulunmasından dolayı göğüs kısmında herhangi bir figür olup olmadığı görülememektedir. Ancak baş ile gövde arasında bir orantısızlık olduğu baş ile gövde

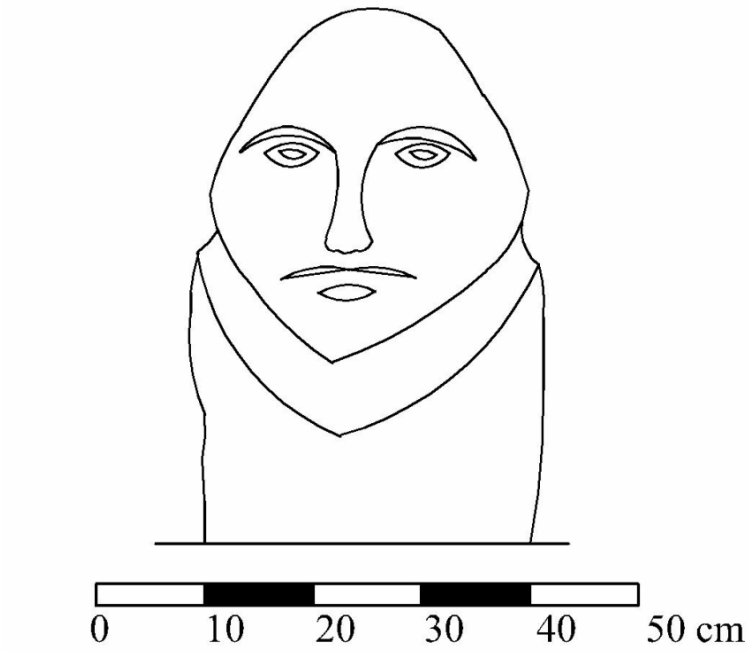
kısmının aynı ebatta aşağı doğru devam etmesinden anlaşılmaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[82].

Fotoğraf No: 1-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 2-Arkadan Görünüş

Çizim No: 1-Önden Görünüş

[82] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Katalog No **:**2
Fotoğraf No **:**3-4
Çizim No **:**2
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 48 cm, Gövde Genişliği 36 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Ancak orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bir bilgi sahibi olmadığımız ve günümüzde tahribata uğramış olan balbal genel hatları itibariyle dikdörtgen bir formdadır. Gövde kısmının büyük bir bölümü toprak içinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3-4). Taş yüzeyine kabartma tekniğinde yapılan balbalın yüz hatları neredeyse yok olmuş durumdadır. Oval bir biçimde tasarlanmış olan baş kısmında saçı bulunmayan balbalın göz, kaş, burun, ağız ve kulak kısımları neredeyse tamamen yok olmuş durumdadır. Bu nedenle baş kısmında balbalda doğru bir şekilde değerlenme yapma imkânı bulunmamaktadır. Çene sivri olarak yapılmış ve çenenin hemen altında içbükey bir silme ile baş kısmı vurgulanmıştır. Ancak gövdenin toprağa yakın kısmında balbalın elinde bir kadeh tuttuğu çok açık bir şekilde görülmektedir. El benzer örneklerde olduğu gibi bel hizasında bulunmakta ve elindeki kadeh göğüs kısmında durmaktadır (Çizim 2). Gövdenin bir kısmının toprak içinde bulunuyor olması elden sonra gövde üzerinde herhangi bir figür olup olmadığı hakkında değerlendirme yapmamızı engellemektedir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[83].

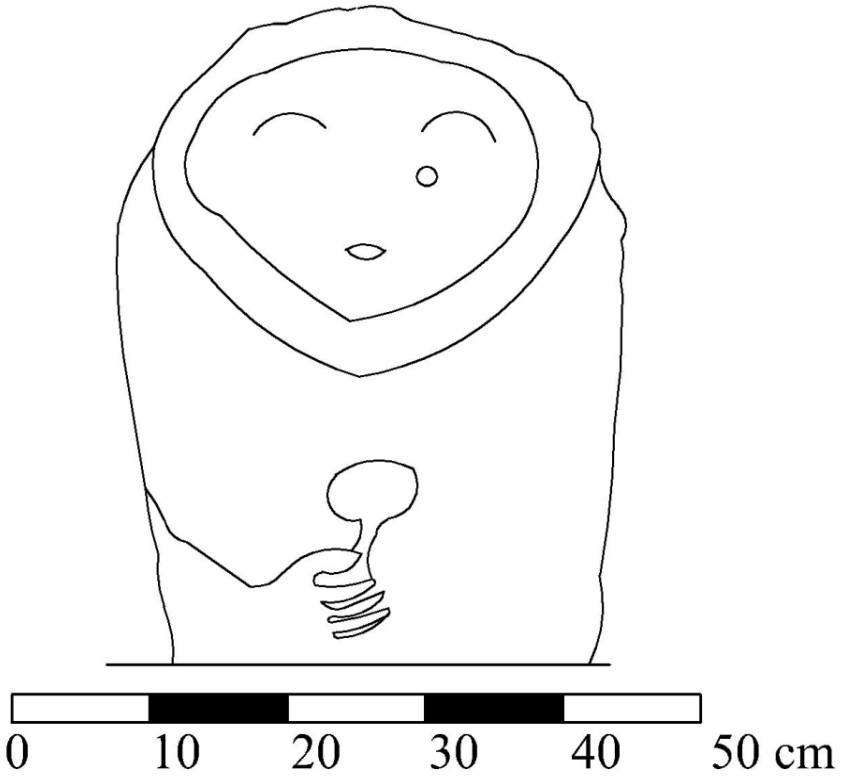
[83] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 3-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 4-Arkadan Görünüş

Çizim No: 2-Önden Görünüş

Katalog No **:**3
Fotoğraf No **:**5-6
Çizim No **:**3
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 47 cm, Gövde Genişliği 34 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genel hatları itibariyle oval biçimli balbalın günümüzde sadece baş kısmı mevcuttur. Tamamen toprak içinde olan gövde kısmının nasıl ve ne durumda olduğu bilinmemektedir (Fotoğraf 5-6). Oval biçimli baş kısmı saçsız ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir. Oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan baş kısmında iri badem gözler ve gözlerin üzerinde yine orantısız bir şekilde yapılmış olan kaşlar bulunmaktadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun benzer örneklerinde gördüğümüz gibi yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir. Burun kısmının hemen altında ince uzun bir bıyık ve küçük oval biçimli ağız kısmı yer almaktadır (Çizim 3). Çene kısmı ayrıntılarının işlenmediği görülmektedir. Oldukça büyük bir görüntü veren baş kısmında iri badem gözler, abartılı kaş ve burun yanında küçük oval ağız kısmı balbalın ne kadar orantısız bir şekilde yapılmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[84].

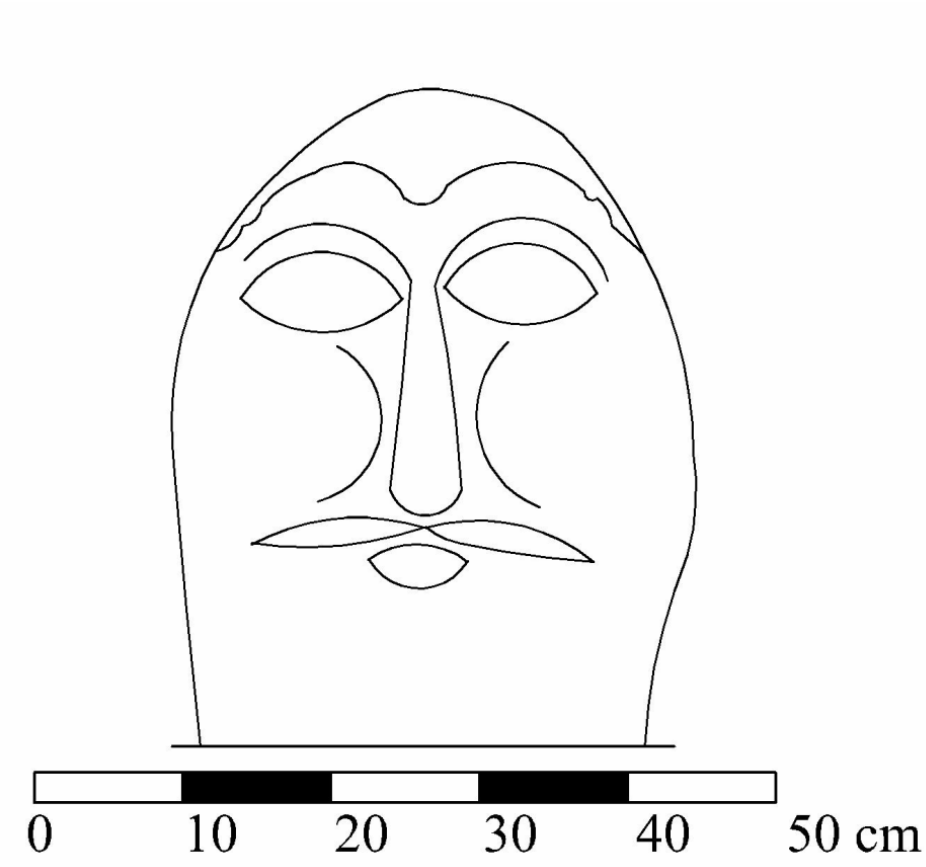
[84] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 5-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 6-Arkadan Görünüş

Çizim No: 3-Önden Görünüş

Katalog No **:**4
Fotoğraf No **:**7-8
Çizim No **:**4
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 76 cm, Gövde Genişliği 45 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın yerinin orijinal olup olmadığı ve nereden getirildiği bilinmemektedir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen bir formda olan balbalın baş kısmı oval bir şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 7-8). Günümüzde tahrip olmuş bir şekilde bulunun balbalın saçsız olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar net bir şekilde görülmese de baş kısmında kulak ayrıntılarının işlendiği anlaşılmaktadır. Benzer örneklerinde görülen uzun kaşlar bu balbalda da bulunmaktadır. Kaşların hemen altında iri badem göz uygulaması yer alır. Yine kaşlar burunla birleşik şekilde yapılmış olup burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir vaziyette tutulmuş ve uzundur. Burnun altında ince uzun bıyık ve bıyığın altında da küçük oval bir ağız yapılmıştır. Yüz hatları tahrip olan balbalda çene kısmı diğer benzer örneklerde görülen sivri çene uygulamasına nazaran daha yuvarlak ve düzgün bir formda yapılmıştır (Çizim 4). Baş kısmı gövdeye oturtulmuş olup boyun kısmı bulunmamaktadır. Baş ile gövde kısmının birleştiği yer içbükey bir silme ile ayrılmıştır. Gövde kısmının büyük bölümü toprak içinde olan balbalın sağ eli göğüs hizasında ve elinde bir kadeh bulunmaktadır. Sol eli ise biraz daha aşağıda ve bel hizasında durmaktadır. Gövde kısmının bir bölümünün toprak içinde bulunuyor olasından dolayı sol elinde herhangi bir nesne olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[85].

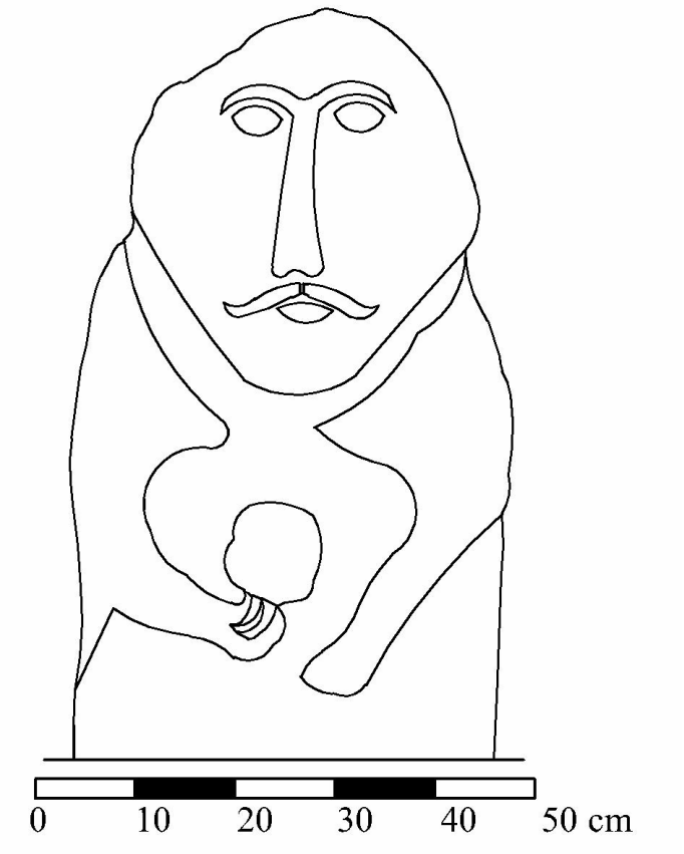
[85] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 7-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 8-Arkadan Görünüş

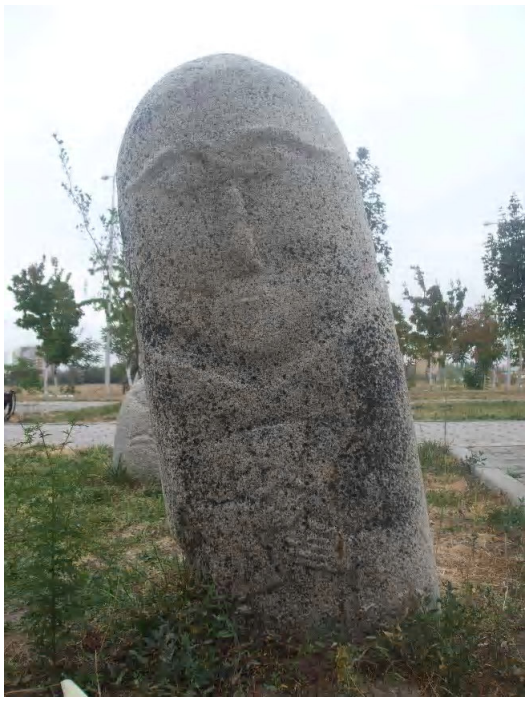

Çizim No: 4-Önden Görünüş

Katalog No **:**5
Fotoğraf No **:**9-10
Çizim No **:**5
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 90 cm, Gövde Genişliği 40 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yapı itibariyle uzun dikdörtgen bir form sergileyen balbalın baş kısmı yumurta şeklinde oval yapılmış ve başında saç yoktur (Fotoğraf 9-10). Benzer örneklerine nazaran günümüze daha sağlam bir vaziyette ulaşmış olan balbalın baş kısmı gövdeye göre oldukça orantısız ve büyük yapılmıştır. Yüz kısmı oldukça uzun tutulmuş olan balbalda kulak bulunmamaktadır. Geniş bir alın kısmı altında oldukça uzun ve ince bir kaş burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişletilmiştir. Kaşların altında hemen her örnekte karşılaştığımız iri badem gözler bulunmaktadır. Yüz hatları oldukça sade tutulmuş olan balbalda küçük oval bir ağız yer almaktadır. Diğer örneklerde karşılaştığımız bıyık bu balbalda yoktur (Çizim 5). Küçük ağız kısmının altında biraz daha toplu bir çene bulunmaktadır. Çene kısmının hemen altında içbükey bir silme ile baş vurgulanmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalın başı gövdeye oturtulmuş ve gövde ile baş kısmı aynı seviyede yukardan aşağı doğru devam etmiştir. Vücudunun bir bölümü toprak içinde bulunan balbalda eller oldukça açık bir şekilde yapılmıştır. Balbalın sağ elinde kadeh bulunmakta ve kadeh göğüs hizasında yer almaktadır. Sol eli boş olarak yapılmış ve kadeh tutan sağ elin hemen altında bulunmaktadır. El bileklerinin üzerinde elbise kolunun ağız kısımları çok net bir şekilde işlenmiş ve geniş tutulmuştur. Bir kısmı toprak içinde bulunan balbalın aşağı doğru nasıl devam ettiği, toprak içinde bulunan kısımda herhangi bir figür olup olmadığı hakkında bir fikir sahibi değiliz. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[86].

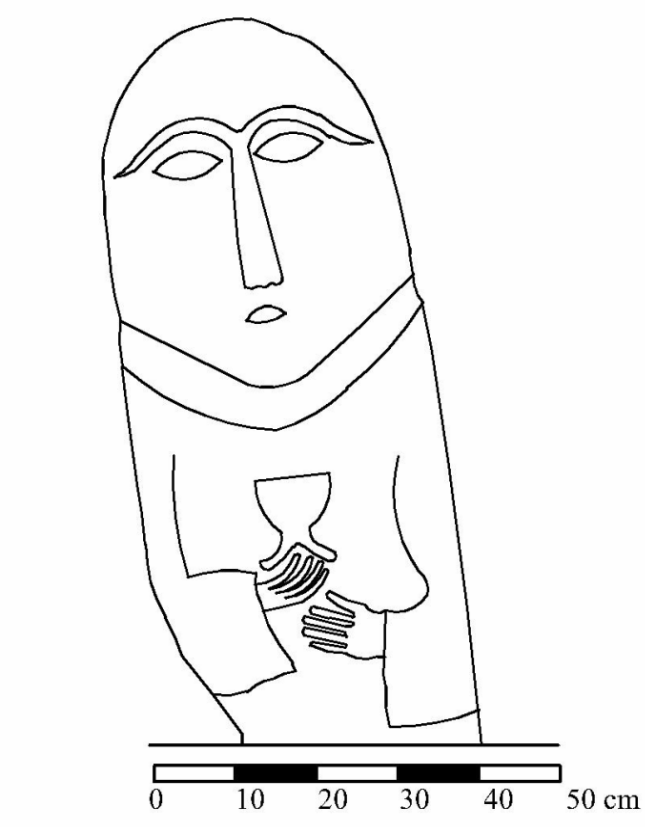
[86] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 9-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 10-Arkadan Görünüş

Çizim No: 5-Önden Görünüş

Katalog No **:**6
Fotoğraf No **:**11-12
Çizim No **:**6
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 71 cm, Gövde Genişliği 44 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yapı itibariyle dikdörtgen bir form sergileyen balbalın baş kısmı benzer örneklerinden farklı olarak daireye yakın şekilde yapılmıştır ve başında saçı yoktur (Fotoğraf 11-12). Günümüze sağlam bir vaziyette ulaşmış olan balbalın baş kısmı gövdeye göre oldukça orantısız ve büyük yapılmıştır. Diğer balballarda olduğu gibi yüz kısmı oldukça uzun tutulmuştur. Balbalda kulak ayrıntıları bulunmamaktadır. Dar bir alın kısmı altında uzun ve ince bir kaş benzer örneklerde olduğu gibi burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişletilmiş olarak işlenmiştir. Kaşların altında iri badem gözler bulunmaktadır. Yüz hatları oldukça sade tutulmuş olan balbalda yanak kısımları biraz daha belirgin şekildedir (Çizim 6). Yukarıdan aşağı genişleyen burun altında ince ve uzun bir bıyık bulunmakta ve bıyığın uç kısımları yukarı doğru kıvrılmaktadır. Küçük ve oval bir şekilde yapılmış olan ağız kısmı balbaldaki orantısızlığı en açık şekliyle göstermektedir. Ağız kısmının altında hafif sivri bir çene bulunmaktadır. Çene kısmının hemen altında bir çizgi ile balbalın baş kısmı vurgulanmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş kısmı gövdeye oturtulmuş ve gövde ile baş kısmı yukardan aşağı doğru aynı seviyede devam etmiştir. Başın gövde ile birleştiği çizgi biraz derinleştirilerek balbalda omuz görüntüsü verilmiştir. Gövde kısmının bir bölümü toprak içinde bulunan balbalın zamanla tahrip olması nedeniyle üzerindeki figürler açık bir şekilde görülememektedir. Ancak dikkatli bir şekilde bakıldığında balbalın sağ elinde kadeh olduğu ve kadehin göğüs hizasında yer aldığı görülür. Sol elinde ise bel hizasından başlayıp çapraz bir şekilde gövdeden aşağı doğru inen ve gövdenin toprakla birleştiği yerde kaybolan tahribattan dolayı açık bir şekilde görülmeyen muhtemelen bir kılıç

bulunmaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[87].

Fotoğraf No: 11-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 12-Arkadan Görünüş

Çizim No: 6-Önden Görünüş

[87] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Katalog No **:**7
Fotoğraf No **:**13-14
Çizim No **:**7
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yerleşkesi, Cal Rayonu
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 50 cm, Gövde Genişliği 33 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi içerisinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Zamanla tahrip olmasından dolayı nerdeyse yüz hatları tamamen silinmiştir. Ancak diğer benzer örneklerde olduğu gibi kabartma tekniğinde yapıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 13-14). Balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen biçimli balbalın günümüzde sadece baş kısmı mevcuttur ve gövdenin tamamen toprak içinde olmasından dolayı gövde hakkında bilgi verilememektedir. Baş kısmı saçsız ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir. Büyük bir şekilde yapılmış olan baş kısmında iri badem gözler ve gözlerin üzerinde orantısız bir şekilde yapılmış olan kaşlar nerdeyse tamamen silinmiş durumdadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir (Çizim 7). Burun kısmının hemen altında ağız mı yoksa bıyık mı olduğu anlaşılamayan bir çizgi mevcuttur. Çene kısmı ayrıntılarının işlenmediği görülen baş kısmında yüz ile gövde düz bir şekilde birleşmiştir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[88].

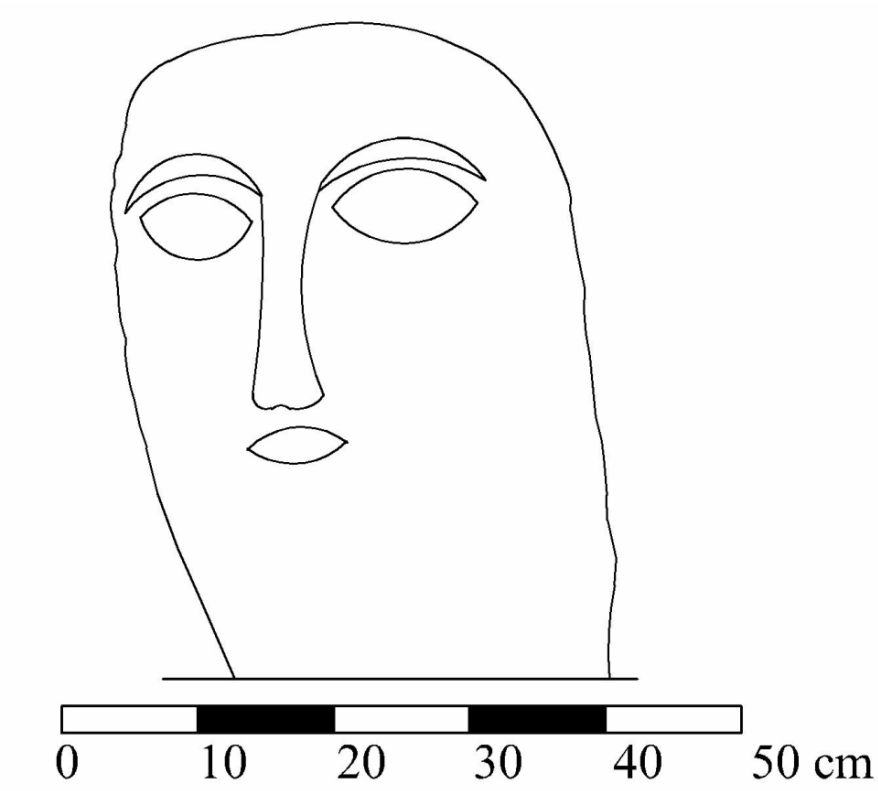
[88] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 13-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 14-Arkadan Görünüş

Çizim No: 7-Önden Görünüş

Katalog No **:**8
Fotoğraf No **:**15-16
Çizim No **:**8
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 187 cm, Gövde Genişliği 63 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. İncelediğimiz balballar içerisinde en büyük boyuta sahip olan balbalıdır. Karahan olarak adlandırılmaktadır ve Issık Gölün kuzeyinden getirilmiştir[89]. Genel yapı itibariyle dikdörtgen bir form biçiminde olan balbal diğer örneklere nazaran detaylı bir şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 15-16). Baş kısmı sivriltilmiş ve gövdeye orantısız bir şekilde yerleştirilmiştir. Balbalın başında saçı yoktur. Ancak başının her iki yanında kulaklar oldukça belirgin olarak yapılmıştır. Alın kısmı dar tutulmuştur. Uzun ve ince kaşlar diğer örneklerde olduğu gibi burunla birleştirilmiştir. Burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişletilmiş olarak yapılmıştır. İnce kaşların altında iri badem gözler bulunmaktadır. Yüz hatları oldukça dolgun tutulmuş olan balbalda yanak kısımları daha belirgin şekildedir (Çizim 8). Yukarıdan aşağı doğru hafifçe genişleyen uzun bir burun altında yine ince uzun bir bıyık bulunmakta ve bıyığın uç kısımları yukarı doğru kıvrılmaktadır. Bıyığın sol tarafı silinmiş durumdadır. Küçük ve oval bir şekilde yapılmış olan ağız kısmında üst ve alt dudaklar çıkıntı şeklinde kabartılarak belirtilmiştir. Yüz hatlarına oranla oldukça küçük olan ağız kısmı balbaldaki orantısızlığı en açık şekliyle göstermektedir. Ağız kısmının hemen altında ters üçgen formunda bir sakal bulunmaktadır. Muhtemelen tahribattan dolayı sakal kısmı oldukça seyrektir. Çene sivriltilerek yapılmıştır. Çene kısmının hemen altında içbükey bir silme ile balbalın baş kısmı vurgulanmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş kısmı gövdeye oturtulmuştur. Başın gövde ile birleştiği içbükey çizgi biraz derinleştirilerek balbalda omuz görüntüsü verilmiş ve elbise yakası omuz kısmının altına kadar inmiştir. Diğer örneklerde pek rastlamadığımız elbise kısmı bu balbalda oldukça belirgin bir şekilde yapılmış ve elbise yaka kısımları göğüs kısmında birleştirilmiştir. Çok uzun olan gövdede sağ kol gövdenin altından çıkmakta ve elinde bir kadeh tutmaktadır. Elinde

[89] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

bulunan kadeh diğer örneklere göre daha farklı bir formda ve küçük bir şekilde yapılmıştır. Kadeh göğüs hizasında tutulmaktadır. El hatları belirgin bir şekilde yapılmış olan balbalda kollar kalın olarak yapılmasına karşın bilek kısımları daha incedir. Elin parmak hareketleri zamanla tahrip olmasından dolayı fark edilememektedir. Sol el bel hizasında ve kılıcın kabzasını tutmaktadır. Kılıç gövdeden aşağı doru çapraz bir şekilde uzanmakta ve oldukça belirgin bir şekilde görülmektedir. Balbalın bel kısmını saran kemer de kılıç kadar özenli bir şekilde yapılmıştır. Kılıcın kabza kısmının altına gelen noktada kemerin toka kısmına kadar yapılmış olması dikkat çekicidir. Kılıç kemere bağlı bir şekilde yapılmıştır. Gövde kısmının bir bölümü toprak içinde bulunmasından dolayı kemer altında figürlerin devam edip etmediği anlaşılamamaktadır. Ancak incelediğimiz balballar içerisinde bu denli büyük ve özenli bir şekilde yapılmış olan başka bir örneği bulunmamaktadır. Figürlerin en ince ayrıntılarına kadar işlenmiş olması bu balbalın oldukça önemli bir savaşçıya ait olma ihtimali düşündürmektedir[90]. Balbalın baş ile omuz kısmı arasındaki kalın şerit halinde oyulan bölüm gövde ile baş kısmını ayırmıştır. Diğerlerine nazaran vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[91].

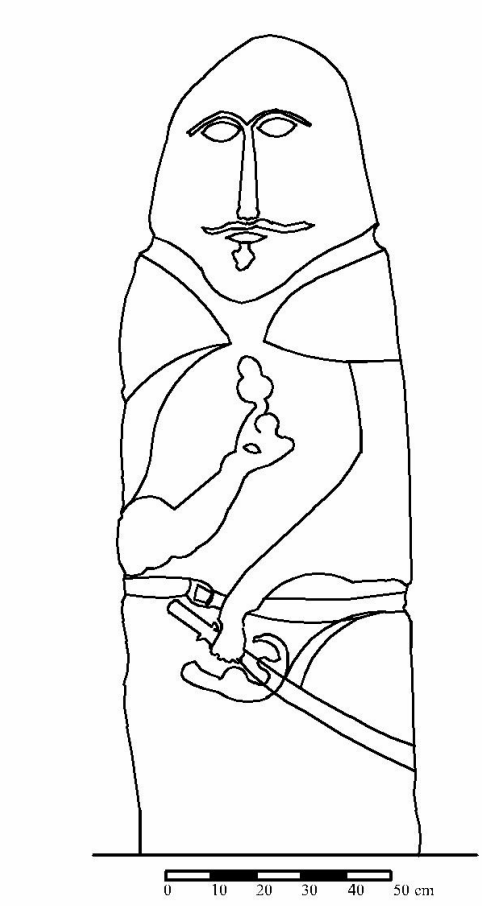
[90] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.
[91] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Fotoğraf No: 15-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 16-Arkadan Görünüş

Çizim No: 8-Önden Görünüş

Katalog No **:**9
Fotoğraf No **:**17-18
Çizim No **:**9
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 80 cm, Gövde Genişliği 52 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbal dikdörtgen bir formdadır. Orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yüz hatları neredeyse silinmiş durumdadır. Baş kısmı büyük tutulmuştur. Baş kısmı ile oldukça orantısız bir şekilde yapılmış olan kulakları büyük bir şekilde yapılmış ve hemen göze çarpmaktadır (Fotoğraf 17-18). Başında saç detayları üç boynuzlu taç taşıyan Umay ana balbalıdır[92]. Geniş bir alın kısmı bulunmaktadır. İnce ve uzun kaşlar diğer balballarda olduğu gibi yukarıdan aşağı doğru genişleyen kalın uzun bir burunla birleştirilmiştir. Kaşların altında diğer örneklerden farklı olarak küçük gözler bulunmaktadır. Burun kısmının hemen altında bulunan ince küçük çizgi şeklinde kapalı bir ağzı bulunmaktadır. Ağız kısmının altında uzun ve sivri bir çene yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda çenenin hemen altından başlayan ve omuz kısımlarına doğru inen ince çizgiler balbalın baş kısmının gövdeyle birleşik şekilde olduğunu göstermektedir (Çizim 9). Omuz kısımlarından başlayıp uçları göğüs seviyesinde üçgen bir forma dönen elbise hatları gövde üzerinde verilmeye çalışılmıştır. Oldukça tahrip olmuş olan gövde kısmında dikkatli bir şekilde bakıldığında sağ tarafta küçük bir el göğüs hizasında bir kadeh tutmaktadır. Dirsek kısmından bükülerek yukarı doğru uzanan el ve eldeki kadeh benzer örneklere göre daha küçük yapılmıştır. Yine neredeyse tamamen silinmiş bir vaziyette olan sol elde hafif aşağı doğru uzanmaktadır. Sol kısımda tahribatın fazla olması bu taraf hakkında doğru bir değerlendirme yapmamızı engellemektedir. Gövde kısmının toprak içinde bulunmasından dolayı ellerden sonra herhangi bir figürün bulunup bulunmadığı görülememektedir. 9 ve 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir[93].

[92]Oktay Belli, **a.g.e.,** s.98.
[93]Oktay Belli, **a.g.e.,** s.97.

Fotoğraf No: 17-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 18-Arkadan Görünüş

Çizim No: 9-Önden Görünüş

Katalog No **:**10
Fotoğraf No **:**19-20
Çizim No **:**10
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 132 cm, Gövde Genişliği 56 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi sahibi olmadığımız balbal genel hatları itibariyle dikdörtgen bir formdadır ve baş kısmı sivriltilmiştir. Gövdeye nazaran baş kısmı oldukça büyük yapılmıştır (Fotoğraf 19-20). Başında saç ve kulak ayrıntıları bulunmamaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın alın kısmı dar tutulmuştur. Dar alın kısmı altında ince bir şekilde işlenmiş olan kaş kısmı bulunmaktadır. Ancak tahribattan dolayı balbalın sol kaşı tamamen silinmiş vaziyettedir. Kaşlar burunla birleşik vaziyette olup burun kısmı yukardan aşağı doğru genişler biçimde yapılmış ve benzer örneklerinden farklı olarak burun kısmı üçgen bir formda tamamlanmıştır. Kaşların hemen altında iri badem gözler diğer örneklerde olduğu gibi bu balbalda da karşımıza çıkmaktadır. Ancak sol göz oldukça fazla tahrip olmuş durumdadır. Yüz hatları dolgun bir vaziyette işlenmiştir. Burun kısmı altında ince uzun bir bıyık bulunmaktadır ve bıyığın uçları yukarı doğru kıvrım yaparak tamamlanmıştır. Bıyık kısmının hemen altında küçük oval bir ağız bulunmaktadır. Ağız kısmının küçüklüğü balbalın yüz hatları arasındaki orantısızlığı açık bir şekilde göstermektedir. Balbalın çene kısmı sivri bir şekilde yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyette ve baş kısmını vurgulayan içbükey bir çizgi ile gövdeden ayrılmıştır. Gövde kısmında sağ elinde bir kadeh bulunmaktadır. Kadeh göğüs hizasında ve benzer örneklerine göre daha büyük formdadır. Dirsekten bükülerek yukarı doğru uzanan sağ kolun bilek kısmına kadar kalın olarak yapıldığı görülmektedir (Çizim 10). El ise daha küçük yapılmış ve silik durumdadır. Yine sol tarafta dirsekten bükülen ve aşağı doğru uzanan bir el bulunmaktadır. Kılıcın kabzasını tutar vaziyette verilmiş olan sol elin tahrip olmasından dolayı hareketleri net bir şekilde değerlendirilememektedir. Kılıcın hemen bel hizasında başladığı ve sola doğru yatay bir biçimde devam ettiği görülmektedir. Bel

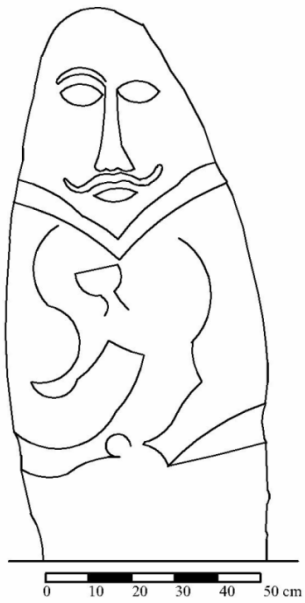
kısmında neredeyse tamamen silinmiş vaziyette bulunan kemer kısmı bulunmaktadır. Muhtemelen kılıç kemere bağlı bir biçimde verilmiştir. Kemer kısmından sonra tamamen toprak içinde bulunan gövdenin ne kadarının toprak içinde olduğu ve figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir bilgi sahibi değiliz. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[94].

Fotoğraf No: 19-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 20-Arkadan Görünüş

Çizim No: 10-Önden Görünüş

[94] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Katalog No **:**11
Fotoğraf No **:**21-22
Çizim No **:**11
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 142 cm, Gövde Genişliği 60 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Genel hatları itibariyle dikdörtgen bir formdadır ve baş kısmı oval bir şekildedir (Fotoğraf 21-22). Gövdeye nazaran baş kısmı oldukça büyük yapılmıştır. Başında saç ayrıntıları bulunmamaktadır. Tahrip olmuş olan kulak kısmı dikkatli bir şekilde bakıldığında görülmektedir. Balbalın alın kısmı diğer örneklere göre daha geniş tutulmuştur. Geniş alın kısmı altında ince bir şekilde işlenmiş olan kaşlar burunla birleşik vaziyette olup burun kısmı yukardan aşağı doğru genişler biçimde yapılmıştır. Zamanla tahrip olan burun uç kısmı silinmiştir. Oldukça sade bir şekilde verilmiş olan yüz kısmında yanaklar düz ve belirsiz olarak yapılmıştır. İnce uzun kaşların altında iri badem gözler yer almaktadır. Ancak gözler tahrip olmuş durumdadır. Burun kısmı altında ince uzun bir bıyık bulunmaktadır. Bıyık ince uzun bir yay şeklinde devam etmektedir ve uç kısımları yukarı doğru kıvrım yaparak tamamlanmıştır. Bıyığın hemen altında küçük ağız kısmı bulunmaktadır. Ağız kısmının küçük oluşu balbalın yüz hatları arasındaki orantısız durumunu göstermektedir (Çizim 11). Çene kısmı benzer örneklerine nazaran hafif sivri bir şekilde yapılmıştır ve daha yuvarlak hatlara sahiptir. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyette bulunmaktadır. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılmıştır. İçbükey çizgiler baş kısmının sonuna doğru düz bir şekilde devam ettirilerek gövde de omuzlar vurgulanmıştır. Omuz kısımlarından gövdeye doğru düz bir şekilde aşağı doğru inen ve dirseklerden kırılarak tekrar yukarı yönelen sağ elde oldukça tahrip olmuş bir nesne bulunmaktadır. Muhtemelen benzer örneklerde olduğu gibi bir kadeh tutan ve oldukça orantısız bir şekilde yapılmış olan sağ el göğüs hizasında durmaktadır. Yine sol tarafta dirsekten bükülen ve düz bir şekilde uzanan bir el bulunmaktadır. Ancak sağ ele göre tahrip olmuş durumdadır. Sol el kılıcın kabzasını tutar vaziyette işlenmiştir. Kılıç bel

hizasında başlamakta ve sola doğru hafif yatay bir biçimde devam etmektedir. Bel kısmı belirgin bir şekilde yapılmıştır. Bel kısmında bulunan ve yanlara doğru bir şerit halinde uzanan kemerin üzerinde kılıcın bulunuyor olması kılıcın kemere bağlı olduğu hissini vermektedir. Kemer kısmından sonra balbal tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Toprak içinde bulunan gövdenin ne kadarının toprak içinde olduğu ve figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[95].

Fotoğraf No: 21-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 22-Yandan Görünüş

[95] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Çizim No: 11-Önden Görünüş

Katalog No **:**12
Fotoğraf No **:**23-24
Çizim No **:**12
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 147 cm, Gövde Genişliği 47 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Genel hatları itibariyle dikdörtgen bir formdadır. Balbalın baş kısmı oval bir şekilde yapılmıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Baş kısmı gövdeye nazaran oldukça büyük yapılmıştır. Başında saç ayrıntıları bulunmamaktadır (Fotoğraf 23-24). Günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış olan balbalın kulakları tam karşıdan oldukça net bir şekilde görülmektedir. Kulaklar büyük bir şekilde yapılmıştır. Balbalın alın kısmı dar tutulmuştur. Dar bir alın altında başlayan ince uzun kaşları bulunmakta ve kaşlar burunla birleşik şekilde yapılmıştır. Balbalın burun kısmı yukardan aşağı doğru genişler biçimde işlenmiştir. Oldukça sade bir şekilde verilmiş olan yüz kısmında yanaklar düz ve belirsiz olarak yapılmıştır. İnce uzun kaşların altında iri badem gözler yer bulunmaktadır. Kaşlarla birleşik olan burun kısmı altında ince uzun bir bıyık bulunmaktadır. Bıyık ince uzun bir yay şeklinde devam etmektedir ve uç kısımları yukarı doğru kıvrım yaparak tamamlanmıştır. Bıyığın sağ uç kısmı soldakine göre daha uzun tutulmuştur. Bıyığın hemen altında küçük ağız kısmı yer almaktadır. Ağız kısmının küçük oluşu balbalın yüz hatları arasındaki orantısız durumunu göstermektedir (Çizim 12). Çene kısmı sivri bir şekilde yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyette bulunmakta ve baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılmaktadır. İçbükey çizgiler baş kısmının sonuna doğru düz bir şekilde devam ettirilerek gövde de omuz kısımları vurgulanmıştır. Omuzlardan başlayıp göğüs kısımlarına doğru inen ve burada uçları incelen elbise detayları görülmektedir. Sağ kol omuzdan aşağı düz olarak iner ve dirseklerden kırılarak tekrar yukarı doğru yönelmektedir. Göğüs hizasında bulunan sağ elde bir kadeh bulunmaktadır. Yine sol tarafta biraz tahrip olmuş bir vaziyette olan ve dirsekten bükülerek düz bir şekilde devam eden sol el bulunmaktadır. Sol el kılıcın kabzasını tutar vaziyette işlenmiştir.

Kılıç bel hizasından başlamakta ve sola doğru hafif yatay bir biçimde devam etmektedir. Belirgin bir şekilde yapılmış olan bel kısmında kemer detayları işlenmiştir. Bel kısmındaki kemer yanlara doğru bir şerit halinde uzanmaktadır. Kemerin üzerinde bulunan kılıç diğer örneklerde olduğu gibi kemere bağlı olduğu hissini vermektedir. Belden sonra balbalın alt kısmı tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Bu nedenle figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[96].

Fotoğraf No: 23-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 24-Arkadan Görünüş

[96] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Çizim No: 12-Önden Görünüş

Katalog No **:**13
Fotoğraf No **:**25-26
Çizim No **:**13
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 65 cm, Gövde Genişliği 27 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Benzer örneklerine nazaran oldukça küçük ebatta yapılmıştır. Zamanla tahrip olmasından dolayı yüz hatları nerdeyse tamamen silinmiş durumdadır (Fotoğraf 25-26). Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen biçimli olan balbalın günümüzde sadece baş kısmı mevcuttur ve gövdenin göğüs hizasından sonrası tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Baş kısmı saçsız ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir. Büyük bir şekilde yapılmış olan baş kısmında iri badem gözler ve gözlerin üzerinde orantısız bir şekilde yapılmış olan kaşlar nerdeyse tamamen silinmiş durumdadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir. Burun kısmının hemen altında ince uzun bir bıyık mevcuttur. Ağız kısmı küçük ve oval bir şekildedir. Ağzın hemen altında yer alan sivri çene daha derli toplu bir şekilde verilmiştir. Baş kısmı gövdeye oturtulmuş ve gövde ile başı ayıran içbükey bir çizgi ile baş vurgulanmıştır (Çizim 13). Gövde kısmının çok az bir bölümü toprak dışında bulunan balbalın gerçek boyutu hakkında bir bilgi verilememektedir. Sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunan gövde kısmında herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[97].

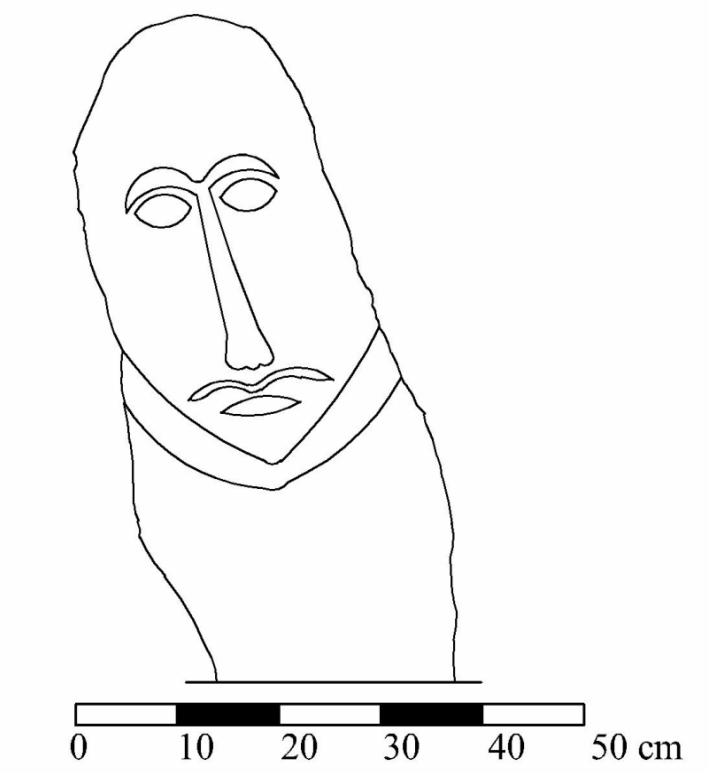
[97] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 25-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 26-Baş Kısmı Detay

Çizim No: 13-Önden Görünüş

Katalog No **:**14
Fotoğraf No **:**27-28
Çizim No **:**14
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 113 cm, Gövde Genişliği 43 cm
Malzemesi **:**Taş
YapımTekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Oval bir baş kısmı dikdörtgen bir formda olan gövde üzerine yapılmıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalın başında saç ayrıntıları ve kulaklar bulunmamaktadır (Fotoğraf 27-28). Balbalın alın kısmı dar tutulmuştur. Dar bir alın altında başlayan ince uzun kaşları bulunmakta ve kaşlar burunla birleşik şekilde yapılmıştır. Genel olarak tahrip olmuş yüz hatları dikkatli bir şekilde bakıldığında derli toplu ve sade bir yapıdadır. Balbalın burun kısmı yukardan aşağı doğru genişler biçimde işlenmiştir. Burun ile ağız kısımları neredeyse tamamen silinmiş durumdadır. İnce uzun kaşların altında iri badem gözler bulunmaktadır. Kaşlarla birleşik olan burun kısmı altında ince uzun bir bıyık vardır. Bıyığın hemen altında küçük ağız kısmı silik bir vaziyettedir. Ağız kısmının küçük oluşu balbalın yüz hatları arasındaki orantısız durumunu göstermektedir. Çene kısmı benzer örneklere göre daha derli toplu bir formda yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır. İçbükey çizgiler baş kısmının sonuna doğru düz bir şekilde devam ettirilerek gövde de omuz kısımları vurgulanmıştır. Sağ kol bel hizasının biraz üstünde ve dirsekten kırılarak yukarı doğru yönelmektedir. Göğüs hizasında bulunan sağ elde neredeyse tamamen silinmiş olan bir kadeh tuttuğu anlaşılmaktadır. Gövdenin sol tarafında biraz tahrip olmuş bir vaziyette olan ve dirsekten bükülerek düz bir şekilde devam eden balbalın sol kolu bulunmakta ve elinde kılıcın kabzasını tutar vaziyette işlenmiştir (Çizim 14). Kılıç bel hizasından başlamakta ve sola doğru hafif yatay bir biçimde devam etmektedir. Bel kısmında kemer detayları işlenmemiştir. Bel kısmından sonra balbalın gövdesi tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Bu nedenle balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir

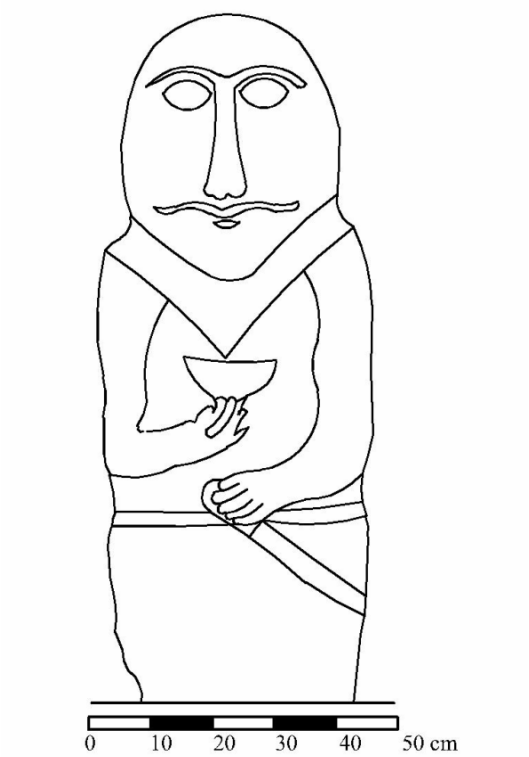
bilgimiz bulunmamaktadır. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[98].

Fotoğraf No: 27-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 28-Arkadan Görünüş

Çizim No: 14-Önden Görünüş

[98] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Katalog No **:**15
Fotoğraf No **:**29-30
Çizim No **:**15
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 50 cm, Gövde Genişliği 24 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen biçiminde yapılmış olan balbalın sadece baş kısmı mevcuttur ve gövdenin göğüs hizasından sonrası tamamen toprak içinde bulunmaktadır (Fotoğraf 29-30). Saçsız olan baş kısmında kulak ayrıntıları işlenmiştir. Alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır. Balbalın yüz hatları oldukça belirgin bir şekilde günümüze ulaşmıştır. İri badem gözler ve gözlerin üzerinde ince uzun kaşlar bulunmaktadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir. Burun kısmının hemen altında ince uzun bir bıyık mevcuttur. Ağız kısmı küçük ve oval bir şekildedir. Ağzın hemen altında sivri bir çene bulunmaktadır (Çizim 15).. Baş kısmı gövdeye oturtulmuş olan balbalın gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi ile baş kısmı vurgulanmıştır. Baş ile aynı ebatta aşağı doğru devam eden gövde kısmının çok az bir bölümü toprak dışında bulunmaktadır. Sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunan ve zamanla tahrip olmuş olan gövde kısmında herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[99].

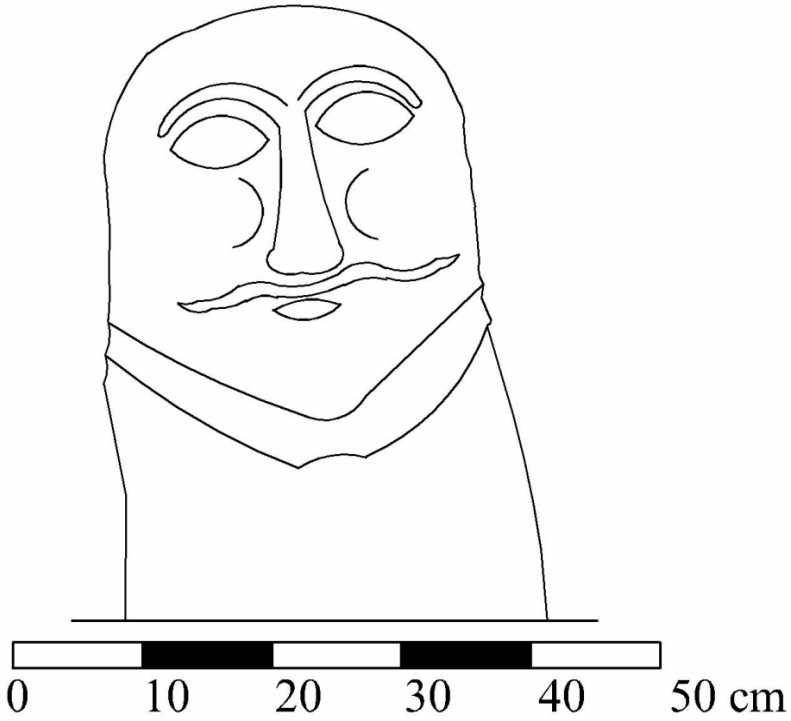
[99] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 29-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 30-Baş Kısmı Detay

Çizim No: 15-Önden Görünüş

Katalog No **:**16
Fotoğraf No **:**31-32
Çizim No **:**16
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 70 cm, Gövde Genişliği 36 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Dikdörtgen formda olan balbalın baş kısmı benzer örneklerine göre daha düz bir yapıdadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir (Fotoğraf 31-32). Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmıştır. Başında saç ayrıntıları ve kulaklar bulunmamaktadır. Balbalın alın kısmı dar tutulmuştur. Alın kısmı altında başlayan ince uzun kaşları bulunmakta ve kaşlar burunla birleşik şekilde yapılmıştır. Tahribattan dolayı kaş, burun, göz ve ağız detayları neredeyse tamamen silik durumdadır. Genel olarak tahrip olmuş yüz hatları dikkatli bir şekilde bakıldığında derli toplu ve sade bir yapıdadır. İnce uzun kaşların altında iri badem gözler bulunmaktadır. Ağız kısmı silik bir vaziyettedir. Çene kısmı uzun ve sivri bir formda yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir (Çizim 16). Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır. Gövde kısmından sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunmaktadır ve gövde üzerinde herhangi bir işleme ya da figür bulunmamaktadır. Göğüs kısmından sonrası toprak içinde olan balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu, figürlerin burada devam edip etmediği gibi hususlar hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[100].

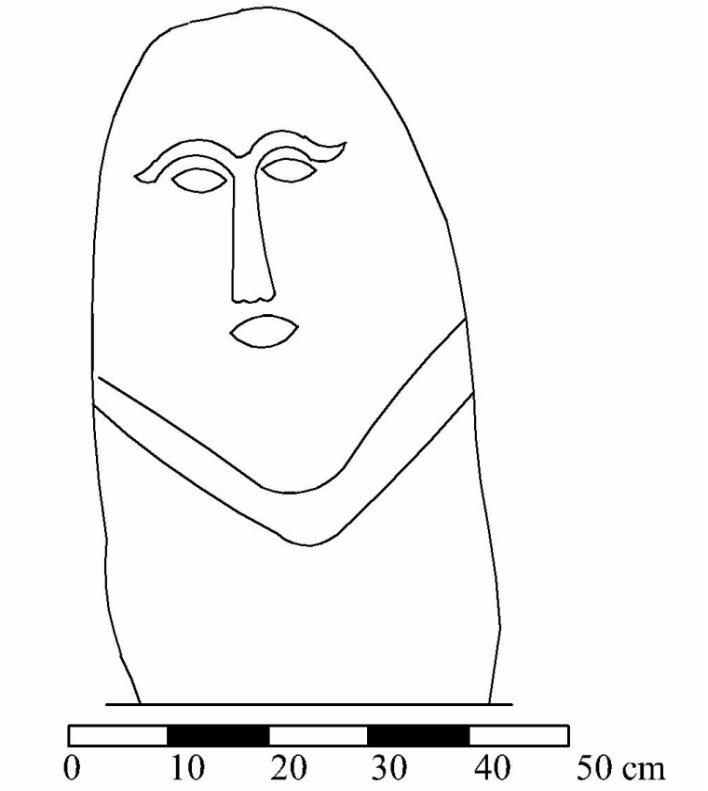
[100] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 31-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 32-Arkadan Görünüş

Çizim No: 16-Önden Görünüş

Katalog No **:**17
Fotoğraf No **:**33-34
Çizim No **:**17
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 70 cm, Gövde Genişliği 36 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Dikdörtgen formda olan balbalın baş kısmı tamamen tahrip olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Tahribattan dolayı kaş, burun, göz ve ağız detayları tamamen silik durumdadır (Fotoğraf 33-34). Ağız kısmı da silik bir vaziyettedir ve oldukça zor bir şekilde fark edilmektedir. Çene kısmı uzun ve sivri bir formda yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır. Gövde kısmından sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunmaktadır. Oldukça silik bir durumda olan gövdede sağ el direkten bükülerek yukarı doğru uzanmaktadır (Çizim 17). Göğüs kısmından sonrası toprak içinde olan balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu, figürlerin burada devam edip etmediği gibi hususlar hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[101].

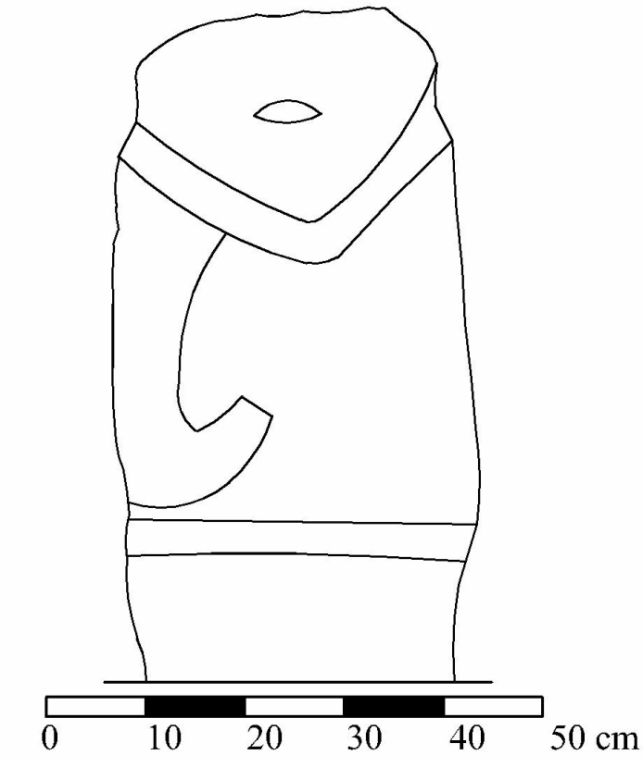
[101] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 33-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 34-Arkadan Görünüş

Çizim No: 17-Önden Görünüş

Katalog No **:**18
Fotoğraf No **:**35-36
Çizim No **:**18
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 95 cm, Gövde Genişliği 30 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dikdörtgen formda olan balbalın baş kısmı tamamen tahrip olmuştur. Tahribattan dolayı kaş, burun, göz ve ağız detayları neredeyse tamamen silik durumdadır (Fotoğraf 35-36). Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde iri gözler ve ince uzun burun kısmı fark edilmektedir. Burun benzer örneklerde olduğu gibi yukarıdan aşağı doğru genişlemektedir. Küçük yuvarlak bir ağız kısmı bulunmakta ve silik bir vaziyette olduğundan dolayı oldukça zor bir şekilde fark edilmektedir. Çene kısmı daha derli toplu bir vaziyette ve yuvarlak bir formdadır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı hafif dairesel bir çizgi ile belirtilerek gövdeden ayrılır (Çizim 18). Gövde kısmından sonrası tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Gövde de herhangi bir figüre rastlanmamakta ve gövde düz bir şekilde devam etmektedir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[102].

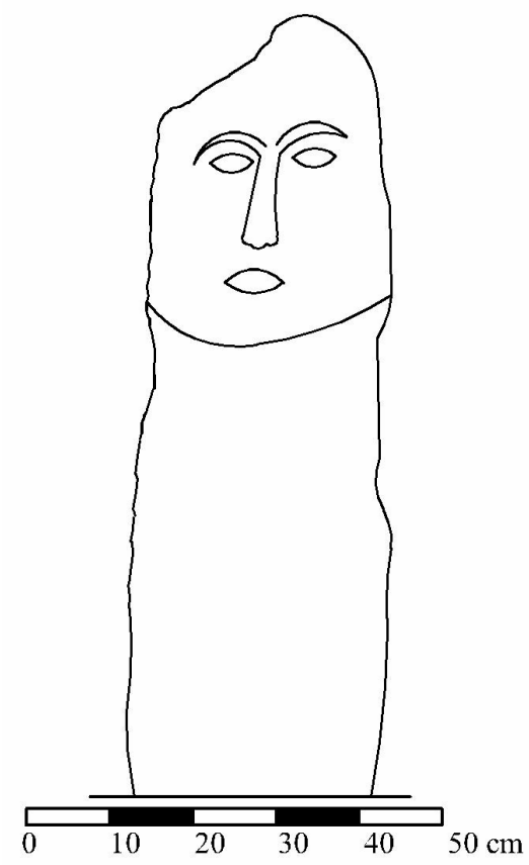
[102] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 35-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 36-Arkadan Görünüş

Çizim No: 18-Önden Görünüş

Katalog No **:**19
Fotoğraf No **:**37-38
Çizim No **:**19
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 54 cm, Gövde Genişliği 37 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Balbalın sadece baş ve gövde kısmı mevcuttur ve gövdenin göğüs hizasından sonrası tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Yuvarlak formda yapılmış olan baş kısmı saçsız ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir. Alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 37-38). Balbalın yüz hatları oldukça belirgin bir şekilde günümüze ulaşmıştır. İri badem gözler ve gözlerin üzerinde ince uzun kaşlar bulunmaktadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda yapılmıştır. Yüz hatları dolgun bir şekilde şekillendirilmiştir. Ağız kısmı küçük ve oval bir şekildedir. Ağzın hemen altında yuvarlak bir çene bulunmaktadır. Baş kısmı gövdeye oturtulmuş olan balbalın gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi ile baş kısmı vurgulanmıştır (Çizim 19). Gövde kısmının çok az bir bölümü toprak dışında bulunmaktadır. Sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunan ve zamanla tahrip olmuş olan gövde kısmında oldukça zor bir şekilde fark edilen sağ ve sol eller yukarı göğüs hizasına doğru uzanmakta ve sağ elde küçük bir kadeh görülmektedir. Balbalın göğüs kısmından sonrası tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[103].

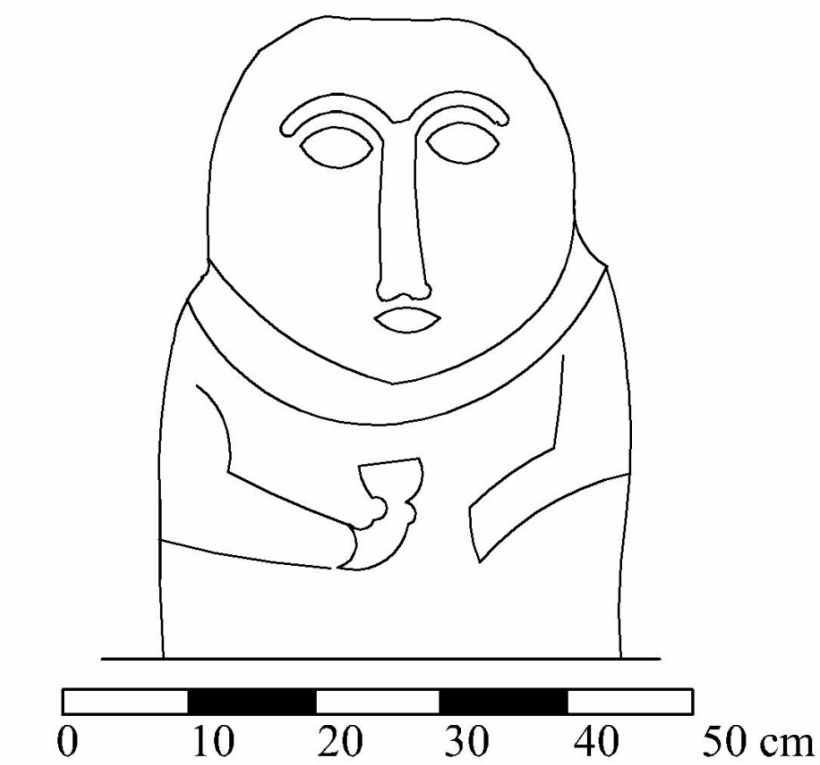
[103] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Fotoğraf No: 37-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 38-Arkadan Görünüş

Çizim No: 19-Önden Görünüş

Katalog No **:**20
Fotoğraf No **:**39-40
Çizim No **:**20
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 63 cm, Gövde Genişliği 37 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbal dikdörtgen bir formdadır. Orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yüz hatları oldukça belirgin durumdadır. Baş kısmı büyük tutulmuştur (Fotoğraf 39-40). Başında üç boynuzlu taç taşımakta olan bir Umay ana balbalıdır[104]. Geniş bir alın kısmı bulunmaktadır. İnce ve uzun kaşlar diğer balballarda olduğu gibi yukarıdan aşağı doğru genişleyen kalın uzun bir burunla birleştirilmiştir. Burun uç kısmı yuvarlak bir formdadır. Kaşların altında diğer örneklerden farklı olarak biraz daha küçük gözler bulunmaktadır. Burun kısmının hemen altında bulunan ince küçük çizgi şeklinde kapalı bir ağzı bulunmaktadır. Ağız kısmının altında uzun yuvarlak bir çene yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda çenenin hemen altından başlayan ve omuz kısımlarına doğru inen ince çizgiler balbalın baş kısmının gövdeyle birleşik şekilde olduğunu göstermektedir (Çizim 20). Oldukça tahrip olmuş olan gövde kısmında herhangi bir figür görülmemektedir. Gövde kısmından sonrası tamamen toprak içinde bulunur. Gövde kısmının toprak içinde bulunmasından dolayı ellerden sonra herhangi bir figürün bulunup bulunmadığı görülememektedir. 9 ve 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir[105].

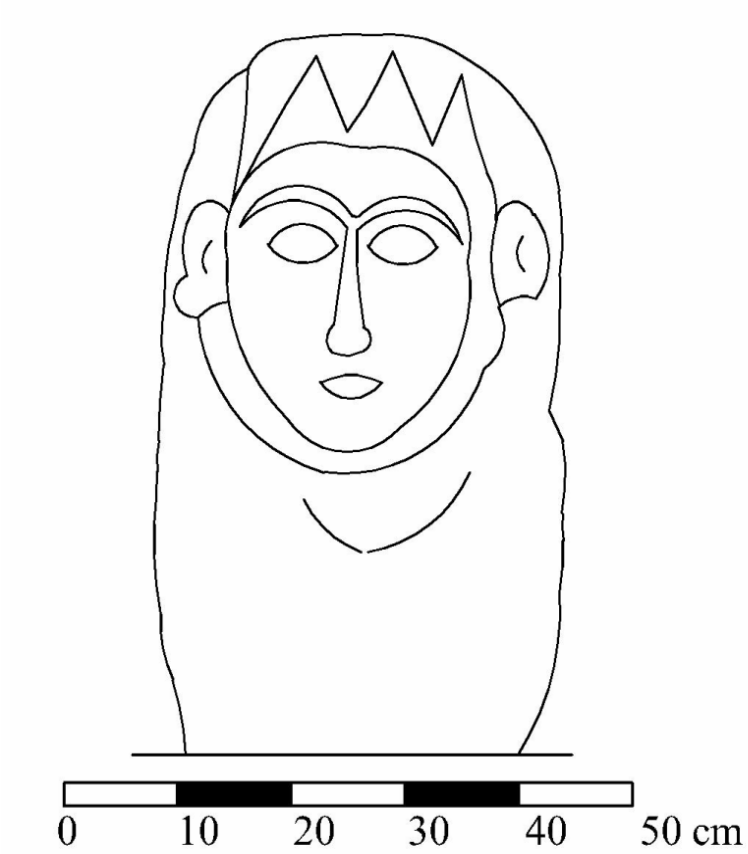
[104] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.98.
[105] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.97.

Fotoğraf No: 39-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 40-Arkadan Görünüş

Çizim No: 20-Önden Görünüş

Katalog No **:**21
Fotoğraf No **:**41-42
Çizim No **:**21
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 65 cm, Gövde Genişliği 33 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dikdörtgen formda olan balbalın baş kısmı gövde ile birlikte yapılmış ve aynı ebattadır (Fotoğraf 41-42). Oldukça büyük bir baş kısmında saç ve kulak ayrıntılarına yer verilmemiştir. Alın kısmı benzer örneklerine göre oldukça küçüktür yapılmıştır. Balbalda kaşlar hemen alın kısmından başlıyor görüntüsü vardır. Dar bir alın altında ince bir çizgi halinde birleşmiş kaşlar bulunur. Burun kısmı ile birleşik olan ince kaşlardan yukardan aşağı doğru uzanan ve genişleyen bir burun vardır. Burun kısmı hemen altında ince uzun bir bıyık bulunmakta ve bıyığın uç kısımları aşağı yukarı kıvrımlarla devam etmektedir. Yüz hatlarına oranla oldukça büyük gözleri vardır. Yine bıyık kısmı altında çizgi şeklinde ağız yer almaktadır. Ağızdan sonra yuvarlak toplu bir çene işlenmiştir. Çene kısmı altında bir çizgi ile baş kısmı vurgulanarak baş gövdeden ayrı tutulmuştur. Boyun kısmı bulunmayan balbalın gövdesinde herhangi bir figür ya da şekil bulunmamaktadır. Ancak gövdeden hemen sonra bel kısmına yakın yerde bulunan sağ ve sol yanlardan çıkıntı yaparak ortada kesişen çizgiler bulunur (Çizim 21). Benzer örneklerle karşılaştırıldığında muhtemelen bu çizgiler balbalın belinde bulunan kemer izleridir. Belden sonrası tamamen toprak altında yer almaktadır. Bu nedenle belden sonra herhangi bir figür olup olmadığı hakkında bilgi verilememektedir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[106].

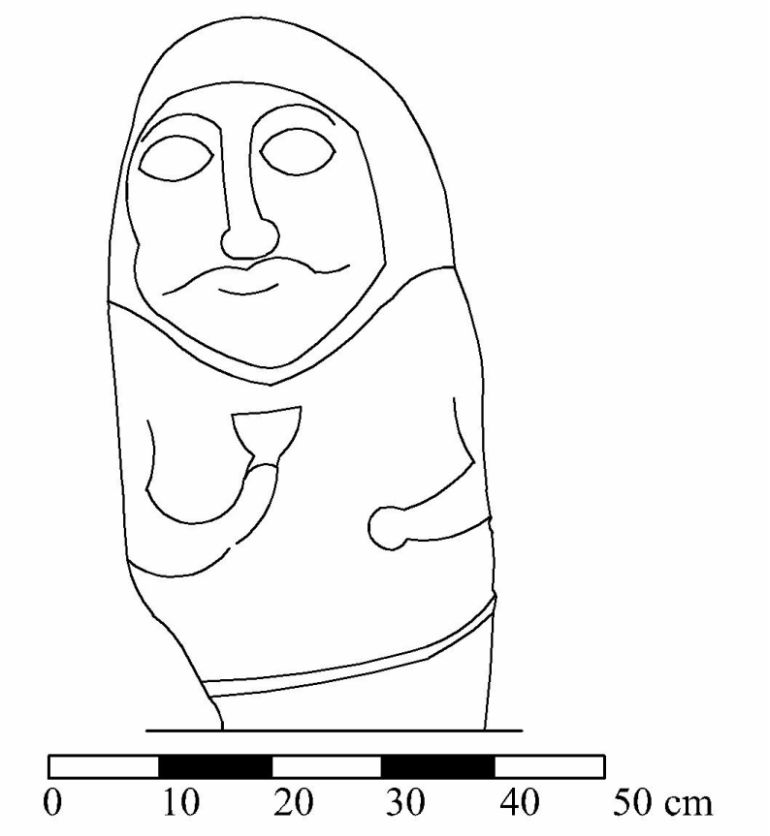
[106] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 41-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 42-Arkadan Görünüş

Çizim No: 21-Önden Görünüş

Katalog No **:**22
Fotoğraf No **:**43-44
Çizim No **:**22
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 92 cm, Gövde Genişliği 32 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Gövde kısmı dikdörtgen formda olan balbalın uzun ve sivri baş kısmı tahrip olmuştur. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Saç ve kulak detayları işlenmemiştir. Alın kısmı dar tutulmuştur. Tahribattan dolayı kaş, göz burun ve ağız detayları neredeyse tamamen silik durumdadır (Fotoğraf 43-44). Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde ince uzun burun kısmı fark edilmektedir. Burun benzer örneklerde olduğu gibi yukarıdan aşağı doğru genişleyen bir formdadır. Küçük bir ağız kısmı bulunmaktadır. Çene kısmı sivri bir formdadır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile belirtilerek gövdeden ayrılır. Gövde kısmından sonrası tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Gövde de herhangi bir figüre rastlanmamakta ve gövde düz bir şekilde devam etmektedir (Çizim 22). Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[107].

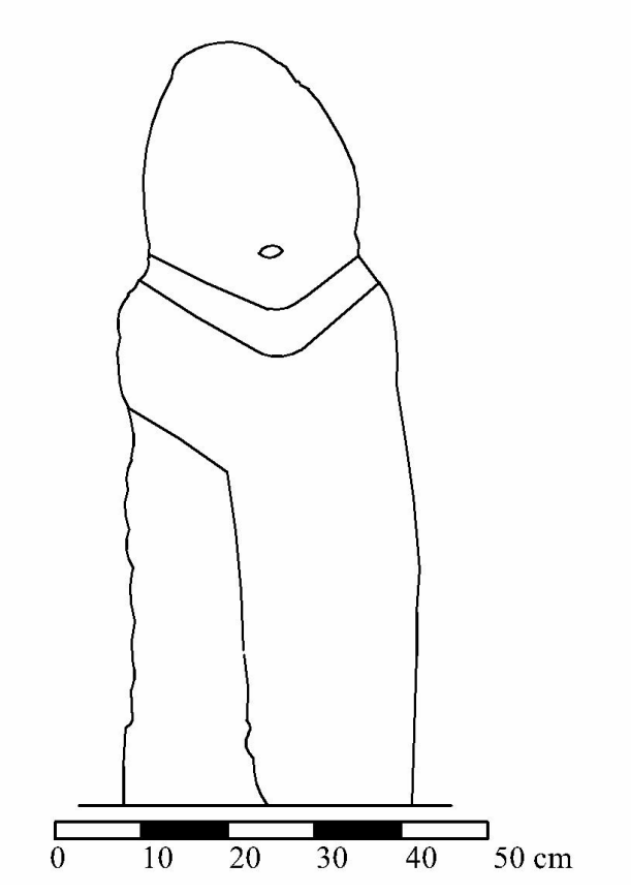
[107] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 43-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 44-Arkadan Görünüş

Çizim No: 22-Önden Görünüş

Katalog No **:**23
Fotoğraf No **:**45-46
Çizim No **:**23
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 46 cm, Gövde Genişliği 32 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Balbalın sadece baş ve göğüs kısmı toprak üzerinde ve göğüs hizasından sonrası tamamen toprak içinde yer alır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yuvarlak bir forma yakın şekilde yapılmış olan baş kısmı saçsız ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir (Fotoğraf 45-46). Alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır. Balbalın yüz hatları tahribattan dolayı neredeyse tamamen silik durumdadır. Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde iri badem gözler fark edilmektedir. Kaşlar tamamen silik bir vaziyettedir. Yine silik bir durumda bulunan burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda yapılmıştır. Ağız kısmı küçük bir çizgi şeklindedir. Ağzın hemen altında sivri bir çene bulunmaktadır. Baş kısmı gövdeye oturtulmuş olan balbalın gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi ile baş kısmı vurgulanmıştır (Çizim 23). Gövde kısmından göğüs hizasına kadar çok az bir bölümü toprak dışında bulunmaktadır. Gövde üzerinde herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[108].

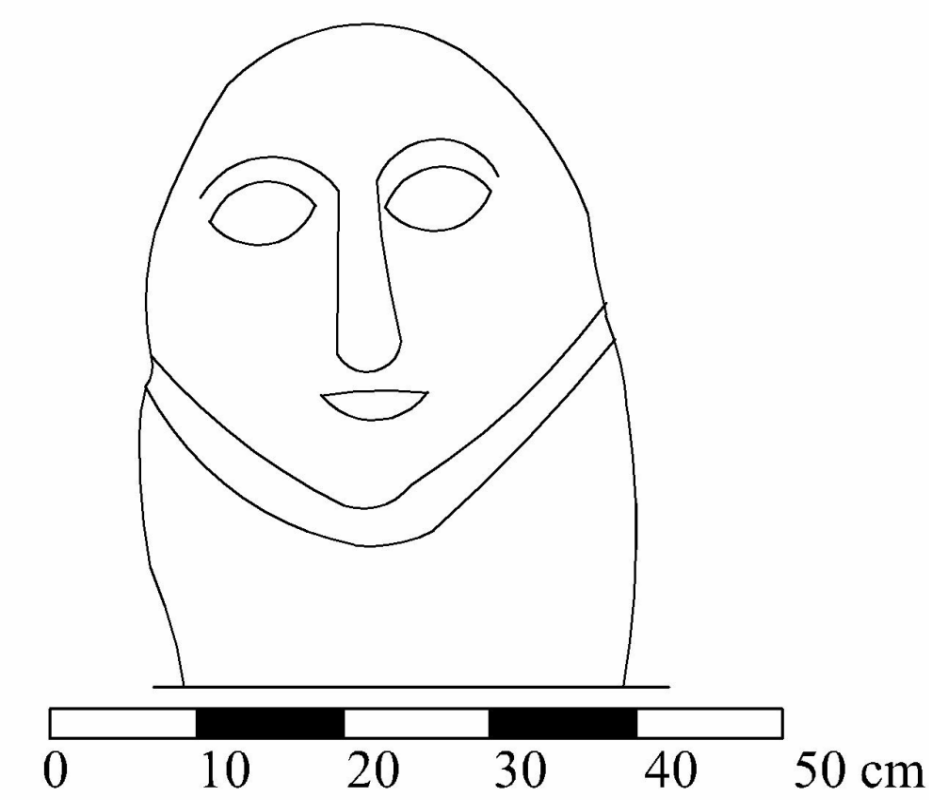
[108] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 45-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 46-Arkadan Görünüş

Çizim No: 23-Önden Görünüş

Katalog No **:**24
Fotoğraf No **:**47-48
Çizim No **:**24
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 52 cm, Gövde Genişliği 33 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dikdörtgen formda olan balbalın baş kısmı kare şeklinde ve hafif sivri bir çene kısmı bulunur (Fotoğraf 47-48). Alnı geniş yapılmıştır. Alın kısmı altında ince uzun kaşlar fark edilmektedir. Kaşların altında iri gözler bulunmaktadır. Burun kısmı kaşlarla birleştirilmiş vaziyette olup yukarıdan aşağı doğru genişlemektedir. Küçük bir ağız hemen burnun altında ve oval bir şekildedir. Çene kısmı kısa ve sivri bir formda yapılmıştır. Genel hatları itibariyle yüz kısmı oldukça geniş verilmiştir. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeye birleşik bir vaziyettedir. Baş kısmı bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır (Çizim 24). Gövde kısmından sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunmaktadır. Göğüs kısmından sonrası toprak içinde olan balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu, figürlerin burada devam edip etmediği gibi hususlar hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[109].

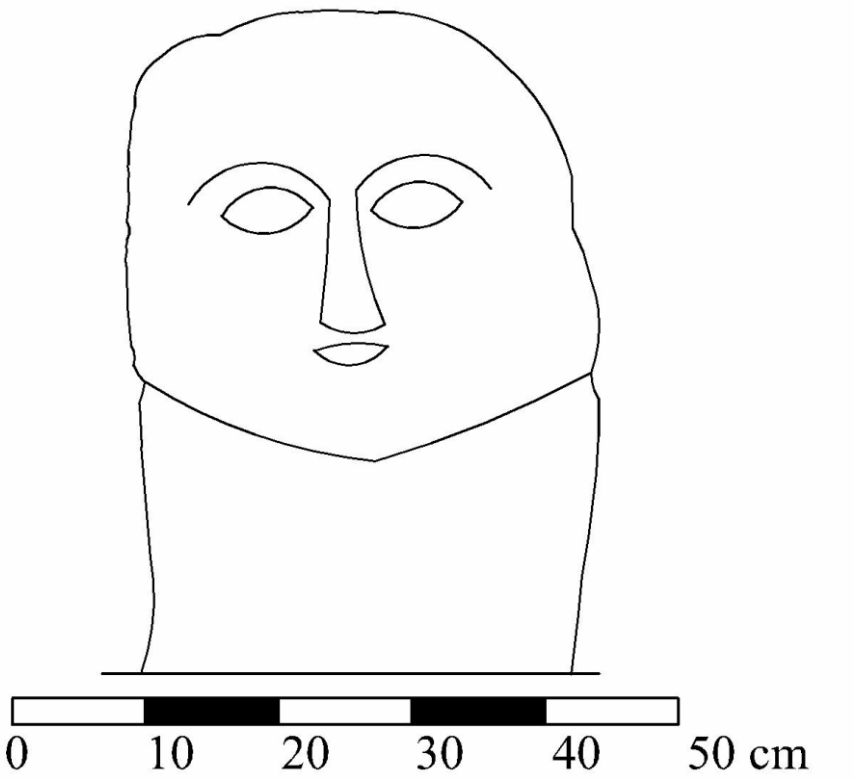
[109] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 47-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 48-Arkadan Görünüş

Çizim No: 24-Önden Görünüş

Katalog No **:**25
Fotoğraf No **:**49-50
Çizim No **:**25
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 65 cm, Gövde Genişliği 34 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen biçiminde yapılmış olan balbalın başı sağlam ve oldukça iyi bir durumdadır. Ancak gövde kısmı bir bölümüne kadar mevcuttur. Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalda saç ve kulak ayrıntıları bulunmamaktadır. Alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 49-50). Balbalın yüz hatları oldukça belirgin bir şekilde günümüze ulaşmıştır. İri badem gözler ve gözlerin üzerinde ince uzun kaşlar bulunmaktadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir. Burun kısmının hemen altında ince uzun bir bıyık mevcuttur. Ağız kısmı küçük ve oval bir şekildedir. Ağzın hemen altında küçük ve hafif sivri bir çene bulunmaktadır. Yanaklar oldukça dolgun bir vaziyette yapılmıştır (Çizim 25). Baş kısmı gövdeye nazaran büyük ve orantısız bir şekildedir. Boyun kısmı bulunmayan balbalın başı gövde ile birleşiktir. Başı vurgulamak için gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi yapılmıştır. Baş ile hemen hemen aynı ebatta olan ve aşağı doğru devam eden gövde kısmının çok az bir bölümü toprak dışında bulunmaktadır. Toprak dışında olan gövde de herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[110].

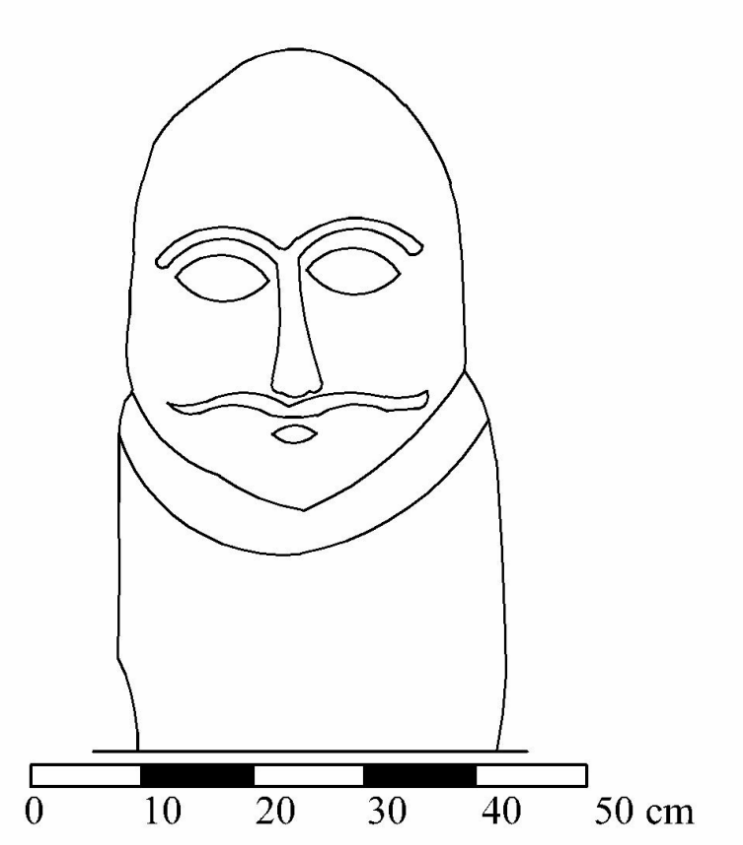
[110] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 49-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 50-Arkadan Görünüş

Çizim No: 25-Önden Görünüş

Katalog No **:**26
Fotoğraf No **:**51-52
Çizim No **:**26
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 94 cm, Gövde Genişliği 44 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Büyük ve oval bir baş kısmı dikdörtgen bir formda olan gövde üzerine yapılmıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalın başında saç ayrıntıları ve kulaklar bulunmamaktadır (Fotoğraf 51-52). Balbalın alın kısmı üzerinde devam eden çizgi başında bir başlık olduğunu göstermektedir. Balbalın alın kısmı oldukça geniş tutulmuştur. Geniş bir alın kısmı altında başlayan ince uzun kaşları bulunmaktadır. İri badem gözler genel yüz hatları içerisinde belirgin bir şekilde verilmiştir. Kaşlar burunla birleşik bir şekilde yapılmıştır. Balbalın burun kısmı yukardan aşağı doğru genişler biçimde işlenmiştir. Burun kısmı altında ince uzun bir bıyık bulunmaktadır. Bıyık uçları inceltilmiş ve yukarı doğru kıvrım yaparak sonlandırılmıştır. Ağız kısmı benzer örneklerde olduğu gibi küçük ve oval bir şekildedir. Ağız kısmının küçük oluşu balbalın yüz hatları arasındaki orantısız durumunu göstermektedir. Çene kısmı oldukça uzun tutulmuştur. Ancak daha derli toplu bir formda sergilemektedir. Dikdörtgen bir formda olan gövde kısmında boyun bulunmamaktadır. Balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır (Çizim 26). İçbükey çizgiler baş kısmının sonuna doğru düz bir şekilde devam ettirilerek gövde de omuz kısımları vurgulanmıştır. Omuz kısımları üzerinden sağdan ve soldan hafif bir şekilde yatay olarak gelen ve göğüs kısmında yaka görünümü veren elbise detayları işlenmiştir. Oldukça büyük yapılmış olan sağ kol bel hizasının biraz üstünde ve dirsekten kırılarak yukarı doğru yönelmektedir. Göğüs hizasında bulunan sağ elde bir kadeh bulunmaktadır. Gövdenin sol tarafında biraz tahrip olmuş bir vaziyette olan ve dirsekten bükülerek düz bir şekilde bel kısmına doğru devam eden balbalın sol el yer almaktadır. Neredeyse tamamen silik bir vaziyette olan sol elin hareketleri anlaşılamamaktadır. Ancak benzer örneklerde

görülen bel kısmında bulunan ve kılıç kabzası tutan balballarla ortak yapılmış olması muhtemeldir. Sağ kolun altında dirsek kısmında görülen ve bir şerit halinde bel kısmında devam eden kemer ayrıntıları görülmektedir. Bel kısmından sonra balbalın gövdesi tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Bu nedenle balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[111].

Fotoğraf No: 51-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 52-Arkadan Görünüş

[111] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Çizim No: 26-Önden Görünüş

Katalog No **:**27
Fotoğraf No **:**53-54
Çizim No **:**27
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 37 cm, Gövde Genişliği 32 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Balbalın baş kısmı tamamen tahrip olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Baş kısmında sadece çene, ağız ve bıyıkları kalmıştır. Ortada birleşik bir şekilde yapılmış olan bıyıklar ince uzun tutulmuş ve uçları yukarı doğru kıvrılarak tamamlanmıştır (Fotoğraf 53-54). Ağız kısmı neredeyse tamamen silik bir vaziyettedir ve oldukça zor bir şekilde fark edilmektedir. Çene kısmı sivri ve uzun bir formda yapılmıştır. Çene kısmının hemen altında küçük bir oyuk bulunmaktadır. Ancak bu oyuk kısmın orijinal mi yoksa tahribattan dolayı mı olduğu anlaşılamamaktadır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda baş gövdeyle birleşik bir vaziyettedir (Çizim 27). Baş kısmı bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır. Gövde kısmından sadece göğüs hizasına kadar toprak üzerinde bulunmaktadır. Oldukça silik bir durumda olan gövdede herhangi bir figür bulunmamaktadır. Fakat gövde kısmı sağ tarafından göğüs kısmı ortasına doğru uzanan ince bir çizginin muhtemelen tahrip olmuş el kısmı olabileceği düşünülmektedir. Göğüs kısmından sonrası toprak içinde olan balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu ve burada figür olup olmadığı hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[112].

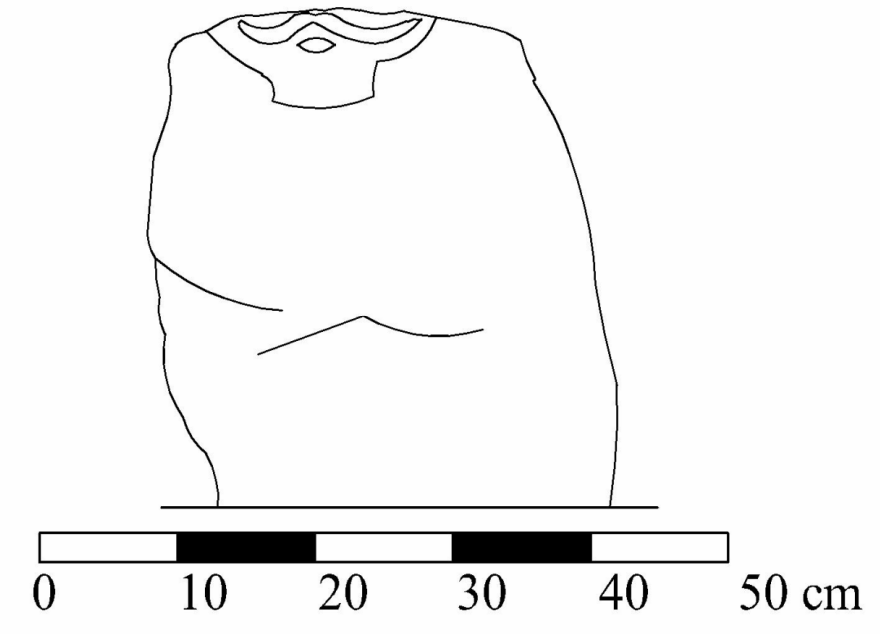
[112] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 53-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 54-Baş Kısmı Detay

Çizim No: 27-Önden Görünüş

Katalog No **:**28
Fotoğraf No **:**55-56
Çizim No **:**28
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 60 cm, Gövde Genişliği 47 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Yontma

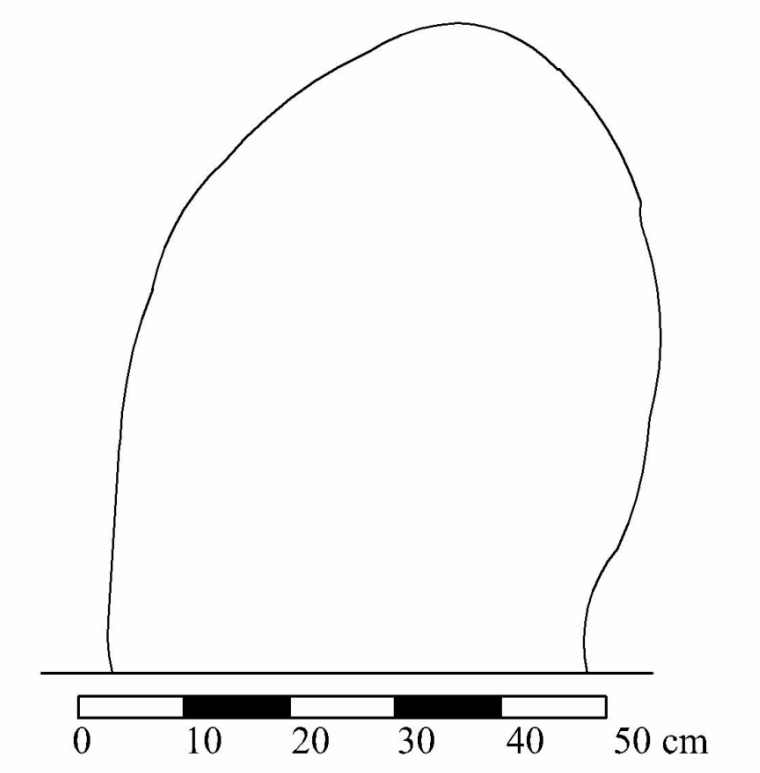
Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır (Fotoğraf 55-56). Üzerinde hiçbir figür ya da çizim yer almamaktadır. Yontma tekniğinde yapılmıştır. Balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Oval bir biçimde olan balbalın en üst kısmı hafif sivriltilmiştir (Çizim 28).

Fotoğraf No: 55-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 56-Arkadan Görünüş

Çizim No: 28-Önden Görünüş

Katalog No **:**29
Fotoğraf No **:**57-58
Çizim No **:**29
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 55 cm, Gövde Genişliği 32 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmayan balbal, taşın yüzeyine kazıma tekniğinde yapılmış dikdörtgen bir formdadır (Fotoğraf 57-58). Yüz hatları neredeyse silinmiş durumdadır. Daire şeklinde olan baş kısmı büyük tutulmuştur. Baş kısmı ile oldukça orantısız bir şekilde yapılmış olan kulakları büyük bir şekilde yapılmıştır. Başında boynuzlu taç taşıyan bir Umay ana balbalıdır[113]. Geniş bir alın kısmı bulunmaktadır. İnce ve uzun kaşlar diğer balballardan farklı olarak birbirinden bağımsızdır. Kaşların hemen altında küçük gözler bulunmaktadır. Burun kısmı tamamen silik bir vaziyettedir. Yüz hatları dolgun bir şekilde verilmiş olan ince küçük çizgi şeklinde kapalı bir ağzı bulunmaktadır. Ağız kısmının altında kısa küçük bir çene yapılmıştır. Küçük çene kısmı altında iç içe ince çizgilerle boyun kısmı verilmeye çalışılmıştır. Balbalın sağ ve sol omuz kısımlarından başlayıp iki çizgi şeklinde uzanan ve bel hizasında birleşen elleri tahrip olmuş durumdadır. Ancak dikkatli bir şekilde bakıldığında sağ elinde kadeh bulunduğu görülür (Çizim 29). Göğüs seviyesinde olan kadeh silik bir vaziyette ve küçüktür. Göğüs kısımları oldukça vurgulanmıştır. Gövde bel seviyesinden sonra tamamen içinde bulunmasından dolayı ellerden sonra herhangi bir figürün bulunup bulunmadığı görülememektedir. 9 ve 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir[114].

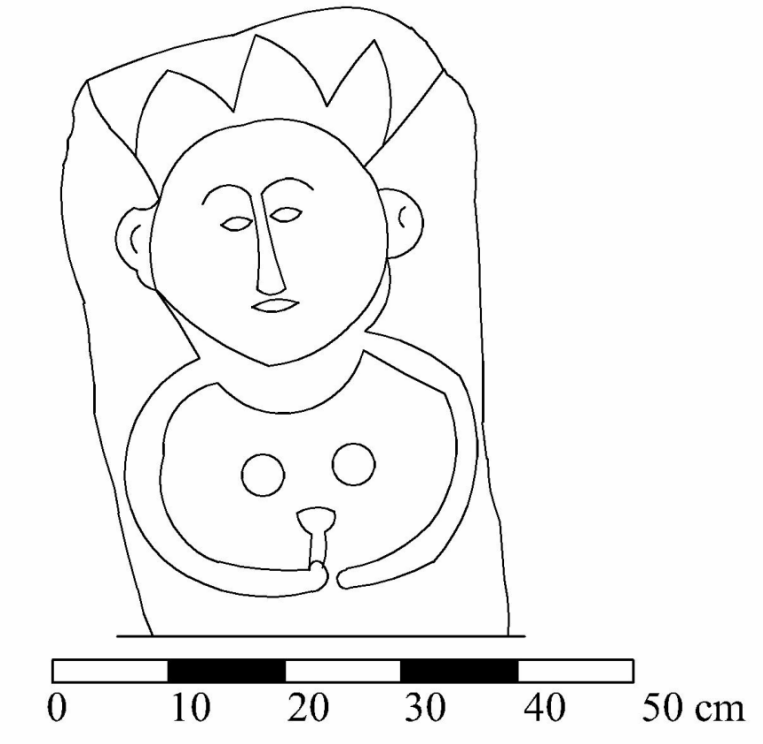
[113] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.98.
[114] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.97.

Fotoğraf No: 57-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 58-Arkadan Görünüş

Çizim No: 29-Önden Görünüş

Katalog No **:**30
Fotoğraf No **:**59-60
Çizim No **:**30
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 60 cm, Gövde Genişliği 30 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Zamanla tahrip olmasından dolayı yüz hatları silinmiş durumdadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Balbalın günümüzde sadece baş kısmı mevcuttur. Baş kısmı saçsız ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir (Fotoğraf 59-60). Büyük bir şekilde yapılmış olan baş kısmında ucu sivri bir başlık bulunmaktadır. Alın kısmı oldukça geniş bir şekilde yapılmıştır. İnce uzun kaşların altında iri badem gözler bulunmaktadır. Kaşlarla birleştirilen burun kısmı yukarıdan aşağı doğru uzun bir şekilde yapılmış ve aşağıda genişlemektedir. Burun kısmı hemen altında ince uzun bir bıyık yer alır. Bıyıkların uç kısımları uzun tutulmuş ve uç kısımları yukarı doğru kıvrımlar yaparak sonlandırılmıştır. Balbalın küçük ve oval bir ağız kısmı bulunmaktadır. Ağzın kısmının hemen altında yer alan çene derli toplu bir şekilde verilmiştir. Baş kısmı gövdeye oturtulmuş vaziyette verilmiştir. Baş ile gövdeyi birbirinden ayıran küçük bir çizgi bulunmaktadır (Çizim 30). Baştan hemen sonra devam eden gövdenin çok az bir bölümü toprak dışında bulunmaktadır. Sadece baş kısmı toprak üzerinde yer alan balbalın gerçek boyutu hakkında bir bilgi verilememektedir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[115].

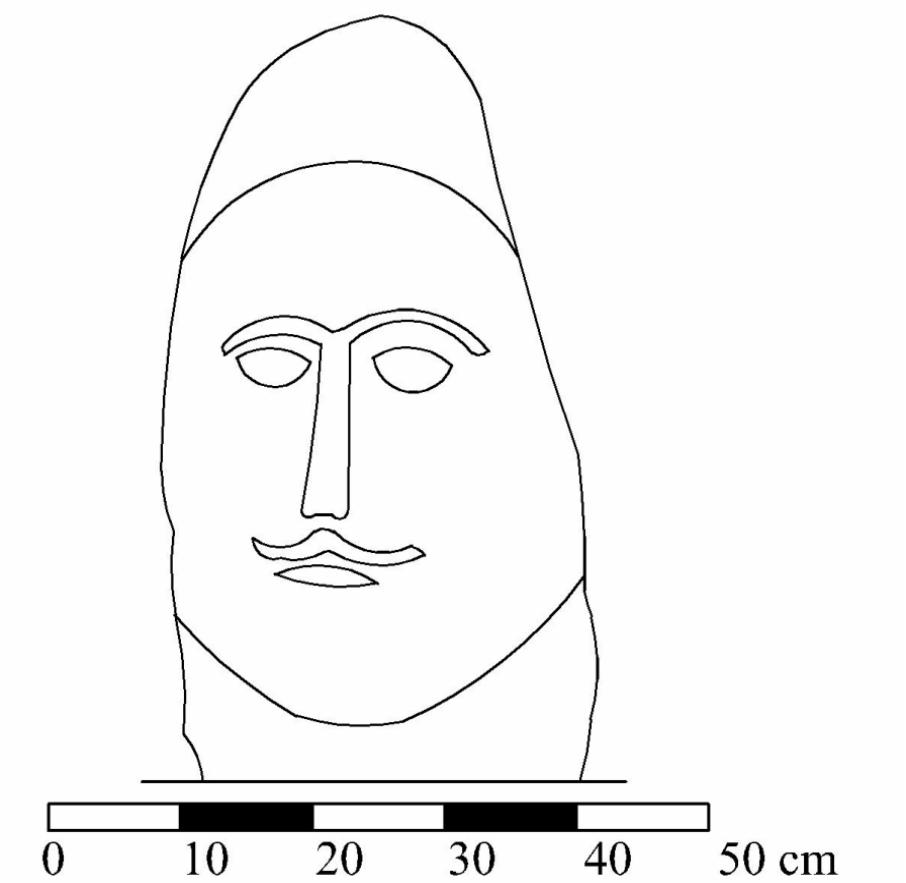
[115] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 59-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 60-Yandan Görünüş

Çizim No: 30-Önden Görünüş

Katalog No **:**31
Fotoğraf No **:**61-62
Çizim No **:**31
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 56 cm, Gövde Genişliği 35 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Sadece baş kısmı ve göğüs seviyesine kadar toprak üzerinde bulunan balbalın zamanla tahrip olmasından dolayı yüz hatları neredeyse tamamen silinmiş durumdadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Balbalın günümüzde sadece baş kısmı mevcuttur. Başında saç ve kulak ayrıntıları işlenmemiştir (Fotoğraf 61-62). Baş kısmı sivri bir şekildedir. Alın kısmı dar bir şekilde yapılmıştır. İnce uzun kaşların altında iri badem gözler bulunmaktadır. Burun kısmı tamamen silinmiş durumdadır. Balbalın ağız kısmı da tahribattan dolayı silinmiştir. Güçlükle görülebilen ağız kısmının küçük ve oval bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Küçük ağız kısmı altında sivri bir çene bulunmaktadır. Baş ile gövde kısımları birlikte aşağı doğru devam ettirilmiştir. Baş ile gövdeyi birbirinden ayıran küçük bir çizgi bulunmaktadır (Çizim 31). Baştan hemen sonra devam eden gövdenin çok az bir bölümü toprak dışında bulunmaktadır. Sadece baş kısmı toprak üzerinde yer alan balbalın gerçek boyutu hakkında bir bilgi verilememektedir. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[116].

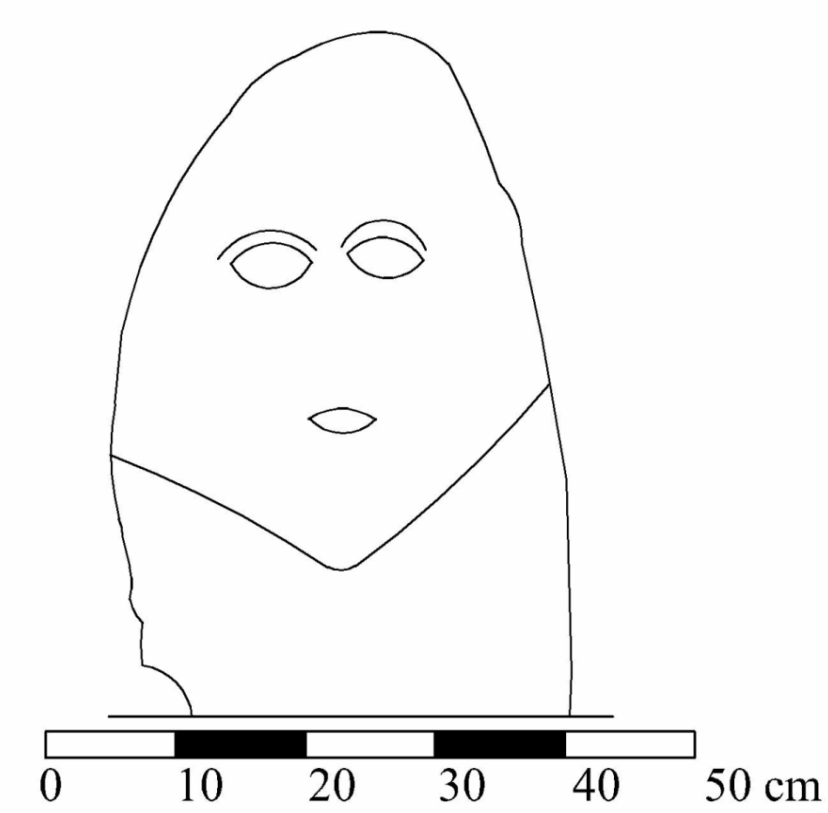
[116] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 61-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 62-Arkadan Görünüş

Çizim No: 31-Önden Görünüş

Katalog No **:**32
Fotoğraf No **:**63-64
Çizim No **:**32
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 55 cm, Gövde Genişliği 36 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbal dikdörtgen bir formdadır. Orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yüz hatları neredeyse silinmiş durumdadır. Başında saç detayları bulunmaktadır (Fotoğraf 63-64). Baş kısmında üç boynuzlu taç taşıyan bir Umay Ana balbalıdır[117]. Baş kısmı ile oldukça orantısız yapılmış olan kulakları büyük bir şekilde işlenmiş ve kulaklarında neredeyse tamamen silik vaziyette olan küpeleri bulunmaktadır. Küçük dar bir alın kısmı vardır. İnce ve uzun kaşlar yukarıdan aşağı doğru yine ince bir burunla birleştirilmiştir. Kaşların altında küçük gözler bulunmaktadır. Burun kısmının hemen altında bulunan ince küçük çizgi şeklinde kapalı bir ağzı mevcuttur. Ağız kısmının altında uzun ve yuvarlak bir çene yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda çenenin hemen altından başlayan ince çizgi ile baş kısmı vurgulanmıştır (Çizim 32). Balbalın baş kısmının gövdeyle birleşik şekildedir. Oldukça tahrip olmuş olan gövde kısmında bulunan figürler silik bir vaziyette olduğu için bu figürlerin ne olduğu seçilememektedir. Ancak göğüs kısmı üzerinde yoğunlaşan bu figürlerin elbise detayları olması muhtemeldir. Gövde kısmının belden sonrası toprak içinde bulunmasından dolayı burada herhangi bir figür olup olmadığı ve balbalın ne kadarının toprak altında bulunduğu anlaşılamamaktadır. 9 ve 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir[118].

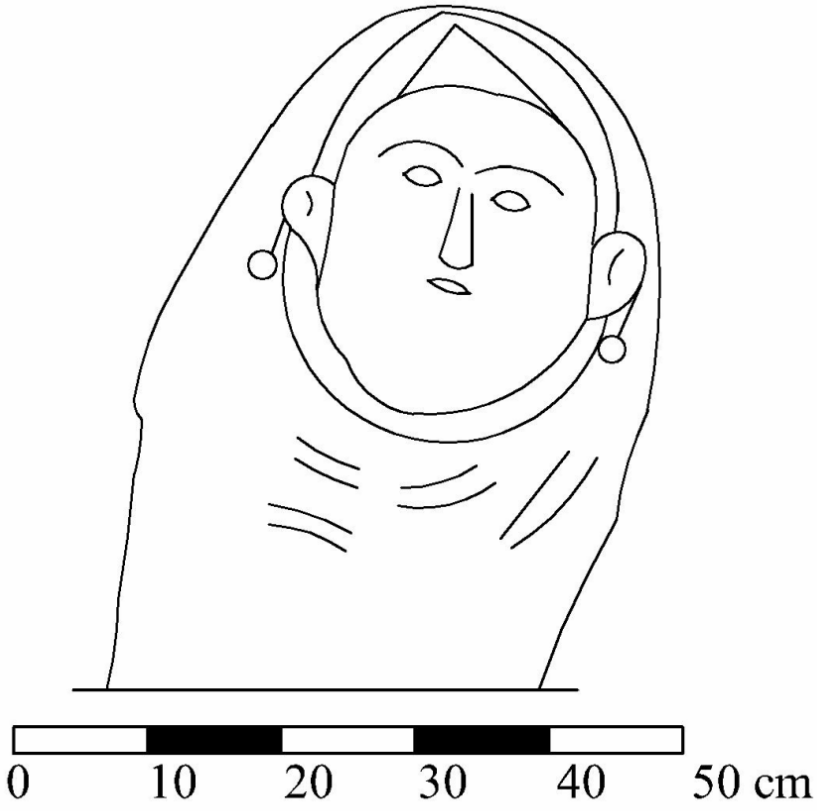
[117]Oktay Belli, **a.g.e.,** s.98.
[118]Oktay Belli, **a.g.e.,** s.97.

Fotoğraf No: 63-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 64-Arkadan Görünüş

Çizim No: 32-Önden Görünüş

Katalog No **:**33
Fotoğraf No **:**65-66
Çizim No **:**33
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 66 cm, Gövde Genişliği 40 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Büyük ve oval bir baş kısmı dikdörtgen bir formda olan gövde üzerine yapılmıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Benzer örneklere göre üç boyutluluk verilmeye çalışılmıştır. Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalın başında saç ayrıntıları ve kulaklar bulunmamaktadır (Fotoğraf 65-66). Balbalın alın kısmı dar tutulmuştur. Zamanla silinmiş olan yüz hatlarında kaşlar, gözler, burun ve ağız kısımları oldukça zor fark edilmektedir. Çene kısmı uzun tutulmuştur ve yuvarlak bir şekilde daha derli toplu bir form sergilemektedir. Dikdörtgen bir formda olan gövde kısmında boyun bulunmamaktadır. Balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır. İçbükey çizgiler baş kısmının sonuna doğru düz bir şekilde devam ettirilerek gövde de omuz kısımları vurgulanmıştır. Omuz kısımları benzer örneklere göre daha belirgin bir şekilde yapılmıştır. Göğüs kısmında üçgen yaka görünümü veren elbise detayları işlenmiştir (Çizim 33). Oldukça büyük yapılmış olan sağ kol bel hizasının biraz üstünde ve dirsekten kırılarak düz bir şekilde uzanmaktadır. Gövdenin sol tarafında da yine dirseklerden kırılarak düz bir şekilde devam eden sol bulunmaktadır. Eller oldukça büyük bir şekilde yapılmıştır. Karşılıklı bir şekilde bel seviyesi üstünde uzanan ellerden sağ el biraz daha yukarıda durmaktadır. Bel kısmından sonra balbalın gövdesi tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Bu nedenle balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Vücut hatları daha belirgin olan balbalı 8-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür[119].

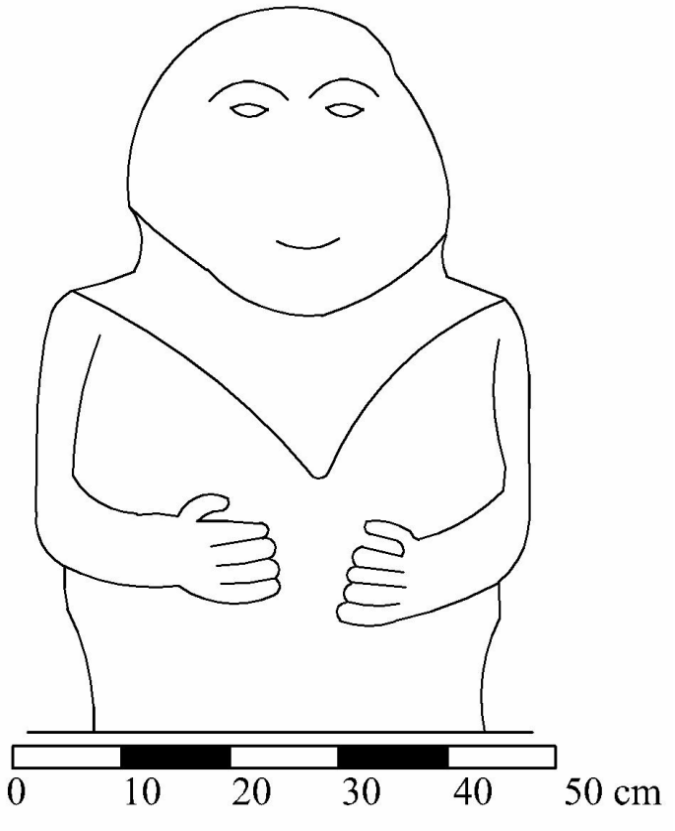
[119] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.77.

Fotoğraf No: 65-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 66-Arkadan Görünüş

Çizim No: 33-Önden Görünüş

Katalog No **:**34
Fotoğraf No **:**67-68
Çizim No **:**34
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 56 cm, Gövde Genişliği 37 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kazıma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kazıma tekniğinde yapılmış olan balbal dikdörtgen bir formdadır. Yüz hatları neredeyse silinmiş durumdadır. Başında saç detayları bulunmaktadır (Fotoğraf 67-68). Baş kısmında üç boynuzlu taç taşıyan bir Umay ana balbalıdır[120]. Baş kısmı ile oldukça orantısız yapılmış olan kulakları büyük bir şekilde işlenmiş neredeyse tamamen silik vaziyette bulunmaktadır. Küçük dar bir alın kısmı vardır. Kaşlar ince ve uzun bir şekildedir. Kaşların altında küçük gözler bulunmaktadır. Silik bir durumda olan burun kısmının hemen altında bulunan ince küçük çizgi şeklinde kapalı bir ağzı mevcuttur. Ağız kısmının altında yuvarlak bir çene yapılmıştır. Boyun kısmı bulunmayan balbalda çenenin hemen altından başlayan ince silik bir çizgi balbalın baş kısmını vurgulamıştır (Çizim 34). Balbalın baş kısmı gövdeyle birleşik şekildedir. Çene kısmından sonra tamamen toprak içinde yer alan gövde kısmında herhangi bir figür olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Büyük bir kısmının toprak içinde bulunuyor olması balbalın gerçek ölçüleri hakkında bilgi verilmesini engellemektedir. Balbalda tahribat oldukça fazladır. Bu nedenle genel hatları itibariyle benzer örneklerinde görülen figürlerin bu balbalda da olup olmadığı bilinmemektedir. 9 ve 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir[121].

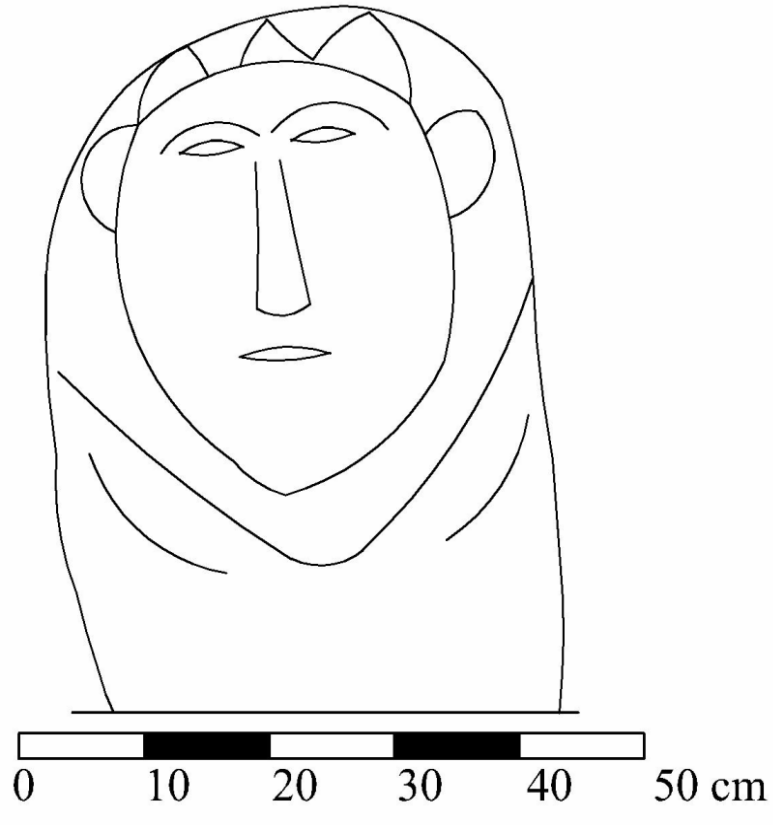
[120] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.98.
[121] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.97.

Fotoğraf No: 67-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 68-Arkadan Görünüş

Çizim No: 34-Önden Görünüş

Katalog No **:**35
Fotoğraf No **:**69-70
Çizim No **:**35
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 78 cm, Gövde Genişliği 40 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde bulunmaktadır. Dikdörtgen bir formda yapılmıştır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalın başında saç ve kulak ayrıntıları bulunmamaktadır (Fotoğraf 69-70). Balbalın alın kısmı dar bir şekilde yapılmıştır. Dar bir alın kısmı altında başlayan ince uzun kaşları bulunmaktadır. İri badem gözler genel yüz hatları içerisinde belirgin bir şekilde verilmiştir. Kaşlar burunla birleşik bir şekilde yapılmıştır. Balbalın burun kısmı yukardan aşağı doğru düz biçimde işlenmiştir. Burun kısmı altında ince uzun bir bıyık bulunmaktadır. Bıyık uçları inceltilmiş ve yukarı doğru kıvrım yaparak sonlandırılmıştır. Ağız kısmı küçük ve oval bir şekildedir. Ağız kısmının küçük oluşu balbalın yüz hatları arasındaki orantısız durumunu göstermektedir. Genel itibariyle geniş ve düz bir yüze sahip olan balbalda yanak kısımları dolgundur. Çene kısmı sivri tutulmuştur. Dikdörtgen bir formda olan gövde kısmında boyun bulunmamaktadır. Balbalda baş gövdeye oturtulmuş bir vaziyettedir. Baş kısmı içbükey bir çizgi ile derinleştirilerek gövdeden ayrılır (Çizim 35). Baş kısmının altında sağdan ve soldan hafif bir şekilde yatay olarak gelen ve göğüs kısmında üçgen yaka görünümü veren elbise detayları işlenmiştir. Gövde üzerinde silik bir vaziyette olan sağ kol bel hizasının biraz üstünde ve dirsekten kırılarak yukarı doğru yönelmektedir. Göğüs hizasında bulunan sağ elde bir kadeh bulunmaktadır. Gövdenin sol tarafında biraz tahrip olmuş bir vaziyette olan ve dirsekten bükülerek düz bir şekilde bel kısmına doğru devam eden sol el bulunmaktadır. Neredeyse tamamen silik bir vaziyette olan sol elin hareketleri anlaşılamamaktadır. Ancak benzer örneklerde görülen bel kısmında bulunan ve kılıç kabzası tutan balballarla ortak yapılmış olması muhtemeldir. Sağ kolun altında görülen ve bir şerit halinde bel kısmında devam eden kemer ayrıntıları görülmektedir. Bel kısmından sonra balbalın gövdesi tamamen toprak içinde bulunmaktadır. Bu

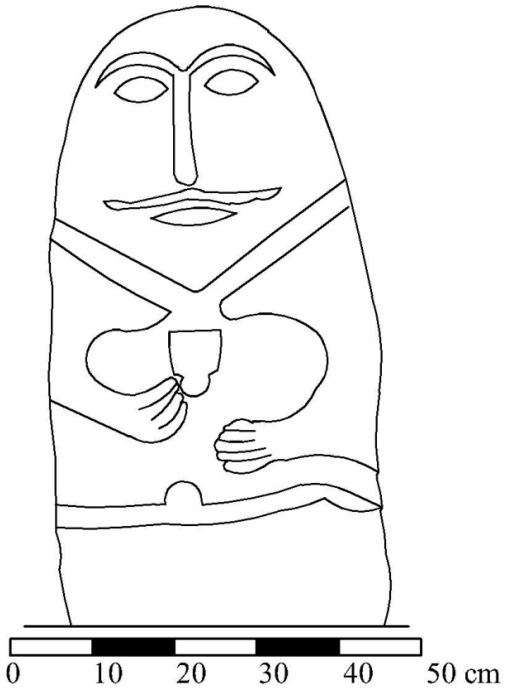
nedenle balbalın ne kadarının toprak içinde bulunduğu figürlerin burada devam edip etmediği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[122].

Fotoğraf No: 69-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 70-Arkadan Görünüş

Çizim No: 35-Önden Görünüş

[122] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Katalog No **:**36
Fotoğraf No **:**71-72

Çizim No **:**36

Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı

Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 70 cm, Gövde Genişliği 33 cm

Malzemesi **:**Taş

Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi içerisinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Balbalın ölçüleri bilinmemektedir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen biçiminde yapılmıştır (Fotoğraf 71-72). Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalda saç ve kulak ayrıntıları bulunmamaktadır. Tahrip olmuş bir durumda bulunan alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır. Alın kısmına nazaran yüz hatları daha belirgin bir şekildedir. İri badem gözler ve gözlerin üzerinde ince uzun kaşlar bulunmaktadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir. Burun kısmının hemen altında ince uzun bir bıyık mevcuttur. Neredeyse tamamen silinmiş olan ağız kısmı küçük ve oval bir şekilde yapılmıştır. Ağzın hemen altında küçük ve hafif sivri bir çene bulunmaktadır. Yanaklar oldukça dolgun bir vaziyettedir. Baş kısmı gövdeye nazaran büyük ve orantısız bir şekildedir (Çizim 36). Boyun kısmı bulunmayan balbalın başı gövde ile birleşiktir. Başı vurgulamak için gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi yapılmıştır. Baş ile hemen hemen aynı ebatta olan ve aşağı doğru devam eden gövde kısmında herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[123].

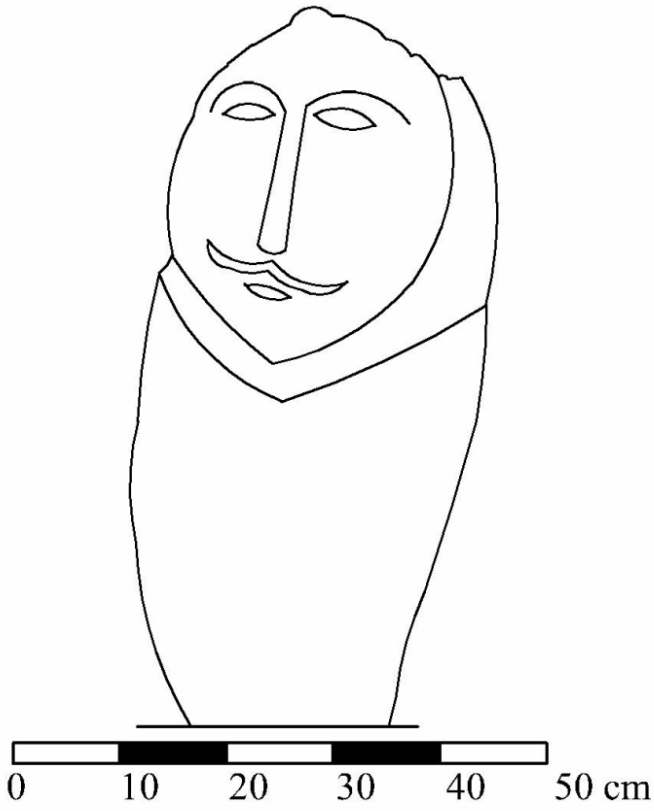
[123] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 71-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 72-Arkadan Görünüş

Çizim No: 36-Önden Görünüş

Katalog No **:**37
Fotoğraf No **:**73-74
Çizim No **:**37
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 55 cm, Gövde Genişliği 34 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi içerisinde bulunmaktadır. Genel hatları itibariyle dikdörtgen bir biçim sergileyen balbal kabartma tekniğinde yapılmıştır. Balbalın ölçüleri bilinmemektedir. Balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Baş kısmı benzer örneklerle karşılaştırıldığında daha küçük bir şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 73-74). Baş kısmında saç ve kulak ayrıntıları bulunmamaktadır. Tahrip olmuş bir durumda bulunan alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır. Yüz hatları da tamamen silik durumdadır. Kaşlar, gözler ve burun kısımları tamamen yok olmuştur. Balbalda küçük ve hafif sivri bir çene bulunmaktadır. Baş kısmı gövdeye nazaran küçüktür. Boyun kısmı bulunmayan balbalın başı gövde ile birleşiktir. Başı vurgulamak için gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi yapılmıştır (Çizim 37). Gövde kısmında herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[124].

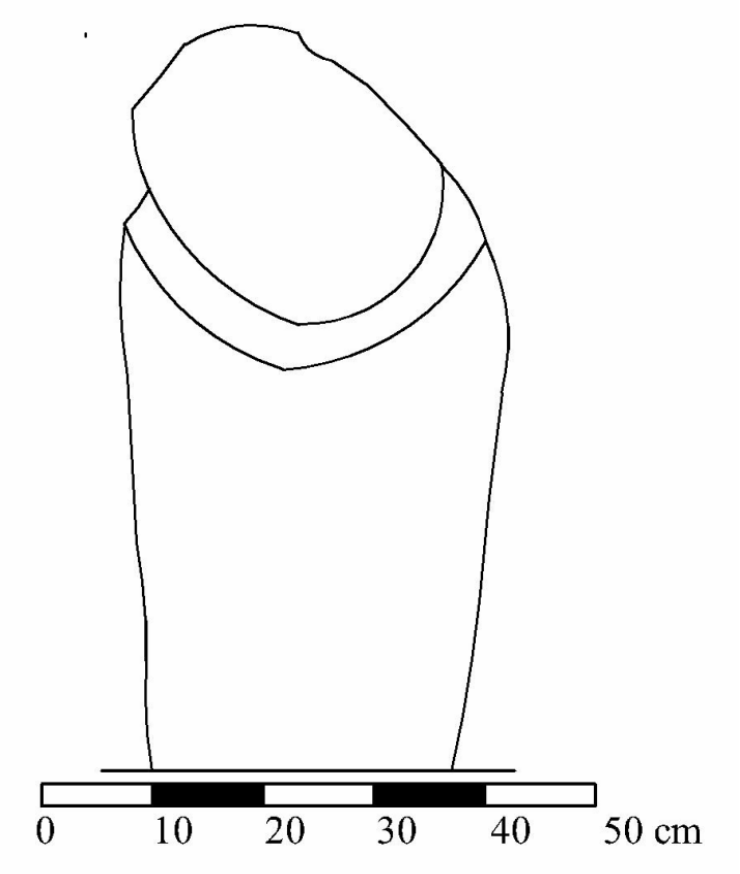
[124] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.53.

Fotoğraf No: 73-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 74-Baş Kısmı Detay

Çizim No: 37-Önden Görünüş

Katalog No **:**38
Fotoğraf No **:**75-76
Çizim No **:**38
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 55 cm, Gövde Genişliği 34 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Yontma

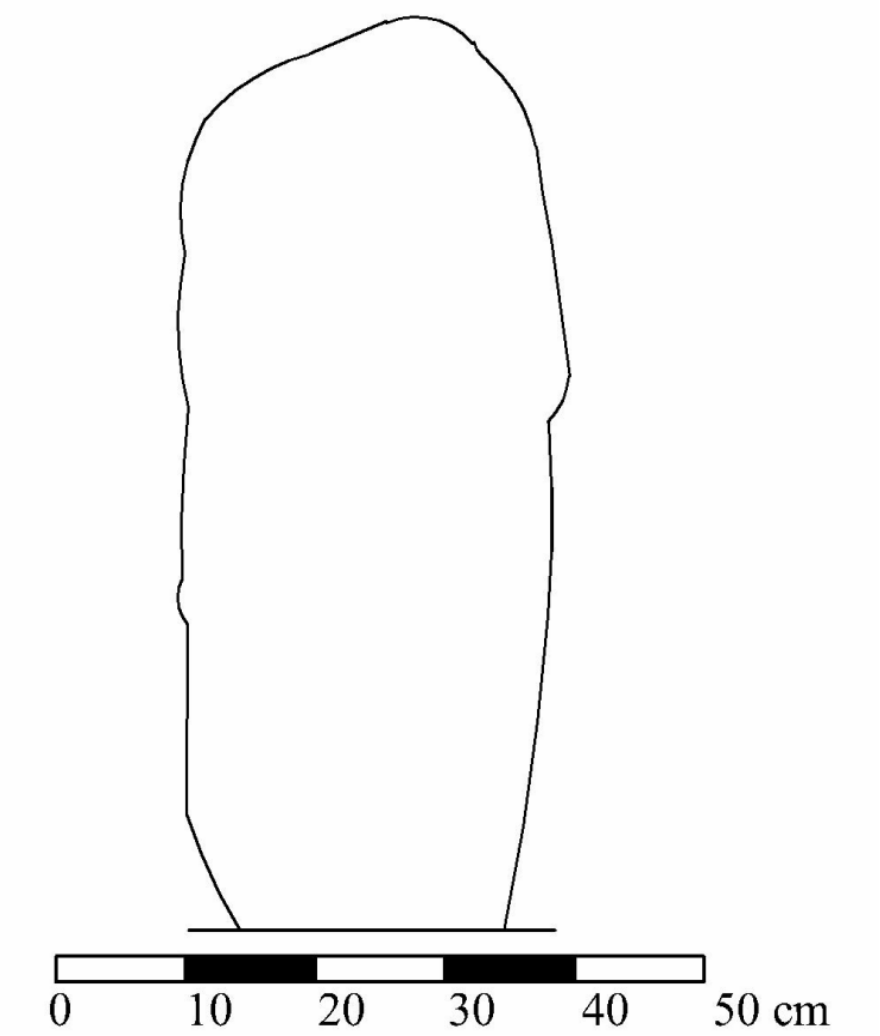
Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi içerisinde bulunmaktadır. Yontma tekniğinde yapılmıştır. Balbalın ölçüleri bilinmemektedir. Üzerinde hiçbir figür ya da çizim yer almamaktadır (Fotoğraf 75-76). Balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dikdörtgen bir biçimde olan balbalın en üst kısmı hafif sivriltilmiştir (Çizim 38).

Fotoğraf No: 75-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 76-Önden Görünüş

Çizim No: 38-Önden Görünüş

Katalog No **:**39
Fotoğraf No **:**77-78
Çizim No **:**39
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 52 cm, Gövde Genişliği 30 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

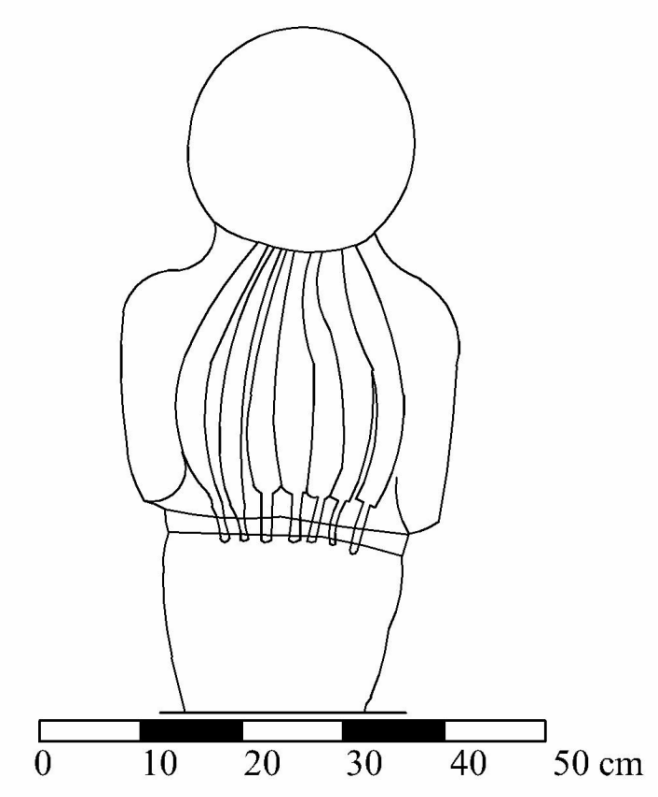
Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi içerisinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmıştır. Balbalın ölçüleri bilinmemektedir. İncelediğimiz balballar içerisinde başka bir benzeri daha yoktur. Ön tarafı duvara dönük durumdadır. Yuvarlak bir baş kısmı kareye yakın bir gövde üzerinde bulunmaktadır. Başla gövdeyi ayıran ince çizgiler omuz kısımlarına doğru genişlemektedir (Fotoğraf 77-78). Sağ ve sol omuzlarda kollar dirseklere kadar belirtilmiştir. Baş kısmında enseden birleşerek aşağı doğru tekrar genişleyen ve birbirinden ayrılan bir saç bulunmaktadır. Saçlar arasında bulunan çizgilerle vurgulanmıştır. Saçların uçları örgü olarak tamamlanmaktadır. Dirsek kısımları hemen altında gövdeye nazaran daha ince bel kısmı bulunmaktadır. Belinde kemer ayrıntıları verilmiştir (Çizim 39). Bel kısmından sonra herhangi bir figür bulunmamaktadır.

Fotoğraf No: 77-Arkadan Görünüş

Fotoğraf No: 78-Saç Kısmı Detay

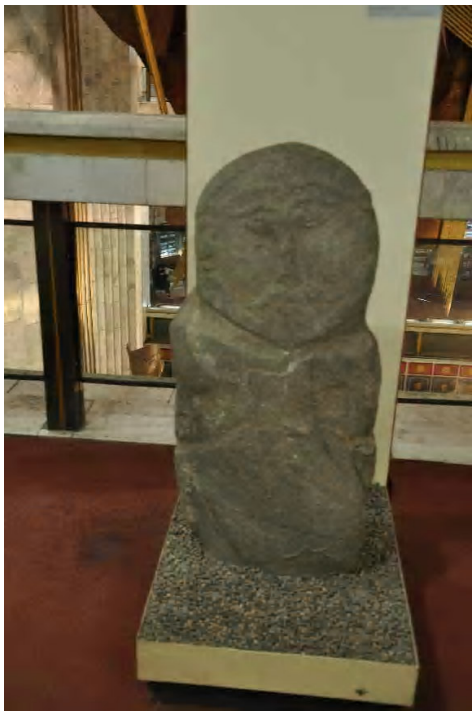

Çizim No: 39-Arkadan Görünüş

Katalog No **:**40
Fotoğraf No **:**79-80
Çizim No **:**40
Bulunduğu Yer **:**Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, Ala-Too Meydanı
Mevcut Ölçüleri **:**Yükseklik 56 cm, Gövde Genişliği 32 cm
Malzemesi **:**Taş
Yapım Tekniği **:**Kabartma

Tanım: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi içerisinde bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış olan balbalın orijinal yeri ve nereden getirildiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen biçiminde yapılmıştır (Fotoğraf 79-80). Balbalın ölçüleri bilinmemektedir. Baş kısmı oldukça büyük bir şekilde yapılmış olan balbalda kaş ve alın kısmı arasında bulunan çizgi ile başındaki başlık vurgulanmıştır. Balbalın kulak ayrıntıları verilmiştir. Tahrip olmuş bir durumda bulunan alın kısmı küçük ve dar bir şekilde yapılmıştır. Alın kısmına nazaran yüz hatları daha belirgin bir şekildedir. İri badem gözler ve gözlerin üzerinde ince uzun kaşlar bulunmaktadır. Kaşlar burunla birleştirilmiş ve burun kısmı yukarıdan aşağı doğru genişler bir formda işlenmiştir. Ağız kısmı küçük ve oval bir şekilde yapılmıştır. Ağzın hemen altında küçük ve hafif sivri bir çene bulunmaktadır. Yanaklar oldukça dolgun bir vaziyettedir (Çizim 40). Boyun kısmı bulunmayan balbalın başı gövde ile birleşiktir. Başı vurgulamak için gövde ile başını birbirinden ayıran içbükey bir çizgi yapılmıştır. Baş ile hemen hemen aynı ebatta olan ve aşağı doğru devam eden gövde kısmında sağ elde kadeh tutmaktadır. Göğüs seviyesinden sonra herhangi bir figür bulunmamaktadır. Balbalın omuz çıkıntısı, baş ve gövde ayrımının net olarak belirlenmemiş olmasından dolayı balbalı 9 ve 11. yüzyıllara tarihlendirilebilir[125].

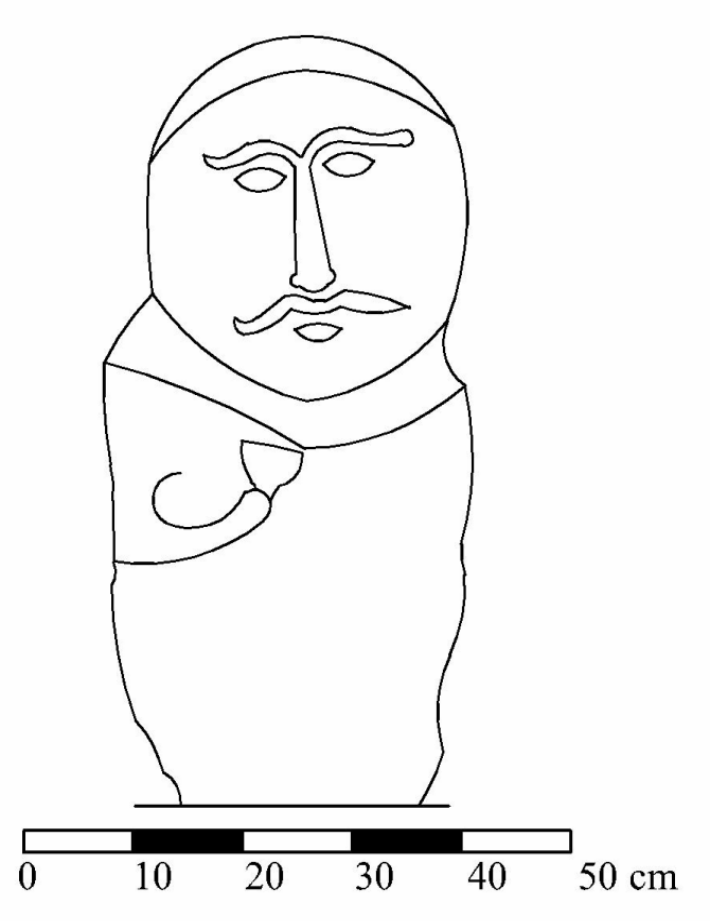
[125] Oktay Belli, **a.g.e.**, s.53.

Fotoğraf No: 79-Önden Görünüş

Fotoğraf No: 80-Baş Kısmı Detay

Çizim No: 40-Önden Görünüş

5.DEĞERLENDİRME

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek merkezde yer alan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi ve Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulunan 40 adet balbal bu çalışma konusunu oluşturmaktadır (Ek-1 Balbalların Tipoloji Tablosu).

Erken dönem Türk tarihinin maddi kültür varlıkları arasında önemli bir yeri bulunan balbal dikme geleneği, İç Asya, Ön Asya ve Kafkasya Türk Topluluklarında görülen bir defin âdetidir. Türk kültürünün belki de günümüze kadar hiç değiştirmeden gelen en önemli geleneği mezar kültü ve defin adetleridir. Türkler ölülerine her zaman saygı duymuş ve onların hatıralarını yaşatmayı adeta bir görev saymışlardır[126]. Bu inanış/saygı bilim adamlarınca Türklerdeki Atalar kültü adı altında değerlendirilmiştir. Türkler atalarının ruhlarının doğada yaşadıklarına inanarak, doğada görmüş oldukları bir takım canlıların ölmüş atalarını temsil ettiklerine inanmışlardır. Balbal dikme geleneğinin Türklerde ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte birçok araştırmacı bu geleneğinin ilk örneklerinin menhirler olduğunu belirtmektedirler[127]. Daha sonraki dönemlerde giderek yaygınlaşan bu gelenek, İslamiyet'in Türk toplulukları arasında benimsenmesi ve yaygınlaşması sonrasında giderek terk edilmeye başlanmıştır.

---

[126] Ayrıca bkz.; Yaşar Çoruhlu, **a.g.e.,** İstanbul, 1998; Feridun Celilov, **a.g.e.,** Bakü, 2013; Cengiz Alyılmaz, **Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu**, Ankara, 2005; Emel Esin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul, 1978; Oktay Belli, **a.g.e.,** İstanbul, 2003; Feridun Celilov, **Kadim Türk Elleri Saka- Gamer Boyları,** Bakü, 2006;

[127] Авдиев В. И, **История Древнего Востока,** Л. 1948; 1953; Авдусин Д. А. **Археология СССР,** М. 1977; Атаниязов С. **Словарь туркменских этнонимов**, Ашхабад, 1988; Веселовский Н. И.**, Современное состояние вопроса о «Каменных бабах»или «Балбалах».** Зап. Имп. Одесского Об-ва **Истории и Древ-ностей**, т.32. (Отд. Оттиск).Одесса, 1915; Ваидов Р. М., Гейушев Р. Б., Гулиев Н. М., **Новые находки каменных баб в Азербайджане. «Археологические открытие 1973 года»,** М. 1974; *Евтюхова Л. А.* **Каменные изваяния Южной Сибири и Монголии. (Материалы и исслед. по археологии Сибири)**, Т. 1. М. 1952; Мартынов А. И. **Археология СССР**, М. 1982; Низами Гянджеви, **Собрание сочинений в трех томах,** Т. III. Искендер- наме. (Перевод К. Липскерова), Баку, 1991; *Расим Эфенди.* **Каменная пластика Азербайджана,** Б.1986; 1988.

Balbalların dikilme nedenleri ve mezar gelenekleri içerisindeki konumları hakkında birçok çalışma yapılmış olmasına karşın, bu anıtların mimari biçimleri ve gelişimleri hakkında derli toplu bir çalışma maalesef yapılmamıştır. Birçok araştırmacı balballar hakkında genel bilgiler vermekle yetinmiş, bu anıtların bilim dünyası tarafından genel kabul gören bir tasnifi yapılmamıştır.

Kubatbek Tabaldiev, Kırgızistan balbalları üzerine yapmış olduğu çalışmasında bu balbalların kökenleri üzerinde durarak incelemeler yapmıştır[128]. Tabaldiev balbalları; bulundukları bölgelere göre (Issık göl, Talas, Çuy, Oş, Celalabad) incelenmiştir. Balballar üzerinde yaptığı çalışmada herhangi bir tasnifleme yapmamıştır. Balbalları genel özellikleri ile inceleyerek duruş yönleri, elbiseleri, ellerindeki objeler gibi özelliklerine göre tanımlamalar yapmıştır. Herhangi bir tasnifleme sisteminde bulunmayan Tabaldiev incelemiş olduğu balballarda genel hatlar itibarı ile elbiseleri ve duruş özelliklerine göre Türk Tipini yansıttıklarını belirmiştir.

Yaşar Çoruhlu, Balbalları Türk mezar geleneği içerisinde ele alarak, tören alanlarına dikilen balballarla tören alanlarına dikilen taş heykelleri birbirinden ayırarak, figürlü olanlara heykel demektedir. Figürsüz olanların ise balbal olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmektedir[129]. Ayrıca Çoruhlu, bölgede bulunan bu tarz dikili taşların hepsinin de balbal olarak ele alınmasının yanlış olduğunu ileri sürmektedir[130]. Çoruhlu, balbalları tasnif etmekten ziyade heykel ve balbal ayrımının üzerinde durmaktadır.

Balballar konusu üzerinde çalışan bir diğer araştırmacı ise Ferudun Celilov'dur[131]. Celiliov, balbal kelimesinin kökeni hakkında bilgi vermiş, taş baba, taş nene, taş at, taş balık, taş koç, taş kaplumbağa gibi başlıklar altında bu taşları değerlendirmiştir.

Balbalları tiplerine göre ilk defa tasnifleyen araştırmacı Oktay Belli'dir[132]. Belli, Kırgızistan'ın farklı bölgelerinden örnekler alarak balballar üzerinde tasnifleme yapmıştır.

---

[128] Tabaldiev K. **a.g.e.,** Bişkek,1996.

[129] 09.12.2014 tarihinde Erciyes Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Solonunda yapılmış olan "**Türk Taş Heykellerine İkonografik ve Sembolik Bir Bakış**" konulu konferansta taş heykeller ve balbalların birbirinden ayrımının nasıl yapılması gerektiğini sorduk ve Çoruhlu figürlü olanların heykel olarak adlandırıldığını ve figürsüz olanların da balbal olarak adlandırmamız gerektiğini söyledi.

[130] Yaşar Çoruhlu tarafından belirtilen bu ayrım, özellikle Kazak, Kırgız ve Rus bilim adamlarınca henüz kabul görmüş bir yaklaşım değildir.

[131] Feridun Celilov, **a.g.e.,** Bakü, 2013.

[132] Oktay Belli**, a.g.e.,** İstanbul, 2003.

Görüldüğü gibi balbal konusu hakkında araştırma yapan bilim adamları tek bir görüş etrafında birleşememişlerdir. Taş heykeller ve balbalların birbirinden farkları ve ayrımları konusu üzerinde bir görüş birlikteliği yoktur. Yapılan çalışmalar balbal kavramının tanımından öte gitmemiş ve belirli bir tasnifleme yapılamamıştır. Çalışmamız boyunca balballar üzerinde çalışan ve farklı bölgelerden örnekleri inceleyen Oktay Belli'nin balballar üzerine yapmış olduğu tasnifleme örnek alınacaktır[133].

Buna göre çalışmanın konusunu oluşturan balballar, figürlü ve figürsüz olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilecektir.

5.1.Tipoloji

Bişkek merkezde yer alan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulanan balbalları figürlü balballar ve figürsüz balballar olarak iki ana başlık içerisinde değerlendirilecektir. Figürlü balballar kendi içerisinde erkek figürlü balballar ve kadın figürlü balballar olarak iki alt başlık içerisinde incelenecektir.

5.1.1.Figürlü Balballar

İncelemiş olduğumuz toplam 40 adet balbaldan 38 tanesi üzerinde figür ya da süsleme mevcuttur. Bu balballar 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-29-30-31-32-33-34-35-36-37-39-40 katalog numaralı balballardır. Bunların dışında 2 adet figürsüz, 6 adet kadın ve 32 adet erkek figürlü balbal mevcuttur.

5.1.1.1.Erkek Figürlü Balballar

Kırgızistan Bişkek'teki çalışmamız boyunca toplam 32 adet erkek figürlü balbal tespit edilmiştir. Erkek figürlü olan balballardan katalog numarası 1-2-3-4-5-6-7 olanlar Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır. Katalog numarası 8-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-21-22-23-24-25-26-27-30-31-33-35-36-37-40 olan balballar ise Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulunmaktadır. Katalog numarası 31 olan erkek figürlü balbal kazıma tekniğinde diğer tüm erkek figürlü balballar ise kabartma tekniğinde yapılmıştır.

5.1.1.1.1.Baş ve Gövde Kısmından Oluşan Erkek Figürlü Balballar

Bu grup içerisinde toplam 13 adet balbal yer almaktadır. Bu balbalların sadece baş kısımları mevcut olup balbalların gövdesi üzerinde herhangi bir süsleme ya da figür

[133] Oktay Belli, **a.g.e.**, İstanbul, 2003.

bulunmamaktadır. Katalog numarası 1-3-7-13-15-16-18-23-24-25-30-31-36 olan balballar bu kategori içerisindedir.

5.1.1.1.2.Sağ Elinde Kadeh Tutan Erkek Figürleri

Bu grup içerisinde yer alan toplam 8 adet balbal mevcuttur. Bu gruptaki erkek figürlü balbalların sadece baş ve gövde kısımları bulunmaktadır. Ayrıca sağ elleri göğüs seviyesinde bulunmakta ve ellerinde bir kadeh tutmaktadırlar. Bu balbalların sol elleri boş vaziyette ve sağ elin biraz altında yer almaktadır. Katalog numarası 2-4-5-6-19-21-26-35 olan balballar bu kategori içerisinde bulunmaktadır.

5.1.1.1.3.Sağ Elinde Kadeh Sol Elinde Kılıç Tutan Erkek Figürleri

Bu grup içerisinde 5 adet balbal bulunmaktadır. Bu erkek figürlü balballar baş ve gövde kısımlarından oluşmaktadır. Ayrıca bu balbalların sağ elleri göğüs seviyesinde bulunmakta ve ellerinde bir ant kadehi tutmaktadırlar[134]. Sol elleri ise bellerindeki kemere bağlı olan kılıcın başını tutmaktadır. Katalog numarası 8-10-11-12-14 olan balballar bu kategori içerisinde yer almaktadır.

5.1.1.1.4. Elinde Herhangi Bir Obje Bulunmayan Erkek Figürlü Balballar

Bu grup içerisinde 1 adet balbal bulunmaktadır. Çalışmamız içerisinde katalog numarası 33 olan balbal dışında başka bir örnek mevcuttur değildir. Yüz hatları işlenmiş olan balbalın sağ ve sol eli göğüs seviyesi altında ve eller boş durumdadır.

5.1.1.1.5.Tahrip Olmuş Erkek Figürlü Balballar

Bu gruba giren toplam 5 adet balbal bulunmaktadır. Bu balballar üzerinde tahribattan dolayı yüz hatları ve vücut detayları tamamen veya bir kısmı silinmiş durumdadır. Ancak üzerinde kalan detaylardan bunların erkek figürü olduğu anlaşılmaktadır. Katalog numarası 2-17-22-27-37 olan balballar bu kategori içerisine girmektedir.

5.1.1.1.6.Üzerinde Elbise Detayları Bulunan Erkek Figürlü Balballar

Bu grup içerisinde toplam 7 adet balbal yer almaktadır. Bu balbalların elbise detayları sağ ve sol omuz üzerinden başlayıp göğüs seviyesine doğru devam eder şekilde yapılmıştır. Omuz üzerinden başlayıp göğüs seviyesinde üçgen bir şekilde sonlanan elbiseler bulunmakta ve bu elbise detayları gövde üzerinde bir yaka görünümü sergilemektedir. Katalog numarası 4-5-8-11-12-26-35 olan erkek figürlü balballar bu

[134] Kubatbek Tabaldiev, **a.g.e.**, s.37

kategori içerisine girmektedir. Katalog numarası 5 olan erkek figürlü balbalda diğerlerinden farklı olarak elbise detayı geniş bir şekilde yapılmış olan kollarda verilmiştir.

5.1.1.1.7.Başında Bir Başlık Olan Erkek Figürlü Balballar

Bu grup içerisinde toplam 4 adet balbal mevcuttur. Bu balballarda genellikle alın kısmı biraz üzerinden bir çizgi ile belirtilen ve balbalların başlarını tamamen kapatan bir başlık bulunmaktadır. Düz bir şekilde başı kapatan bu başlıkların bazı örneklerin de ise başlık kısmı yukarı doğru sivri ve uzun olarak yapılmıştır. Katalog numarası 3-26-30-40 olan balballar bu kategori içerine girmektedir.

5.1.1.2.Kadın Figürlü Balballar

Çalışmamız boyunca toplam 6 adet kadın figürlü balbal tespit edilmiştir. Kadın figürlü olan balbalların tamamı Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulunmaktadır. Katalog numarası 9-20-29-32-34-38 olan kadın balballar Umay Ana figürleri olarak değerlendirilmektedir[135]. Katalog numarası 38 olan kadın figürlü balbal kabartma tekniğinde yapılmış olup bunun dışında kalan diğer balbalların tamamı kazıma tekniğinde yapılmıştır.

5.1.1.2.1.Umay Ana Balbalları

Bu grup içerisinde yer alan toplam 5 adet balbal bulunmaktadır. Bu balballar genellikle başlarında yan yana üçgen biçiminde tek, iki ya da üç çıkıntılı olarak yapılan ve taca benzeyen başlıkları bulunan, yuvarlak yüz hatlarına sahip balballardır ve Umay Ana balbalı olarak değerlendirilmektedir[136]. Katalog numarası 9-20-29-32-34 olan balballar Umay Ana olarak değerlendirilmiştir.

5.1.1.2.1.1. Başında Üç Boynuzlu Tacı Bulunan Umay Ana Balbalları

Bu grup içerisinde toplam 4 adet balbal mevcuttur. Bu balballar baş kısmı geniş ve alta doğru daralarak inen taş yüzeylerine kazıma tekniğinde yapılmış olup yüz hatları ince çizgilerle belirtilmiştir. Bu tür balbalların başında Umay Ana'nın simgesi olan üç boynuzlu taç bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz balballar arasında katalog numarası 9-20-29-34 olan balballar bu kategori içerisine girmektedir.

---

[135] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.98.
[136] Oktay Belli, **a.g.e.,** s.47.

5.1.1.2.1.2. Başında Tek Boynuzlu Tacı Bulunan Umay Ana Balbalları

Bu grup içerisinde yalnızca 1 adet balbal yer almaktadır. Yukarıdan aşağıya doğru daralan bir taş yüzeyinde bulunan ince çizgilerle oluşturulmuş yuvarlak yüz hatlarına sahip olan balbalın başında iç içe geçmiş şekilde yapılmış olan üçgen biçiminde tek boynuzlu tacı bulunmaktadır. Katalog numarası 32 olan balbal bu kategori içerine girmektedir. Ayrıca bu balbalda incelemiş olduğumuz diğer Umay Ana balballarında görülmeyen bir özellik olarak kulağında küpelerinin bulunmasıdır.

5.1.1.2.1.3. Sağ Elinde Kadeh Tutan Umay Ana Balbalları

Bu grup içerisinde 2 adet balbal bulunmaktadır. Bu balballar yukarıdan aşağıya doğru daralan bir biçimdeki taş yüzeyine kazıma tekniğinde ince çizgilerle yapılmış olan balballardır. Bu balbalların sağ elleri göğüs seviyesi altında yer almakta ve sağ ellerinde kadeh tutmaktadırlar. Katalog numarası 9-29 olan Umay Ana balbalları bu kategori içerisine girmektedir. Ayrıca katalog numarası 29 olan Umay Ana balbalında diğer örneklerde karşılaşmadığımız göğüs detayları bulunmaktadır.

5.1.1.2.1.4. Baş ve Gövde Kısmından Oluşan Umay Ana Balbalları

Bu grup içerisinde toplam 3 adet balbal yer almaktadır. Bu balballar yukarıdan aşağıya doğru daralan bir taş yüzeyine ince çizgilerle yapılmış yuvarlak yüz hatlarına sahip Umay Ana balballarıdır. Baş ve gövde kısmından oluşan bu gruptaki balbalların yüz hatları verilmiş ancak gövde kısmı üzerinde herhangi bir süsleme ya da figür bulunmamaktadır. İncelemiş olduğumuz balballar içerisinde 20-32-34 katalog numaralı balballar bu gruba girmektedir.

5.1.2.Figürsüz Balballar

Çalışmamızda yer alan balballar içerisinde toplam 2 adet figürsüz balbal bulunmaktadır. Yontma tekniğinde yapılmış olan bu balbalların üzerinde herhangi bir figür ya da süslemeye rastlanmaz. Genellikle uzun dikdörtgen formlu veya yumurta formunda oval bir taşın hafif bir şekilde yontulup düzeltilmesiyle oluşturulan balballardır. Katalog numarası 28-38 olan balballar bu kategori içerisinde yer almaktadır.

SONUÇ

Balbalların ne zaman ve ne için dikildiği, kökenlerinin nerelere dayandığı ve ilk olarak kimler tarafından yapıldığı gibi sorulara araştırmacılar sürekli cevaplar aramışlardır. Günümüz araştırmacılarının da ilgisini çeken bir konu olarak hala tam manasıyla gizemi çözülmemiş olan balballar üzerinde geniş ve kapsamlı olarak yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. En genel ve bilinen tanımıyla balballar, ölen kişilerin mezarı çevresine dikilen ve ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşmanlarını temsil eden güç ve cesaret sembolleridir.

Çalışmamız boyunca Kırgızistan'ın başkenti Bişkek merkezde bulanan balballar incelenip değerlendirilmiştir. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi ve Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulanan toplam kırk adet balbal yerinde incelenmiştir. Çalışma konusunu oluşturan balbalların fotoğrafları çekilmiş, ölçüleri alınmış, çizimleri yapılmış ve tüm balballar tanımlanarak karşılaştırmaları ve tarihlendirmeleri yapılmıştır. İncelemiş olduğumuz bu kırk adet balbal içerisinde otuz sekiz adet balbal figürlü iki adet balbal ise figürsüzdür. Figürlü olarak yapılmış olan balballardan otuz iki adet erkek figürlü balbal ve altı adet kadın figürlü balbal mevcuttur. İki adet balbalda ise herhangi bir figür ya da süsleme mevcut değildir.

İncelemiş olduğumuz toplam kırk adet balbalın tamamı taş malzemeden yapılmıştır. Bu balballar genellikle dikdörtgen bir taş üzerine kabartma, kazıma ve yontma teknikleri kullanılarak üç farklı biçimde yapılmıştır. Kabartma, kazıma ve yontma teklerinde yapılan bu balbalların yüz hatları, gövde detayları ve tutmuş oldukları objeler ile elbise şekilleri gibi unsurlar balballar üzerine işlenmiştir. Kullanılan bu teknikler içerisinde incelemiş olduğumuz balballar arasında en çok kabartma ve kazıma tekniği görülmektedir. Yontma tekniğinde yapılmış olan iki adet balbal mevcuttur ve üzerlerinde herhangi bir figür ya da süsleme yoktur.

İncelemiş olduğumuz balballar figürlü balballar ve figürsüz balballar olarak iki ana başlık altında tipolojilendirilmiştir. Figürlü balballar ise kendi içerisinde erkek figürlü

balballar ve kadın figürlü balballar olarak iki alt başlık içerisinde değerlendirilmiştir. İki ana başlık altında değerlendirilen bu balballardan erkek ve kadın figürlü balballar olarak iki alt başlığa ayrılmış olan balbalların bulundukları yer ve ne durumda oldukları belirtilmiştir. Hem erkek hem de kadın figürlü balbalların tanımlamaları yapılmış ve mevcut özelliklerine göre tarihlendirilmişlerdir. Bu iki ana başlık içerisinde tipolojisi yapılan balballardan figürsüz olanların genel özellikleri verilmiştir. Ancak figürsüz olan balballar üzerinde herhangi bir tarihleme yapılamamıştır.

Çalışma konumuzu oluşturan balballar kadın ve erkek figürlü balballar olarak iki grupta karşımıza çıkmaktadır. Erkek figürlü balballar daha çok savaşçı bir asker olarak tasarlanmıştır. Sadece baş ve gövde kısmından oluşan erkek figürlü balbalların yanında, elindeki ant kadehinden belinde bulunan kılıç ayrıntısına kadar işlenmiş olan erkek balballar da bulunmaktadır. Bu balbalların neredeyse tamamı kabartma tekniğinde yapılmıştır. Bu erkek figürlü balballar genellikle 9. ve 11. yüzyıllara tarihlenmektedirler. Sadece baş kısmı mevcut olan erkek figürlü balballar olduğu gibi bütün bir gövde işlenmiş ve üzerindeki figür ve süslemelerin günümüze kadar tahrip olmadan gelmiş olduğu örnekler de bulunmaktadır. Toplam otuz iki adet olan erkek figürlü balbalların yirmi beş tanesi Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde yedi tanesi ise Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yerleşkesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde bulunmaktadır.

Kadın figürlü balballar ise daha çok Umay Ana sembolü olarak tasarlanmıştır. Yukardan aşağı doğru daralan bir taş üzerine kazıma tekniğinde yapılmışlardır. Başlarında üç boynuzlu taçları mevcuttur. Umay Ana balballarının tamamı Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde bulunmaktadır. Umay Ana balbalları 9. ve 12. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Erkek figürlü balbalların aksine kazıma tekniğinde yapılmış olan bu balballar yuvarlak yüz hatlarına sahiptirler ve ince çizgilerle taş yüzeyine işlenmişlerdir. Erkek figürlü balballara nazaran daha küçük boyutta yapılmışlardır. Kazakistan Karatau Bölgesinde bulunan Umay Ana balbalı oldukça büyük yapılmışken Bişkek Devlet Tarih Müzesinde bulunan Umay Ana balbalları daha küçük boyutlu ve sade bir yapıdadır.

Fügürsüz balballar genellikle uzun ve dikdörtgen formlu bir taşın hafif yontulup düzeltilerek kurgan ya da kült merkezleri etrafına dikilmiş olan taşlardır. Çalışmamızın içerisinde Kırgızistan Devlet Tarih Müzesinde yer alan iki adet figürsüz balbal

bulunmaktadır. Bu balballardan bir tanesi uzun ve dikdörtgen formlu olup hafif yontularak düzeltilmiş ve üzerinde herhangi bir figüre rastlanmamaktadır. Bir diğer figürsüz balbal oldukça küçük boyutlu yapılmıştır. Yumurta gibi oval bir yapıda tepe kısmı sivri bir şekildedir. Bu balbal üzerinde de herhangi bir figür ya da süsleme mevcut değildir. Çalışmamız boyunca incelemiş olduğumuz iki adet figürsüz balbalın tarihlendirmesi yapılamamıştır. Ancak figürlü balballara nazaran daha eski bir döneme ait olması muhtemeldir.

Hem kadın hem de erkek figürlü balballarda sağ ellerde kadeh tutulur vaziyette işlenmiş olan örnekler mevcuttur. Bu balballarda sağ eller genellikle göğüs seviyesinde ya da göğüs seviyesi biraz altında bulunmaktadır. Ellerinde kadeh tutan bu balbalların en önemli özelliği sağ kolun dirsek seviyesinden kırılıp yukarı göğüs seviyesine doğru düz bir şekilde devam ediyor olmalarıdır. Erkek figürlü balballarda elde bulunan ant kadehleri genel özellikleri itibariyle birbirlerine benzemektedir ve hemen hemen hepsi aynı ebatta yapılmışlardır. Umay Ana balballarında karşılaştığımız kadehler ise daha küçük formda yapılmıştır. Bu balballar içerisinde el ve kol detayları yapılmamış olan gerek erkek ve gerekse kadın figürlü balballar da bulunmaktadır.

İncelemiş olduğumuz kadın figürlü balballarda herhangi bir elbise detayına rastlanmazken erkek figürlü balbalların bazısında omuzlardan başlayıp gövde üzerinde üçgen bir şekilde tamamlanan elbise detayları görülmektedir. Özellikle büyük boyutlu yapılmış olan erkek balalar üzerinde karşılaşılan elbise kıvrımları sadece gövde üzerinde yoğunlaşmıştır. Boyun kısmı yapılmamış olan bu tür balballarda gövde ile baş kısmını ayıran içbükey çizgi altında üçgen yaka görünümü bu elbise detayları ile sağlanmıştır. Bunun dışında erkek figürlü balballarda elinde kılıç olan örneklerde balbalın belinde kemer ayrıntıları da işlenmiştir. Bu tür balballarda kılıçlar genellikle kemere bağımlı bir şekilde yapılmıştır.

Gerek erkek figürlü balballarda ve gerekse kadın figürlü balballarda yüz hatları genel olarak verilmiştir. Erkek figürlü balbalların daha belirgin ve dolgun yüz hatlarına karşın kadın balballarda yüz hatları daha sade ve düz bir şekilde işlenmiştir. Erkek figürlü balbalların neredeyse tamamında görülen uzun ve yumurta gibi oval bir baş kısmında dolgun yanaklar, iri badem gözler, kaşlarla birleşik şekilde yapılmış olan yukarıdan aşağı doğru genişleyen burun ve burun kısmı altında uçları yukarı doğru kıvrılan ince uzun bıyıklar görülmektedir. Kadın figürlü balballarda ise yukarıdan aşağı doğru

daralan bir taşın yüzeyine ince çizgilerle kazınmış yuvarlak bir baş kısmı bulunmaktadır. Baş kısmında genellikle Umay Ana sembolü olan üç boynuzlu taç taşımaktadırlar. Yüz hatları daha düz ve sade olan kadın figürlü balballarda erkeklere nazaran daha küçük gözler, ince kaşlar, ince küçük bir burun ve çizgi şeklinde kapalı bir ağız kısımları mevcuttur.

Çalışmamız boyunca incelemiş olduğumuz toplam kırk adet balbalın nereden ve ne şekilde Üniversite ve Müzeye taşınmış olduğu genellikle bilinmemektedir. Ancak bu gün Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önünde sergilenen bu balballar gerek tarihi özellikleri ve gerekse belirli bir inanışın sembolleri olması dolayısıyla her ne şekilde olursa olsun korunup gelecek kuşaklara aktarılması en temel görevlerimiz arasında olmalıdır. Sadece bir taş parçası olmaktan ziyade bir toplumun taş üzerine kazınmış hafızası konumunda olan balbalların bu gün hala tam manası ile anlamları çözülememiştir. Ancak hangi amaçla dikilmiş olursa olsun binlerce yıldır tarihe tanıklık eden bu sessiz ve bir o kadar gizemli taşlar sadece Kırgızistan'da değil nerdeyse bütün bir Orta Asya bozkırlarında araştırılmayı, korunmayı ve keşfedilmeyi beklemektedir.

KAYNAKÇA

Alyılmaz Cengiz, **Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu**, Ankara, 2005

Arık Murat, **Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi,** (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YaynlanmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008

Âşık Alparslan**,** " **Yeni Bir Arkeolojik Buluntu: Tuura Suu Balbalı",** Gazi Türkiyat Dergisi, Bahar 2013/12,s.157-160

Barthold V.V., **Kırgızlar**, (çev. Ufuk Deniz Aşçı), Konya, 2002

Belli Oktay, "**Eski Çağ ve Yeni Çağda Türklerde Kurgan Yapma Geleneği"**, Türkler Ansiklopedisi C.III, Ankara, 2002

Belli Oktay, "Türklerde Taş Heykel ve Balballar", **Türkler Ansiklopedisi**, C.III, Ankara 2002

Belli Oktay**, Kırgızistan'daTaş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller,** İstanbul, 2003

Beynesov A., "Balbal", Türkistan, **Halıkaralık Ansiklopedisi**, Almatı, 2000

Celilov Feridun, **Daşbaba Türkün Daş Yaddaşı**, Bakü, 2013

Celilov Feridun, **Kadim Türk Elleri Saka- Gamer Boyları,** Bakü, 2006

Cıro Lo Muzıo, (Çeviren: Bülent Keneş), "Erken Dönem Türklerinde Defin İşlemleri", **Türkler Ansiklopedisi**, C:III, Ankara, 2002

Çoruhlu Yaşar, "Göktürk Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, C.IV, Ankara 2002

Çoruhlu Yaşar, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'si**, İstanbul, 1998

Çoruhlu Yaşar, **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, İstanbul, 2014

Diyarbekirli Nejat, "**Hun Sanatı,** İstanbul, 1972

Diyarbekirli Nejat, **"Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri"**, TürkKültürü Araştırmaları, XXX/1-2, Ankara,1992

Durmuş İlhami, **İskitler,** İstanbul, 2007

Emel Esin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul, 1978

Erdem Mustafa, **Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara 2000

Fetisov A. M., **Ekskursiya V Za Narınskiye Gorı V 1878**, Turkestanskiye Vedomosti, 1881

Gömeç Saadettin, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara 1999

Grakov, B.N, **İskitler**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2006

Hökelekli Hayati, "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3, C.III, 1991

Hudyakov, Y.S.**, Drevne Tyurkskiye Pominalniye Pamyatniki Na Territorii Mongolii Drevniye Kulturi Mongolii**, (Ed. R. S. Vasilievkiy), Novosibirsk, 1985

İnan Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar,** Ankara, 2000

Kallaur V.A., **Kamennıye Babı,** 'V Aulieatinskom Uyezd', Ptkla, Taşkent, 1897

Karamürsel Alim, "Türklerde mezar geleneği", **Türkler Ansiklopedisi**, C.III, Ankara, 2002

Kocasavaş Yıldız, "Eski Türklerde Yas Ve Ölü Gömme Adetleri", **Türkler Ansiklopedisi**, C.III, Ankara, 2002

Konukçu Enver, ''Hokand Hanlığı'', **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt XVIII, İstanbul, 1998

Lunin, B.V. , **İz İstorii Ruskogo Vostokovedeniya i Arheologii V Turkistane**, Taşkent, 1958

Onay İbrahim, "İslamiyetten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları", **Internatıonal Journal Of Socıal Science**, 2013

Orkun H. Namık, **Eski Türk Yazıtları,** Ankara 1987

Ögel Bahaeddin, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara, 2011

Ögel Bahaeddin, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 2003

Saray Mehmet, ''Kırgızistan'', **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt XXV, Ankara, 2002

Tabaldiev Kubatbek, **Balbal Taşlarının Açıklaması**, Zamandaş no 6, sayı:71, Bişkek, 2009

Tabaldiev Kubatbek, **Kurganı Sretnivekovıh Kaçevnih Plemen Tyan-Şanya**, Bişkek, 1996

Valihanov, C.C., "**Dinivnik Poyezdki Na Issık-Köl**' Sabranie Sacineniy" Cilt. I, Almata, 1984

Yazı M. Emin, "**Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)**'', Elazığ, 2007, (Fırat Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

YU. S. Hudakov, Kubatbek Tabaldiev, **Drevniye Turki na Tyan-Şane**, Hovosibirsk 2009

Авдиев В. И, **История Древнего Востока,** Л. 1948; 1953

Авдусин Д. А. **Археология СССР,** М. 1977

Арман Умарходжиев, **Тайные Знаки "Балбалы",** Продюсерский центр Gala Tv, Алматы, 2013

Атаниязов С. **Словарь туркменских этнонимов**, Ашхабад, 1988

Ваидов Р. М., Гейушев Р. Б., Гулиев Н. М., **Новые находки каменных баб в Азербайджане. Археологические открытие 1973 года,** М. 1974

Веселовский Н. И., **Современное состояние вопроса о Каменных бабах»или Балбалах**, Одесса, 1915

Веселовский Н. И.**, Современное состояние вопроса о Каменных бабах»или Балбалах**, Одесса, 1915

Войтов В. Е., **Каменные изваяния из Унгету**, (Центральная Азия: новые памятники письменности и искусств), М.1987

Дашкевич Я. Р., Трыярски Э, **Каменные бабы Причерноморских степей**, Коллекция из Аскании-Нова, Варшава, 1982

Евтюхова Л. А. **Каменные изваяния Южной Сибири и Монголии. (Материалы и исслед. по археологии Сибири)**, М. 1952

Мартынов А. И. **Археология СССР**, М. 1982

Низами Гянджеви, **Собрание сочинений в трех томах,** Т. III. Искендер- наме. (Перевод К. Липскерова), Баку, 1991

Расим Эфенди, **Каменная пластика Азербайджана**, Б., 1986

Расим Эфенди. **Каменная пластика Азербайджана,** Б.1986

Умарходжиев Арман, **Тайные Знаки "Балбалы",** Продюсерский центр Gala Tv, Алматы, 2013

Четин Жумагулов, **Кыргызстандагы Несториан-Турк Жазуу Эстеликтери**, Бишкек, 2014

Чириков Г. С., **Каменные бабы в Харьковской губернии**, Харьков, 1901

WEB ADRESLERİ

https://www.google.com.tr/search?q=k%C4%B1rg%C4%B1zistan+haritas%C4%B1&biw=1366&bih=667&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=KAWbVLnQLMjtUta6gagL&ved=0CAYQ_AUoAQ#facrc=_&imgdii=_&imgrc=iM8I_8RiCFdNBM%253A%3BEFfl4bUaHZtcNM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.manzara.be%252Fdata%252Fmedia%252F365%252Fwww.manzara.beKrgzistan_Haritas.gif%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.manzara.be%252Fmnzres-kirgizistan-haritasi-2079.html%3B600%3B615**(erişim tarihi 24.12.2014)**

http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kirgizistan.htm **(erişim tarihi 24.12.2014)**

http://www.minchenko.ru/netcat_files/File/Political%20risk%20for%20foreign%20investors%20in%20Central%20Asia%281%29.pdf, **(erişim tarihi 19.10.2014);**

http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/588/578

(erişim tarihi: 17.10 2014)

EKLER

Balbalların Tipoloji Tablosu

KATALOG NO	FİGÜRLÜ	FİGÜRSÜZ	ERKEK	KADIN	YERİ	TEKNİĞİ
1	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
2	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
3	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
4	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
5	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
6	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
7	+	-	+	-	Manas Üniversitesi Yerleşkesi	Kabartma
8	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
9	+	-	-	+	Devlet Tarih Müzesi	Kazıma
10	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
11	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
12	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
13	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
14	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
15	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
16	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
17	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
18	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
19	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
20	+	-	-	+	Devlet Tarih Müzesi	Kazıma
21	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
22	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
23	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
24	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma
25	+	-	+	-	Devlet Tarih Müzesi	Kabartma

26	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
27	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
28	**-**	**+**	**-**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Yontma**
29	**+**	**-**	**-**	**+**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kazıma**
30	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
31	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kazıma**
32	**+**	**-**	**-**	**+**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kazıma**
33	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
34	**+**	**-**	**-**	**+**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kazıma**
35	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
36	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
37	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
38	**-**	**+**	**-**	**+**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Yontma**
39	**+**	**-**	**-**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
40	**+**	**-**	**+**	**-**	**Devlet Tarih Müzesi**	**Kabartma**
Toplam 40	**Figürlü 38**	**Figürsüz 2**	**Erkek 32**	**Kadın 6**	**Üniversite: 7 Müze: 33**	**Kabartma: 32 Kazıma: 6 Yontma: 2**

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı:	Eyüp POLAT
Uyruğu:	T.C
Doğum Tarihi ve Yeri:	15 Nisan 1985, Pınarbaşı / Kayseri
Tel:	0507 282 98 05
Email:	e.polat3885@gmail.com
	eyup_polat3885@hotmail.com
Yazışma Adresi:	Kılıçarslan Mah. / Alicafer Sok. / Gençoğlu Apt. 5/1
	Melikgazi / KAYSERİ

EĞİTİM:	1999-2002 Pınarbaşı Çok Programlı Lisesi
	2006-2010 Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Lisans)
	2011-2015 Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı (Yüksek Lisans)

TEZLERİ:

Lisans Tezi:	Kayseri'de Bulunan Anadolu Selçuklu Yapılarındaki Figürlü Çörtenler
Yüksek Lisans Tezi:	Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar
Yabancı Dil:	Rusça, İngilizce, Kazak ve Kırgız Türkçesi